

SZEPESVÁRMEGYE MŰVÉSZETI EMLÉKEI

A MŰEMLEKEK ORSZÁGOS BIZOTTSÁGA TÁMOGATÁSÁVAL
KIADJA A SZEPESVÁRMEGYEI TÖRTÉNELMI TÁRSULAT

SZERKESZTI

Dr. VAJDOVSZKY JÁNOS

HARMADIK RÉSZ:

IPARMŰVÉSZETI EMLÉKEK

IRTA

DIVALD KORNÉL

Tíz melléklettel és nyolczvanhét képpel

BUDAPEST

A STEPHANEUM R. T. NYOMÁSA

1907.

I.

(A Szepesség iparművészetéről általában. Az ércöntés. Gaal Konrád mester, Nagy Lajos harangöntője. Középkori harangok. Bronzöntésű keresztelők-medencék. Wagner János iglói ércöntő mester. Az ércöntés hanyatlása a Szepességen. A rézöntés és vasművesség emlékei. Ónedények.)

AZ IPARMŰVÉSZET merőben új szó. Korunk gyári iparának egyazon mintára tömegesen készülő munkáival szemben iparművészeti alkotásoknak azokat a közhasználatra szánt tárgyakat tartjuk, a melyek gyakorlati rendeltetésüknek megfelelően, egyben tetszetős és többé-kevésbé egyéni formájukkal vagy díszítésükkel is lebilincselnek.

A művészet fejlődése mindenkor a kézművességből indult ki. Fejlődése haladottabb fokán viszont a képzőművészet szabja meg a kézművesség művészi irányát. A hol igazi művészi élet van, ott a mesterember kora képzőművészetének vívmányait és formáit lesi el, ennek szellemében törekszik arra, hogy gyakorlati célokra szánt munkája művészi hatást keltsen.

Idegenből meghívott mesterek segítségével ideig-óráig tartó művészi virágzást oly helyeken is lehet teremteni, a hol az egészséges művészi életnek semmiféle föltétele sincs meg. A kézművesség legkülönfélébb nemeit magában foglaló iparművészet azonban csak ott fejlődik, a hol a képzőművészet alkotásait és ezek szellemét a társadalom legszélesebb rétegeiben is meg tudják érteni.

Az iparművészet ilyformán egy-egy népfaj, ország avagy vidék művészi szellemének nem kevésbé jelentős fokmérője, mint a képzőművészet. Tanulságai az utóbbiánál szintén nem kevésbé fontosak. A Szepesség ránk maradt iparművészeti emlékei szintén megerősítik azokat a tanulságokat, a melyeket a vármegye egykori művészeti virágzására vonatkozólag e munka első két részének áttekintése közben szereztünk. A XIII. századtól kezdve, a mikor a Szepességen a városi élet fejlődni kezd, mindaddig, a míg a gyáripar a kézművességet a magáéhoz hasonló alantas színvonalra le nem szorítja, mesterembereink szakadatlanul kivették részüket koruk művészeti mozgalmából. A középkorban az építészet, szobrászat, festészet, s a kézművesség egyazon művészi szellemet tükrözteti vissza. A protestáns korban, a mikor a művészet egyházi téren nagyobb szabású föladatokhoz nem jut, a művészi szellem apostolai csaknem kizárólag a kézművesek soraiból kerülnek ki. S a mikor a

XVIII. században, nemzeti és közgazdasági hanyatlásának megfelelően, Magyarország művészi élete is általános tespedésnek indul, a művészet szikrája egy-egy mesterember műhelyében, a letűnt kornak hagyományaitól élesztve, még most is föl-föllobban s a művészi életünkre nehezedő sötétségben annál káprázatosabb fényt vet alkotásaira.

Az iparművészet emlékei, a melyekről munkánk e részében szó lesz, ha

1. Keresztelő medence. — Bronz. 1 m. magas. XIV. század. Lőcse szent Jakab-templom.

részben eredetileg világi rendeltetésű tárgyak voltak is, mind templomokban maradtak ránk. A magánosok birtokában lappangó, a falusi nép házaiban nemzedékről-nemzedékre őrzött és gyakran városi eredetű iparművészeti emlékeket e sorok írójának a dolog természeténél fogva nem volt mindenütt módjában föl kutatnia s még kevésbé behatóan tanulmányoznia. Ép azért nem egy technika tárgyalását kénytelen mellőzni, a mely írott adatok s egyes múzeumokban szétszórta őrzött emlékek bizonyossága szerint alighanem a Szepességen is virágzott. Ilyen technikák voltak: az agyagművesség, az üvegyártás és a szövés. A legutóbbinak, népies alkotásaitól eltekintve, jóformán csak egy jelentősebb, művészies szépségi emléke került a templomok régiségeinek átvizsgálása közben a felszínre. A Szepesség egykori üvegyártásáról ma még csak a budapesti Józsefműegyetem kémiai intézetének ne-

hány XVIII. századbéli zománczos festésű üvegpalczkja tanuskodik, a melyet Wartha Vincze gyűjtött. — Hogy az agyagművesség a Szepességen hajdanában szintén virágzott, erre csakis népies emlékei engednek következtetést. Művészibb alkotásai-
ból eddigelé csupán a kassai és a budapesti iparművészeti múzeum néhány iglói fayence-edénye ismeretes, a minthogy nagyobbára az írott adatok is az iglói fayencegyárra vonatkoznak, mely a múlt század derekán virágzott.

Oly mennyiségben és változatossággal, hogy ennek alapján emlékeit csoportosítani és technikája fejlődésének vázolását megkísérteni lehet, a szépségi templomokban csak az ércművességet, az ötvösséget, a butorművességet s a himzést

és csipkeverést találjuk képviselve. A felsorolt technikák művelői közül a Szepességen országos hírre leginkább az ércöntők tettek szert; legrégebb iparművészeti emlékeink is az ércöntés és az ötvösség alkotásai. Tudjuk, hogy a Szepességnek már a tatárjárás előtt virágzó bányamívelése volt. Ezzel kapcsolatban az ércöntés technikája is ősrégi lehetett itt. Ép azért alig csodálkozhatunk azon, hogy nagyobb szabású ércmű öntéséhez még királyaink udvarába is szepességi ércöntőket hívtak meg. Így tett Nagy Lajos királyunk a XIV. század derekán. A visegrádi nagyharangot Gaal Konrád iglói mesterrel öntette, a kit azért 1354-ben kelt s tíz év múlva megújított oklevele szerint János és Miklós öcscsével egyetemben az ingatlanai után járó mindennemű adó fizetése alól fölmentetett. Az oklevél Lőcsén kelt 1364. évi átiratában Igló levéltárában maradt ránk s egész terjedelmében Pajdussák Máté közölte az iglói vikáriátus történetéről írott füzetében. Ez a vikáriátusi templom a középkorban az iglói ispotály temploma volt, a melynek javára Konrád mester a királytól nyert kiváltsága fejében évi 12 arany forintnyi járadékot kötött le oly célból, hogy az iglói plébános még egy káplánt tarthasson s hogy ez az adományozó és rokonsága lelke üdvösségeért misézzon. Az alapítvány idővel megfogyott. A mikor Gaal Pál, nyilván Konrád mester vagy testvéreinek egyik utóda, 1454-ben a harangöntő testvérek alapítványát jóváhagyó s 1397 május 8-án kelt királyi oklevelet a szepesi káptalannak fölmutatja, már csak évi 4 forintról van szó, a melynek fizetését idővel, a harangöntő család reá szállt kiváltsága fejében, a város vállalta el, míglen a reformáció után a járadék helyett állandó tőkét fizetett le. Ennek kamataiból végezték a reformáció kora óta havonként «Anonymus» lelki üdvösségeért a szentmisét. Ha neve ilyformán feledésbe is merült, Konrád mester emléke Iglón napjainkig megmaradt, s mint Pajdussák füzetéből nyilvánvaló, az Anonymus nem más, mint ő.

De nemcsak emléke maradt fön, hanem egyik munkája is. A svedléri keresztelmedence ez, a melynek már zömök arányai is arra vallanak, hogy a XIV. századból való; diszítése pedig szinte kétséget kizáró bizonyossága annak, hogy csak

2. Bronz keresztkút Strázsán, 90 cm. magas.
XV—XVI. század.

oly mester keze alól kerülhetett ki, a ki Nagy Lajos királyunk udvarában járt. Mielőtt e keresztelő-medenczén kezdve a Szepesség iparművészeti szempontból érdekesebb ércemlékeit bemutatnám, nézzük, hogy milyen volt e technika szerepe általában Magyarországon.

A mint ezt Edvi Illés Aladárnak a vasművességről írott könyvében olvashatjuk, magyarországi mestereink a fémek földolgozásában már a középkorban is Európaszerte híresek voltak. Építészeti emlékeinkkel együtt a régi ércmunkák javarésze is elpusztult ugyan, de főleg bronzöntésünk régi virágzásáról nem egy írott adatunk tanuskodik. Az a körülmény, hogy nálunk, mint Nagyváradon és Budán a XIV. és XV. században, nyilvános tereken monumentális bronzszobrokat állítottak föl, középkori bronzöntésünk fejlettségének már magában véve is fontos bizonyítéka, a melyet még inkább megerősít erdélyi bronzöntőiskolánk e korból ránk maradt európai hírnű emléke, a prágai szent Györgyszobor, a nagyváradi elenyészett királyszobrok mestereinek: Kolosvári Márton és Györgynek 1372-ben készült remek alkotása.

Egy másik bronzöntő-iskolánk mesterei az alsómagyarországi bányavárosokból kerültek ki. Ez iskola főhelye Besztercebánya volt s virágzásának ideje a XV. századra esik. Bár a szepességi iskola művészi tekintetben ez utóbbi iskolát nem multa felül, technikai kiválóságával minden valószínűség szerint az erdélyit is megelőzte. Erre Gaál Konrád iglói mester visegrádi szereplése a XIV. század derekán enged következtetést.

Ércöntőinkről a Szepességen, azokon kívül, a melyekkel munkáikon örökítették meg emléküket, írott adatok nem igen maradtak ránk. Csak az emlékek s a szomszédos vármegyék levéltáraiból ismert följegyzések alapján állapítható meg,

3. Bronz keresztelőkút Szepesváralján. 95 cm. magas.
XV—XVI. század.

hogy a szepességi érczöntés főhelye Igló volt s hogy a technika itt a XIV. századtól kezdve a XVI. század elejéig virágzott.

A szepességi emlékek díszítésének évszázadokon keresztül változatlan elemei azt bizonyítják, hogy művészi irányban mestereink nem igen törekedtek technikájukat fejleszteni, s az utóbbival kapcsolatos régi eljárásokkal együtt a XIV. századbeli mintázó formákat is nemzedékről-nemzedékre megtartották. Különösen a keresztelő-medenczék tanuskodnak erről, a melyek gazdag díszítése valószínűvé teszi, hogy Iglón öntettek s készen szállították rendeltetési helyükre. Mestereink azonban nemcsak Iglón dolgoztak, de a harangöntéshez szükséges egyszerűbb felszereléssel a Felvidék városait is sorra bejárták és munkáikat ott helyben öntötték.

Igen érdekes erre vonatkozólag az az okmány, a melyet Myskovszky Viktor Bártfa régiségeiről írott könyvében közöl. E szerint az 1486-ból való bártfai nagy harang öntéséhez a rezet Lőcséről, az önt Kassáról és Krakkóból hozatták. Tételenként följegyezték a harangöntéshez szükséges ács munkák, az anyagnak s a harangöntő utazásának és szerszámai Bártfára való fuvarozásának költségeit, a szénnek, a munkaközben elfogyasztott négy hordó sörnek árát s a mesternek és segédeinek díját. A rajta levő fölírat

4. Bronz kereszteltű Ruszkinban. 104 cm. magas. 1427.

szerint a harangot Wagner János iglói mester öntötte, a följegyzések szerint a reá fordított kiadás 422 forint és 28 denár volt.

Iglói mesterek öntötte harang a XIV—XV. századból és a következő elejéről a Szepességen és a szomszédos vármegyékben mintegy negyven ismeretes eddigé. A XIV. században majuszkulás, a XV.-ben gót minuszulás betűkből álló fölíra-
taikon kívül díszítés e harangokon ritkán fordul elő s ez is szerfölött egyszerű és vagy az evangelisták jelvényeit ábrázoló négy medaillonból, lapos domborművű rózsákból vagy egyszerűbb levélfüzérés gyűrűkből áll. Palástja felső szélén mértani

művű rózsák sora diszít a batizfalvi templom nagyharangját, a melyen fölírat nincsen s a mely esetlen formája után ítélve is alighanem a legrégebb ilyenmű emlékünks talán a XIV. század elejéről való.

A XV. és XVI. századbéli harangok formája, eltekintve attól, hogy palástjuk valamivel meredekebb, nem igen különbözik a modern harangokétól, öntésük technikája a maival nagyjában szintén azonos volt. Az olvasztókemencze tövében

5. Részlet a kismárki bronz keresztútából. — XV. század. 1472.

ásott gödörbe agyagból a harang belső üregének megfelelő magot mintáztak, a melynek formáját a magba illesztett tengely körül forgotható, kettős küllőre erősített mintázódeszkával adták meg. A mag kiegészítése után erre a harang formáját ismét agyagból mintázták, még pedig a harang külső profiljának megfelelően kivágott forgotható deszka segítségével. Az agyagmintát azután vékony viaszréteggel vonták be, erre illesztették a viaszból formált ékítő elemeket vagy betűket s azután a mintát egyre vastagabb rétegekben agyaggal burkolták. Kiegészítése után a minta burkolatát fölemelték, a magra boruló agyagmintát eltávolították s a köpeny visszacsesztése után a külön for-

mált harangkorona mintáját a harang testével összetapasztották. Miután a formát erősen körülkötötték s az öntögödrot hamúval és homokkal szorosan kitöltötték, az olvasztókemenczéből az üres formába vezették a megolvadt érczet, a melynek ötvözete mintegy 78 rész vörösrézből és 22 rész ónból állott.

A harangokhoz hasonlóan öntötték s rendszeren két darabban a keresztelő-medenczét; csakhogy ezeknél, különösen a medence talpának élénkebb profilja miatt, a mintára tapadó burkolatot kiegészítése előtt hosszában két részre hasították. A kiegészített minta eltávolítása után az utóbbi negatív formáját magában foglaló s két részből álló burkolatot ismét összeillesztették. Az összeillesztés vonala

1. A svedléri bronz-keresztkút. 93 cm. magas. XIV. század. 2. Nagy Lajos czimere. 8 cm. magas. 3. A szepesolaszi bronz-keresztkút. 113 cm. magas. 1497.

a mennyiben le nem vették, a legtöbb keresztkúton ma is meglátszik. Így a svédleri keresztelőmedence talpán is, a mely alakjával nagyjában románkori kehelyre emlékeztet. (I. melléklet, 1. és 2. kép.) Harangalakú talpán legalul egyszerű bütykök sora, e fölött nyolcz centiméter széles szalagon sorakozva nyolcz korong díszíti.

E korongok mindegyikén Nagy Lajos czimerét látjuk, csekély részletektől eltekintve ugyanabban a formában, a melyet az aacheni székesegyház kincstárában fönmaradt pompás ötvösművű czimer mutat s a melyet, mint a magyar Anjouk czimerét, Róbert Károly király használt először. A czimer balra dőlt pajzsának jobbfelén az Anjou-ház liliomait látjuk, balfelén Magyarország czimerének pólyáit; a czimer csöbör-alakú sisakján jobbfelé leomló takarót, koronát és struccztollak közül kiemelkedő, balra forduló strucczfejet látunk patkóval csőrében. A svédleri keresztelőmedence talpának tölcséralakú részét még két sor apróbb medaillon között a XIV. századbéli kelyhek pártáira emlékeztető hullámos levélfüzér is díszíti. Az apró medaillonok két sora szimmetrikus egymásutánban egy térdeplő angyalt, Péter és Pál apostolokat s a kálváriát ábrázolja. Ugyanazon puszpángfa-formákkal lenyomott viaszminták után készült medaillonok ismétlődnek a medence felső és alsó levélékítményes szalagja alatt s a talp erősen kiugró gombja fölött is, mely

6. Bronz keresztkút Ménhárdon. — 97 cm. magas. 1483.

utóbbi felső rézsutos lapján hatkarélyos keretekben még a négy evangélista kétszer egymásután következő jelképe díszíti. Az apró medaillonok sorában ábrázolt kálváriák képével a medence palástján nagyobb alakban s keret nélkül találkozunk, de minthogy a mintázó forma nagyon mély volt, a medenczén e domborművek alapja négyzetes foltok képében kiemelkedik, míg viszont a fölfeszített Jézus féldomborművének keresztje, nem lévén elég vastag, egészen eltűnt a minta viasszal bevont felületében. A svédleri keresztkút két füle Péter és Pál apostolok féldomborművű

képéből áll, a mely a lőcsei keresztkúton (1. kép) a medence fülein és palástján, ez utóbbin féldomborművű kettős mellképektől és kálvária-csoportozatoktól megmetszakitva szintén előfordul s a mely ugyanazon bélyeggel mintázva a XV. század végéig keresztkutainkon általánosan ismétlődik. Hogy a lőcsei keresztelőmedence a svédlelérivel körülbelül egykorú, azt díszítésén kívül zömök formája is bizonyítja. A XIV. századból való lehet még a gölniczbányai keresztelőmedence s a szintén fölíratok nélkül készült podolini keresztkút. Az előbbi, formáját tekintve, a lőcsei-nek szakasztott mása, csak viaszkbélyegek segítségével történt díszítése rendszeretlenebb s öntési hibánál fogva kissé elmosódott. Majuszkulás fölírata alapján a XIV. századba helyezhetjük a strázsai és szepesváraljai keresztkutat. Az igen helyes formájú strázsai medenczén (2. kép) ez a fölírat: DYSE TOF GEGOSEN IST IN DEM NAMEN JESV CHRIST — Az utolsó két betű, minthogy a szalag hosszában el nem fért, ennek fölébe került s mint képünkön látható, úgy fest ott, akárcsak a mester monogramja volna. Németnyelvű a matheóczi keresztkút fölírata is, mely így hangzik:

Wenn du ein wahres Woser bist, mach uns von sunden frey. Nu bist du des Herrn Wasser, wosch uch bey Jesu Christ heiter.

A latin szövegű keresztkutak példája a szepesváraljai (3. kép). Ez ma csak egyik oldaláról hozzáférhető s fölírata a liber domus szerint ez: Deus homo factus est. O rex gloria, veni cum pace Deus. Sancti Boleslai Dei Gratia Ducis Poloniae. Gloria in excelsis Deo et in terra pax hominibus bonae voluntatis.

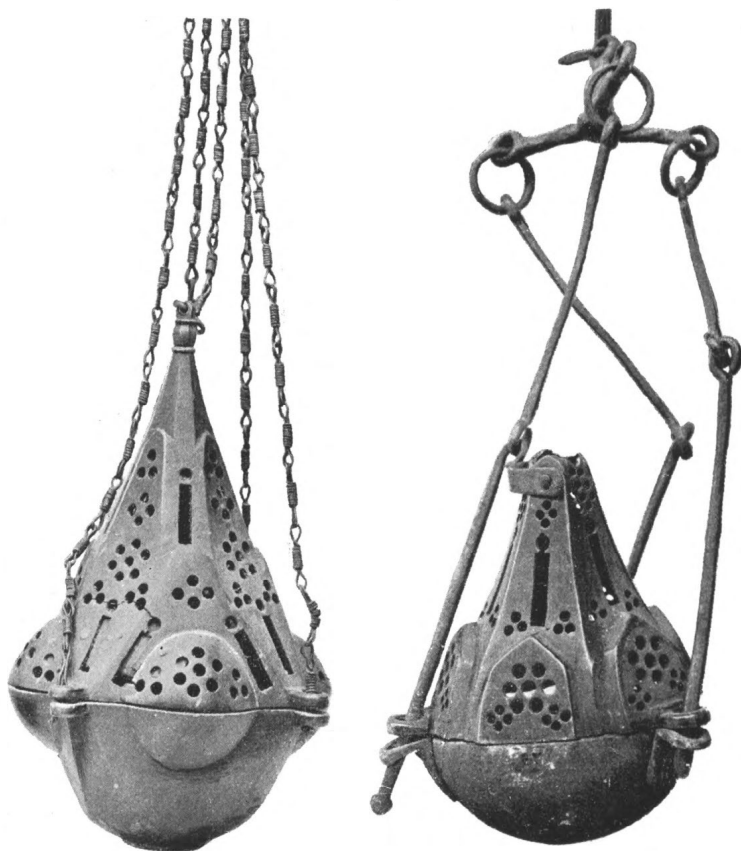
XV. századbeli minuszkulás fölíratú keresztelőmedenczéink sorozatát a ruszkini nyitja meg, a melynek alakja az előbbieknél jóval karcsúbb (4. kép) s a melyen a kálváriát, Péter és Pál apostolt ábrázoló bélyegeken kívül újabb díszítő elemeket is látunk. Ez utóbbiak közül a szent Györgyöt lóháton és a sárkánynyal ábrázoló domborművű medaillon érdemel figyelmet, melylyel több későbbi keresztkúton ismételten is találkozunk. A keresztkút gót kis betűs fölírata ez: **anno domini millesimo quadragesimo vicesimo septimo * hic fons baptizmi fuzus est in orore sancte agnetis * sancte agneti ora pro nobis * hilf got maria beruf.**

Tehát a ruszkini medenczét 1427-ben öntötték. Mint ez Igló levéltárának Illéssy János közölte lajstromából kitűnik, egy 1413. évi okmányban János harangöntő neve szerepel, a ki nyilván egy a szepeshelyi harang mesterével, a melyen ezt a fölíratot olvashatjuk: Anno domini millesimo CCCC XXIV Johannes Glockengiesser von dem Nevendorf. Valószínű, hogy az ő műve a ruszkini keresztkút is. E munkáéval azonos formázó-szerszámokkal készült a felkai, leibiczi, késmárki és szepesbélaei katolikus templomok keresztkútja; de a mennyiben későbbiek, talán már Vincentius mesternek tulajdoníthatjuk ezeket, a kinek nevét okmányok 1435-ben, 1456-ban és 1457-ben említik.

A felkai keresztkút a ruszkinihez képest tökéletesebb formájú s talpán egy

magas domborművű emberfej érdemel beható figyelmet, a melynek öntése itt sokkal jobban sikerült, mint keresztkutaink erősebben kidomborodó diszítő részletei általában. A felkai keresztkút minuszkulás fölirata ez: *ist das werk gegosen zu sinte ioannis ere ere et cetera anno domini mccccxxxix.*

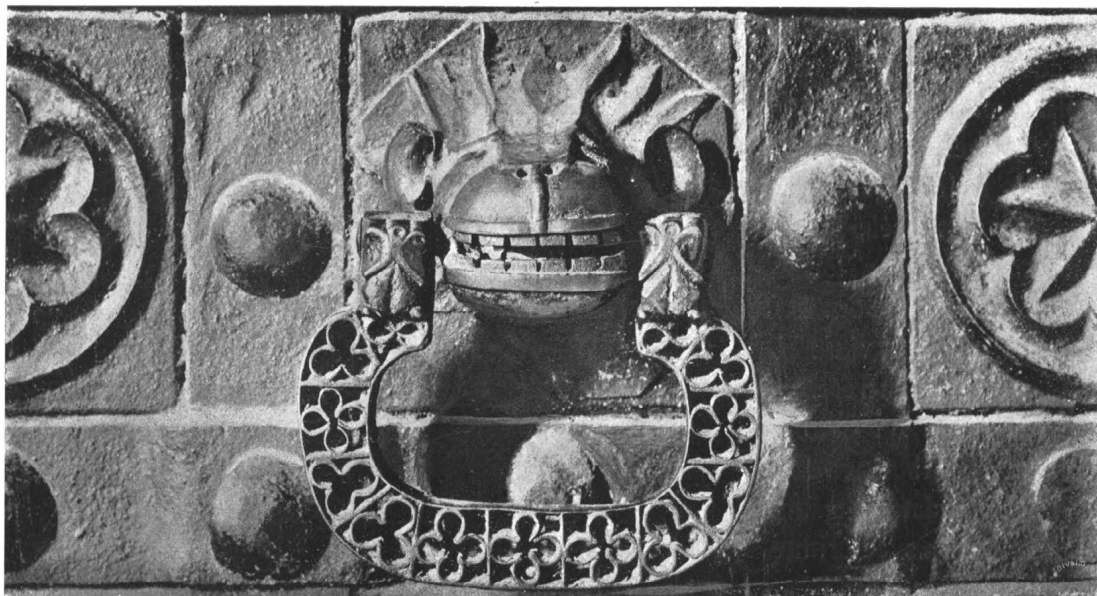
E fölirat kissé furcsán hangzik, de ha sok hasonló külföldi munkán a bronzöntő irástudatlansága miatt egészen értelmetlen föliratokkal találkozunk, nem szabad megbotránkoznunk azon, hogy a mi mestereink holmi ismétlésekkel és et ceteraközbeszurásokkal segítették magukon, a mikor az adott szöveg betűi nem voltak elegendők ahhoz, hogy a velük diszítendő gyűrűk föliratos szalagját egészen kitöltsek. Az is előfordul, hogy a fölirat, különösen a domborművű bélyegek képein, visszájáról kerül a medenczére. Így a Péter és Pál apostolokat ábrázoló domborműveken a Pál mondatszalgának fölirata már a svedléri medenczén is tükörfírásban látható s mivel a viaszbélyegek még akkor is ugyanazon XIV. századbeli mintázóforma után készültek, így olvashatjuk az 1476-ban öntött késmárki

7. Füstölők rézből Keresztfalun és Tótfalun. — XV—XVI. század.

keresztkút megfelelő részletén is (5. kép), a melyen a kálvária ismét új formában jelenik meg. Az ötvösművű pacificalék sorában találkozni fogunk olyan példákkal, a melyek felső része az 5. képünkön látható keresztkútrészlet elmosódó formájú kálvária-csoportozatával azonos. Még több oly vonás van a keresztkutainkat diszítő részleteken, mely azt bizonyítja, hogy a viaszkbélyegek előállítására szolgáló homorú formákat ércöntőink számára ötvösök faragták. Sőt van két keresztkút a Szepességen, a mely minden ízében arra vall, hogy diszítésének javarésztét az egészben viaszból formált mintán szabadkézzel s a formák finomságát tekintve minden bizonynnyal ötvösök végezték.

Mielőtt e két emlékről szólnék, hadd jegyezzem föl a leibiczi keresztkút föliratát: **in honore nativitatis marie virginis anno domini millesimo cccc sexagesimo tertio.** A leibiczi nagyharang fölirata ez: Anno Domini millesimo quadingentesimo septuagesimo quinto, ad honorem gloriosissime Virginis Marie factum est hoc opus per magistrum Paulum et Joannem de . nova villa. A leibiczi harang és keresztkút között tehát 12 év a korkülönbség, de nincs kizárva, hogy a kettőnek s a XV. század harmadik negyedében készült összes keresztkutaknak mesterei ugyanazok voltak. Pál mester valószínűleg az a Gaal Pál, a kit egy 1454. évi oklevél kapcsán feljebb említettem; fiatalabb társa pedig alig lehet más, mint Wagner

8. Részlet a szent György-kápolna vasajtajából. — XV—XVI. század. Lőcse, szent Jakab-templom.

János, az 1486. évi bártfai harang mestere s a tepliczié, a melynek fölirata ez: 1481 hoc opus factum est in honorem dei et spiritus sancti et beate marie virginis magister iohannes de villa nova.

1480 körül tehát János mester már önállóan dolgozott. Peres ügyekben neve az iglói levéltár okmányaiban 1509-ig fordul elő. 1510-ben, Berwaldszky Kálmán tanító úr közlése szerint, a város bírájává választják. Hogy mint bronzöntő kiváló mester volt s művészi irányban is törekedett technikája továbbfejlesztésére, ennek a menhárdi és olasz keresztkút a bizonyossága, mely utóbbi nem viseli ugyan nevét, de korát tekintve alighanem Wagner János műhelyében készült.

A menhárdi keresztkút (6. kép) tölcseralakú talpát egymással párhuzamosan kigyózó szőlőfüzerek díszítik, hólyagos gombra illesztett medenczéjén egy ilyen szőlőfüzérén kívül, a még XIV. századi eredetű ékítő bélyegeket látjuk s ezt a föliratot:

hic fons baptismi serbati presbtl almi terrae scepus oppidi vocati menardi anno mg cccc lxxxviii. A medencze alján: *magister ioannes de noba villa fecit hoc opus.* A keresztkút egyöntetősége s felülete arra enged következtetni, hogy az úgynevezett viaszkiolvasztó eljárással készült. Ennél a mintát a magra egész vastagságában viaszból formálták s agyagburkolatának fölrakása után a viaszot kiolvasztották. Az agyagburkolatot a magból kiálló s a viaszmintán és agyagköpenyén keresztül ütött bronzpálczák tartották szilárd helyzetben. Ez utóbbiak kiálló végét a kiolvasztott viasz helyére vezetett ércz megszilárdulása és kibontása után a bronzmúról levésték. Ilyen vésések nyomai a szepesolaszi keresztelőmedenczén (I. melléklet, 2. kép) csak azért nem látszanak, mert ez eredeti emlékünket végesvéig gyönyörű világoszöld patina, vagyis nemes rozsda burkolja. De szinte bizonyos, hogy ha a menhárdi nem is, az olasz keresztkút talpa és külön öntött medenczéje viaszkiolvasztással készült s ékítését a viaszrétegre ötvös mintázta. A talp haránt irányban bordázott, tölcseralakú palástjának alján hullámvonalas pártával díszített szalag fölött hármasselvű eperszemek sorakoznak. Szárán csavarodó szélű gombot s ismét kehelypártákra emlékeztető szalagokat látunk. A medencze középső szalagját a templom boltozati zárókövén is látható T betűs címér kétszer s Keresztelő szent János és szent Péter domborművű mellképe egyszer-egyszer szakítja meg. A felső peremhez fülnek kétfelől egy-egy oroszlánfej illeszkedik. A kupa alján ez a fölírat: *hic fons baptismi precursoris ihesu cristi terre scepusy oppidi vocati olasi 1497.*

A XVI. század elején ismét a keresztkutak régi formájához és régi díszítő bélyegcihez térnek vissza mestercink s a fölíratok elmaradnak.

A szépassági bronzöntés hanyatlását jelzi a durandi keresztkút, durván áttört tölcseralakú talpával s primitív rózsákból és palmettákból álló bélyeges díszítésével. És sajátságos játéka a sorsnak, még ennél is hitványabb az a keresztelőkút, a melyet 1549-ben az iglói plébániatemplom számára öntöttek. Igló hajdan híres

9. A szentegyház vasajtócskája Gölnczbányán. — 110 cm. magas. XV. század.

ércöntése akkor már úgy látszik végnapjait élte. A XVI. század második felében ránk maradt harangok már a Szepességen is dobsinai vagy eperjesi mesterek alkotásai. Az utóbbiak közül a XVII. században különösen Wierd eperjesi mester válik ki harangjai pompás technikájával és izléses diszítésével. Wierd György eperjesi háza igen érdekes renaissance udvarával belsejében még ma is eredeti állapotában látható s most katonai raktárnak használják.

A bronzöntők mellett nevezetes szerepük lehetett a Szepességen a rézöntőknek is. Munkáikból azonban templomokban csak a löcsei lavabófülke vízöntőkancsója s az ezzel rokonizlésű podolini aquamanile a XIV—XV. századból s néhány füstölő a XV. és XVI. századból maradt ránk. Csúcsiveskori füstölőt csonkán Zavadka gör. kath. templomában, többé-kevésbé ép állapotban Mühlenbachon, Tóthfalun és Keresztfalván találtam (7. kép). A koczkafejú oszlopfő mintájára alakított széntartóhoz, a melyet a tóthfalvi füstölőn vasból öntött félgömbbel pótoltak, lánczrajáró s csúcsives toronysisak mintájára öntött áttört művű fedél fűződik, a mely különösen a keresztfalvi emléken egyszerű formái ellenére is hatásos.

Az ércöntésnél nem kevésbé nevezetes szerepe lehetett a Szepességen a vasművességnek, a művészi lakatosságnak. Sajnos, az «ócska vasat» ma sem becsülik meg nálunk s a hol annyi a kohó és vasgyár, mint a Szepességen, több mint bizonyos, hogy a kisebb réztárgyakhoz hasonlóan tömérdek kovácsolt vasmunka is került az olvasztóba vagy hámorba. A vasművesség legrégebbi emlékével a szepessombati plébániatemplom dicsekedhetik. A templom ajtajának ökörfejet ábrázoló román izlésű ajtókopogtatója legkésőbb a XIV. századból való.

A legszebb vasmunkák a löcsei Szent-Jakab-templomban maradtak ránk. A Szent-György-kápolna ajtaja vert művű vasbádóg-rózsáival, oroszlánfejet ábrázoló kopogtatójával (8. kép), fortélyos lakatjával, ugyane templom sekrestyéjének ajtófogója, valamint egykori kincstára most befalazott ajtajának kopogtatója, a csúcsiveskori vasművességnek mindmegannyi remeke. A szentségházak és falifülkék vasajtócskái sorában a gölniczbányai szentségház ajtaja a legszebb (9. kép), a melynek áttört művű diszítése s czimerpajzsokkal ékes kerete hajdan színezéssel élénkítve még hatásosabb lehetett. A középkori vasművesség egyszerűbb, de nem kevésbé érdekes és megőrzésre méltó emlékei azok a vasgyertyatartók, a melyekkel Késmárk, Menhárd, Vellbach, Durand és Mühlenbach templomaiban találkozhatunk (10. kép).

Hogy a vasművesség a Szepességen a XVII. században is virágzott, ennek emlékei a löcsei házak kapuinak záradékrácsai s a folyosók korlátját kitöltő rácsozatok, a melyek javát Edvi Illés Aladár a Mintalapokban közölte. Technikai szempontból a XVII. századbeli vasművesség remekének tarthatjuk Lőcse pellengérnek használt vaskalitkáját, a Kätterhäuschent, a mely Jókai «A löcsei fehér asszony» című regényében is szerepel s ma Probstnerék kertjében látható. A XVIII. század-

beli vasművesség legszebb emléke Szepes-Olaszin maradt ránk. A katolikus templom sekrestyéjének csengetyűtartója ez, a melynek négyszögletes keretét formás szalagfonadék és barokkizű lombékitmények díszítik. Figyelemre méltó kovácsolt vasrácsozatok még Nagy-Lomnicz katolikus templomának toronyalatti kapuját s Szepes-Szombaton a piacz nyugoti oldalán álló rokokó stuccókkal ékes ház egyik ablakát díszítik.

Voltak-e a Szepességen önöntőmesterek, erről irott adatok eddigelé nem ösmeretesek. Evangélikus templomainkban azonban igen sok ónedény maradt fön, a legszebb ezek sorában a leibiczi ev. templom egyik XVII. századbéli ónkancsója, amelyet vésett gránátalma füzér díszít.

10. Vasgyertyatartók Mühlenbachon. — XV—XVI. század.

II.

Az ötvösség. XIII. és XIV. századbeli mesterek. Gallicus Miklós mester. Vert réziboriumok és keresztelő tálak. XV. századbeli öntött és vésett díszítésű munkák. Sodronyzománycsos kelyhek. Vert díszítésű emlékek a XVI. századból. XVI. századbeli és későbbi csúcsíves stílus Úrmutatók.

SZEPESVÁRMEGYE ötvösségének első határozottabb nyomaival a szepesi százszok 1270-ben királyilag jóváhagyott törvénykönyvében találkozunk. Ennek az ötvösségre vonatkozó törvénye arról szól, hogy az ötvösök egy márka ezüsthöz egy latnál több rezet nem keverhetnek s hogy munkáját minden ötvösmester jegyével köteles megjelölni. Egy budai márka súlya 245,5845 gramm volt, egy szepességi márkáé 210,501 gramm. Egy márkában 16 lat volt, tehát a szepességi ötvösmunkák ezüstjében csak egy tizenhatodrészes vörösréz foglaltatott. Hogy a Szepességen akkoriban fejlődésnek induló városain kívül is éltek ötvösök, ezt az a lajstrom bizonyítja, a melyet Hradszky József «Szepesmegye a mohácsi vész előtt» című könyvében a vármegye birtokosairól közölt. Ezek sorában, mint odorini földbirtokos, 1263-ban Aurifaber István is szerepel, a ki neve után ítélve minden bizonynyal ötvös volt s azon királyi ötvösök közé tartozhatott, a kik a királyi udvar számára végzett munkáik fejében földbirtok haszonélvezetében részesültek vagy ilyen birtokot ajándékba is kaptak.

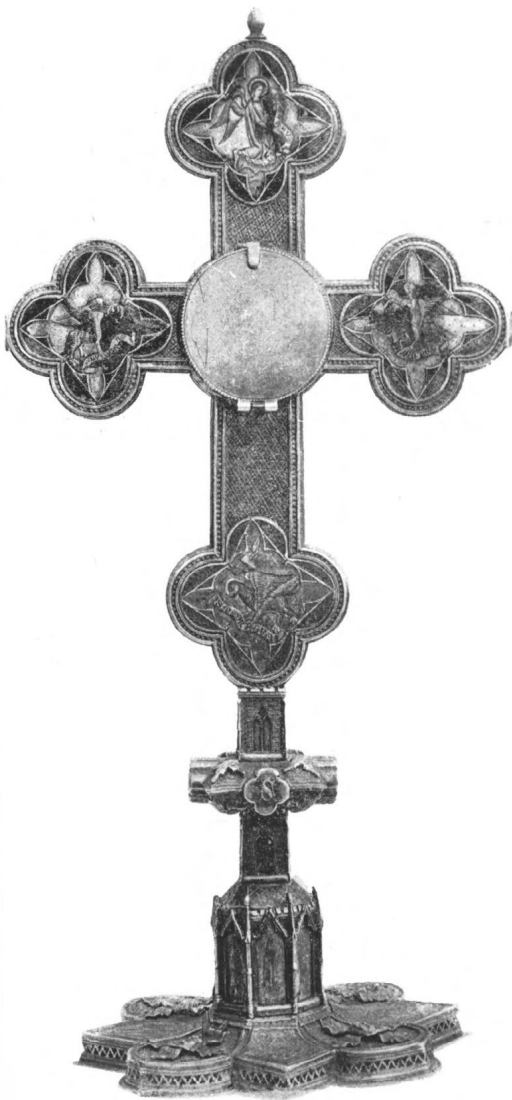
A XIV. században a Szepességen ilyen királyi ötvösmester lehetett Gallicus Péter, Olasz Simon mester fia, a kit Róbert Károly már 1329-ben Edustornyával, a mai Hadusfalu birtokával ajándékozott meg. Ez a Péter mester ugyanez okmányban mint Szepes és Lubló vára vicecastellanusa szerepel, de hogy mesterségét is folytatta, ennek bizonyossága az, hogy az 1330. évi havasalföldi hadjáratban elveszett pecsétnyomó helyébe ő véste Róbert Károly király új kettős pecsétjét, a miért Jamnik birtokát nyeri el jutalmul. Hradszky szerint Péter mester 1333—1336 között Szepes vármegye alispánja volt. Öcscse Miklós, 1335-ben vicecastellanus s 1341-ben alispán. Róbert Károly Edustornyára vonatkozó adományát 1335-ben, illetve 1336-ban Miklós mesterre is kiterjesztette. Az erre vonatkozó okmányok későbbi átiratokban Igló levéltárában maradtak ránk s ha Miklós mester is ötvös volt, az iglói plébániatemplom XIV. századbeli, minden izében olasz eredetű technikával díszített ereklyetartó ezüstkeresztjét az ő művének tarthatjuk. Az iglói pacificaléról

Zománczos diszítésű ezüstkereszt. Gallicus Miklós műve. Igló, XIV. század. 42,5 cm. magas.

(II. melléklet) Czobor Béla «Magyarország Történelmi Emlékei» című könyvében így ír:

«A XIV. századi hazai ötvösművészetnek valóságos remeke lehetett az iglói róm. kath. plébániatemplom ereklyetartó keresztje, mely aranyozott ezüstműből, áttetsző zománczos képekkel ékesítve, párját ritkító mesteri alkotásnak mondható ma is, a mikor zománczképei jobbra megrongálva, kikapogva, nem pompáznak oly fényben, mint valaha pompázhattak. Talpa nyolcz cikkelyből áll, melyek fölváltva szögletesek és tompított levélalakúak; pereme keskeny és sima, pártája áttört, fogazott mintájú. A talp mezői közül négyet domborműben női fej ékesít, melyet négy fodros levél vesz körül. A többi négy lemezen, amazokkal fölváltva, külön lemezen készült áttetsző zománczképek voltak, de a zománcszínek lepattogtak s ma csak a következő laposan kivéssett reliefs vannak meg, részben aranyozva: 1. a sírjából kilépő Üdvözítő; 2. az oszlophoz kötött Krisztus; 3. térdeplő szent nő (szent Ilona), vele szemben térdeplő férfi (Nagy Konstantin); 4. a vir dolorum. A szár töve a talp fölött nyolczszögletes házikót ábrázol, mindegyik oldalán fiálék között a csúcsos ívek alatt hajdan zománczos álló alakok voltak. A nodus alatt és fölött négy-lapú szárrészlet van, az alsón egyszerű, a felsőn kettéosztott, bekarcolt alakokkal. Maga a nodus négyszögű vánkös idomú; sarkai fölött és alatt domborművű levél ékeskedik. A négykarélyú kiálló rotulusokon majuszkulás JESVS fölirat van, domború betűkkel. A kereszt mellső lapja mind a négy végén csuklóra jár és fölnyitható az ereklyék elhelyezése céljából. A külön lemezen készült zománczképek vésett alja zománczos lombok között áttetsző zománczczal Máriát, szent János evangelistát, fenn egy tiarás pápát, lenn koronás szent nőt ábrázolnak könyvvel kezében. A zománcz legnagyobb részt itt is lepattogott s csupán az arczok, kezek és lábak vannak

11. Ereklyetartó feszület. — Igló. XIV. sz.
42,5 cm. magas.

megaranyozva. A Megváltó öntött alakja három szeggel illeszkedik a vésett lomb-ékítményes alaphoz, a melyen a mondatszalagon majuszkulás INRI fölíratot olvashatunk.

A kereszt mintázott hátlapján (lásd 11. képünket) a négy evangélista jelvénye ékesíti a végeket, négykarélyú külön lemezen áttetsző zománczsal borítva, melynek szineiből a zöld, kék és viola itt-ott mutatónak fönmaradt. Ezek a pompás

12. Kehely. — Aranyozott ezüst. Felső-Szalók. XIV—XV. század. 16 cm. magas.

zománczos képek fölíratos mondatszalogjukkal a középkori üvegfestményekhez lehettek hasonlóak. A jelvényeken is a fejek, kezek, lábak aranyozottak, a többi testrészek ma ezüstszerűek, de hajdan zománczsal voltak fődve. A kereszt oldalán erőteljes bordázattal két szalag vonul végig. Két betűnek: Mária alakjánál a csuklón az N majuszkula, Jánosénál a C jelentését mindeddig megfejteni nem sikerült. Talpába középkori betűkkel bekarcolva «nova villa iglo» olvasható».

Eddig Czobor Béla, egyházművészetünk történelmének érdemes atyamestere. A megfejtetlen két betű egyikét: a G-t azonban a C-vel tévesztette össze, a mely két betű között a majuszkulás írásban egyébként szinte alig van különbség. Ha tehát a monogrammot N. G.-nek olvassuk, alighanem Nicolaus Gallicus nevét jelzi, Miklós mesterét, Péter mester öcsceét, a kinek az iglói pacificalén élénk táruoló stílje még egy szepességi kelyhen is érvényesül.

A kehely a felsőszalóki templomban maradt ránk (12. kép). Talpa három félkörű karélya közé három szögletes tagozat ékelődik. A félkörű karélyok ponczolt alapját négyes karélyokba foglalt vésett női fejek díszítik. A kehely szára hatszögletes. Gombja nyomott s hatágú. A rotulusok dült négyszögalakú lapján s a gyűrűk oldallapjain vésett majuszkulák Maria, Jesus, Joannes nevék mutatják, a gomb rotulusainak közeit öntött levelek díszítik. A kicsiny kehely minden bizonynyal a XIV. századból, de legkésőbbben a következő elejéről maradt ránk. Vésett képeit zománcz nem borította. A vésett domborművű áttetsző zománczos díszítés egy tönkrement emléke, a mely talán az iglói pacificaléval rokonságba volna hozható, a Szepességhez közeli sárosmegyei Kőszeg templomában maradt ránk.

Egy többszörösen átalakított kehely ez, a mely ma a Sárosmegyei Múzeum-

ban látható s a melynek XIV. századbeli tömör kuppakosarát díszítették hajdan áttetsző zománczsal ékes, vésett domborművű alakok.

Az iglói pacificale primitiv másaként hat a szepesbélai templom aranyozott rézből készült feszülete, mely románkori szokás szerint a fölfeszített Jézus testét vésett alakban mutatja (13. kép). A XVIII. században a feszület hátsó lapjára egy kisebb feszületet szögeztek öntött corpus-szal s a pacificálét így használták tovább.

A XIV. századbeli vésett díszítésű ötvösmunkáknak érdekes példája a körtvélyesi rézciborium is, szögletes szárának gombján rotulusokba foglalt áldrágakövekkel, hatszögletes testén és ennek fedelén nem annyira rajzunknál fogva művészi, mint inkább kompozíciójuk ügyessége és az alakok mozdulataiban nyilvánuló elevenség miatt rendkívül kifejező vésett képeivel, a melyek a ciborium testén (14. kép) az angyali üdvözetet, Krisztust az Olajfák hegyén, Judás csókját, az ostorozást s a kálváriát ábrázolják, míg viszont a ciborium fedelén hat próféta ülő alakja látható.

Hogy középkori templomaink, különösen a XIV. században, gyakran rézbádogból készült egyházi edényekkel is megelégedtek, erről a Szepességen egész sor emlék tanuskodik. Művészi szempontból véve azonban ezek a rézedények nem kevésbé érdekesek, mint az aranyozott ezüst ötvösmunkák. S mestereinknek ugyancsak finom stilusérzékére vall, hogy ilyen mű edényeik anyagával már az első pillanatra tisztában lehetünk. A réz az ezüsthöz képest kevésbé nyújtható, öntött finomabb díszítésre is kevésbé alkalmas. Ép azért régi mestereink rézedényei is jóval egyszerűbb formájúak, mint az ezüsthöz képest. A formai változatosság hiányáért azonban bőven kárpótolnak a nemes arányok, a melyekkel a legtöbb rézciborium dicsekedik, a plasztikus díszítésért a vésett vagy pontozott rajz, a melyre a malduri ciborium díszítése klasszikus példa. Ez a XIV. századbeli rézciborium ma Szepeshelyen van s kerek talppal, hengeralakú szárán nyomott almaalakú gombbal, gömbalakú fedeles kuppája csúcsán ablakokkal áttört hatszögletes tornyocskával bír. Fedelén

13. Oltárkereszt. Réz. — Szepes-Béla XIV. sz. 385 cm. magas.

három, lombékítmények közé fonódó, pompás formájú fantasztikus madár alakja diszíti, pontozószerszámmal vésett, leheletszerűen finom rajzzal. A ciboriumot és ponczolt díszítését Pulszky és Radisics közölte az «Ötvösség remekei»-ben. Rézedényeink általános formája az anyag természetéből folyó egyszerű kezelés miatt a XV. században sem igen változik meg, a mint erre a káposztafalvi ciborium a XV. századból s a zavadkai görög-katholikus templom fedeles ciboriuma a XVI. század elejéről, az utóbbi jelenleg a Sárosvármegyei Múzeumban, szintén példa. E két emlék

14. Ciborium rézből. — Körtvélyes.
XIV. század. 39 cm. magas.

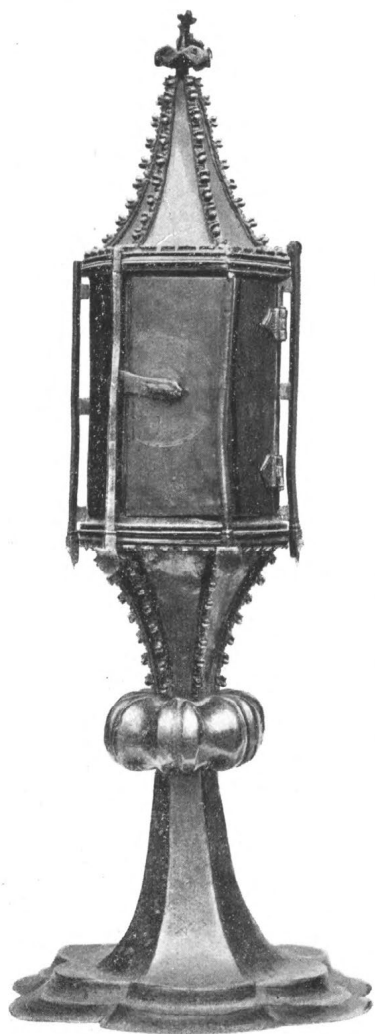
fedeles kuppája gömbalakú, a lőcsei híres provideáló edény a XV. századból (15. kép) ismét a körtvélyesihez hasonlóan szögletes. Ezen a rézedényen van az a minuszkulás fölirat, a melyről a lőcsei Szent-Jakab-templom kapcsán munkánk első részében szó esett: ad capellam leprosorum pertinet. A bélpoklosok e provideáló edényét testének piramisalakú alján és csúcán levélsomós bordák díszítik, a hasábalakú részéhez forrasztott s alul címerpajzsokkal ékes pálcák hajdan kereszttrózsás-fialékban végződtek. A lőcsei Szent-Jakab-templom egy másik rézciboriuma a XVI. század elejéről már jóval élénkebb formájú s hólyagos kuppája fedelén három oszlopon nyugvó csúcsíves mennyezet díszíti. Ennek s a káposztafalvai ciboriumnak képe a Szalay Imre szerkesztésében megjelent Magyar Történelmi Emlékek című díszmunkában látható.

A XVI. századbeli aranyozott rézedények igen érdekes példája a szepesolaszi templom olajtartó edénye (16. kép), a mely szintén ciborium mintájára készült, de teste hármashengerből áll. A tornyos fedél e hengereknek megfelelő karélyain három betű jelzi a háromféle szent olaj helyét: I. C. O. Azaz: Oleum Infirmorum, Chrisma és Oleum Catechumenorum. A talp egyik karélyában a vésett évszám: 1525. A szár felső része s a fedél vésett díszítésű.

Az ötvösművű rézedények csoportjába sorozhatjuk azokat a vert művű kerek réztálatokat, a melyek rendeltetése eredetileg többnyire profán volt s régi templomok leltárában mint keresztelőtálat szerepelnek. Ilyen a Szepességen a XV. századból kettő maradt

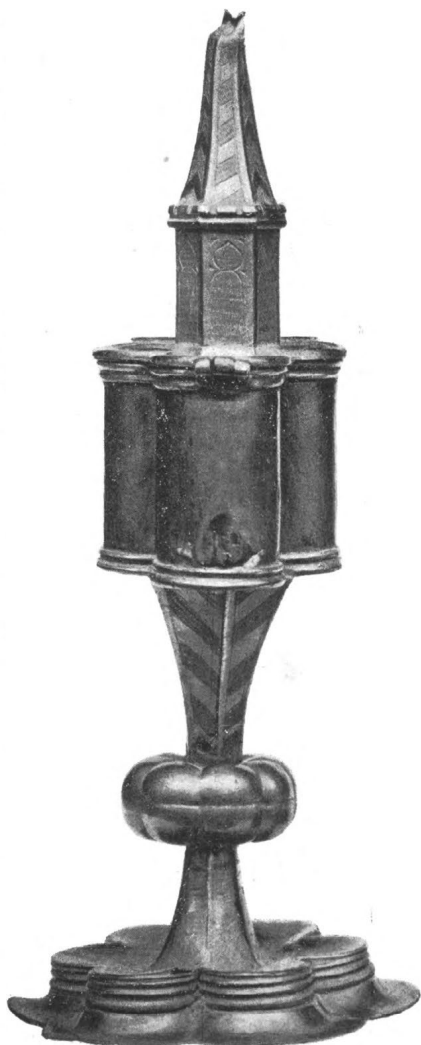
ránk. A lublói róm. kath. templom réztála, fenekén olvashatatlan köriratban foglalva, a bünbeesés domborművé képével ékes, de annyira megkopott, hogy rajza csaknem teljesen elmosódott. A másik keresztelőtál a leibiczi evangélikus templomban maradt ránk s szintén igen kopott domborműve az angyali üdvözlést ábrázolta. A XVII. századból egy igen szép keresztelőtálal a lucsvnai evangélikus templom dicsekedhetik. A belül ónozott vert művű réztálat közepén kétféjű sas díszíti, keretén vert művű hólyag és gyöngysor, szélén arabeszkék. Fölrata: Danket dem Herrn All Welt, Andreas Landinus. AN. 1653.

Nemes fémekből készült ötvösmunkák a XIV. századból, mint az eddigiekből láttuk, igen gyér számmal maradtak ránk. De már az a néhány írott adat is, a mely a Szepesség XIII. és XIV. századbeli ötvösségéről szól, ellene mond annak, mint ha mestereink akkor csaknem kizárólag rezet dolgoztak volna föl. Volt templomainkban a XV. századot megelőzőleg is elég ezüstszerelvény, ám ötvösségünk század derekán való föllendülésének megfe-

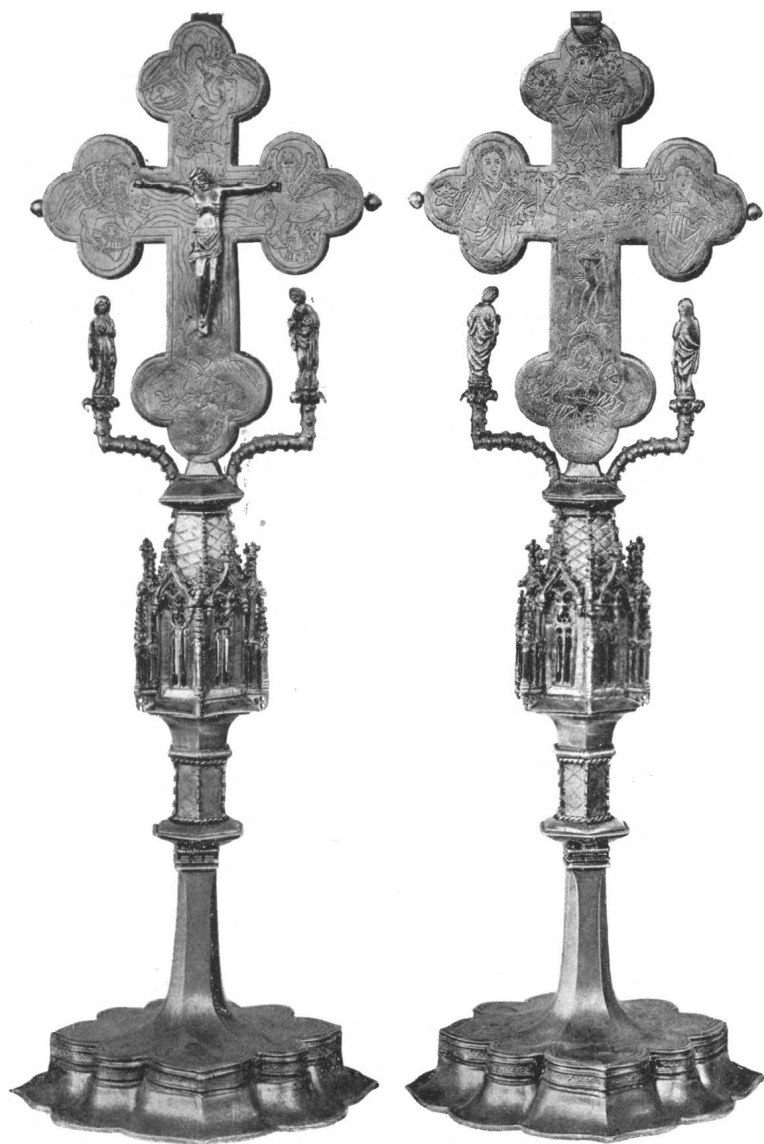
15. Provideáló edény rézből. — Lőcse.
XV. század. 37 cm. magas.

lelően az új alkotások az egyszerűbb régi munkák használatát kiszorították s a XVI. században a Szepeségen ép úgy, mint egész Magyarországon, szinte általános szokássá vált, hogy az anyagilag megszorult városok és egyházak templomaik nélkülözhető kincseinek beolvasztásával segítettek magukon. Így tett Lőcse városa 1550-ben a nagy tűz-

16. Olajtartó edény rézből. — Szepesolaszi.
1525. 24,5 cm. magas.

vész után, a mikor többek közt a Szent-Jakab-templom 30 $\frac{1}{2}$ márkányi, tehát szepességi márkákban számítva, közel 6 $\frac{1}{2}$ kiló nehéz Úrmutatóját is pénzzé verették. Hogy a XV. század derekától kezdve a csúcsiveskori ötvösség emlékei tömegesen maradtak ránk, azt viszont annak köszönhetjük, hogy a protestáns korban a templomok szerelvényei közül jóformán csakis a kelyheket használták tovább s azokat is jóval ritkábban, mint mikor a katolikusok kezén voltak. Minthogy a gyakori használat így nem rongálta meg ezeket, XV. és XVI. századbeli kelyheink tovább is maradtak fenn, mint a XIII. és XIV. századbeli munkák, s bár rég megértek arra, hogymúzeumokban őriztesse nek, templomaink szegénysége miatt általában még ma is használatnak. A Szepességen végzett kutatásaim folyamán mintegy 70 olyan a XV. század második felében és a XVI. században készült ötvösmunkát találtam, a mely a csúcsiveskori ötvös-

17. Oltárkereszt. — Szepes-Szombat. XV. század. 37 $\frac{1}{2}$ cm. magas.

ség alkotása vagy legalább alapformájában ennek hagyományait tükrözteti vissza. Az emlékek e tömegével szemben viszont aránylag még annyi írott adattal sem rendelkezünk régi ötvöseinkről, mint a XIII. és XIV. századból. A kulturhistóriai szempontból végzett levéltári kutatás kezdetleges állapotán kívül nálunk e körülmény oka az, hogy ha Késmárkon talán meg is maradtak, Iglón s a szepességi ötvösség főhe-

gesen maradtak ránk, azt viszont annak köszönhetjük, hogy a protestáns korban a templomok szerelvényei közül jóformán csakis a kelyheket használták tovább s azokat is jóval ritkábban, mint mikor a katolikusok kezén voltak. Minthogy a gyakori használat így nem rongálta meg ezeket, XV. és XVI. századbeli kelyheink tovább is maradtak fenn, mint a XIII. és XIV. századbeli munkák, s bár rég megértek arra, hogymúzeumokban őriztesse nek, templomaink szegénysége miatt általában még ma is használatnak. A Szepességen végzett kutatásaim folyamán mintegy 70 olyan a XV. század második felében és a XVI. században készült ötvösmunkát találtam, a mely a csúcsiveskori ötvös-

lyén, Lőcsén az ötvösczéh iratai elpusztultak; Lőcsén 1747-ben, a nagy tűzvész idején. A Szepesség ötvösségéről ilyformán aligha lesz módunkban valamikor oly világos képet szereznünk, mint a minőt Kassa város ötvösségéről már pusztán írott adatok alapján is Mihalik Józsefnek, régi ötvösségünk e kiváló ismerőjének rajzolnia sikerült.

A szepesi jog e fejezet elején idézett XIII. századbéli törvénye szerint minden ötvösnek kötelessége, hogy művére mesterjegye bélyegét üsse. Az iglói XIV. századbéli pacificalén kívül ilyen vagy legalább ennek gyanítható jelet a XVI. század utolsó negyedéig szepességi munkán nem találunk. Ennek oka csak az lehet, hogy a törvény a XV. század folyamán elavult s csak a XVI. század második felében kezd ismét érvényesülni.

A szepességi ötvösség csúcsiveskori emlékeit ilyformán mesterekkel kapcsolatba hozni eddigelé lehetetlenség. Stíljük szerint való csoportosításuk esetén azonban így is eléggé szembetűnő, hogy egyazon iskola alkotásai, a mely fejlődés tekintetében lépést tart Magyarország ötvösségének sajátos fejlődésével, ezzel azonos irányokat követ s nem egy egyéniségénél fogva is kiváló, bár névszerint eddig ismeretlen mesterrel dicsekedhetik.

A nagyrészt még a románkori művészet hagyományaiából merítő XIV. századbéli ötvösséggel szemben a XV. századtól kezdve ez a technika alkotásai tagozásában nagyobb elevenséget mutat, a külföldihez képest pedig a magyarországi ötvösség azonfelül a diszítésben nagyobb gazdagságot és változatosságot. A míg a németországi csúcsiveskori kelyhek még a XV. században is gyakran kerek talpúak és kicsinyek, addig a magyarországi ötvösség ilynemű emlékei e század kezdetétől fogva szinte kizárólag karélyos és rendszerint hatkarélyos talppal bírnak, továbbá szögletes szárral s ezen hatágú és a XVI. század felé egyre erőteljesebben érvényesülő gombbal; a diszesebb kelyhek pedig 22—24 cm.-nél csak ritkán alacsonyabbak. Az ötvösmunkák diszítése szintén jóval változatosabb, mint azelőtt volt; vert vagy öntött tagozataikat vésett, öntött, vertművű és sodronyos ékítményeken kívül vésett aljú, vagyis beágyazott zománcz s a zománczozás sajátos

18. Oltárkereszt. — Körtvélyes. XV—XVI. század. 30 cm. magas.

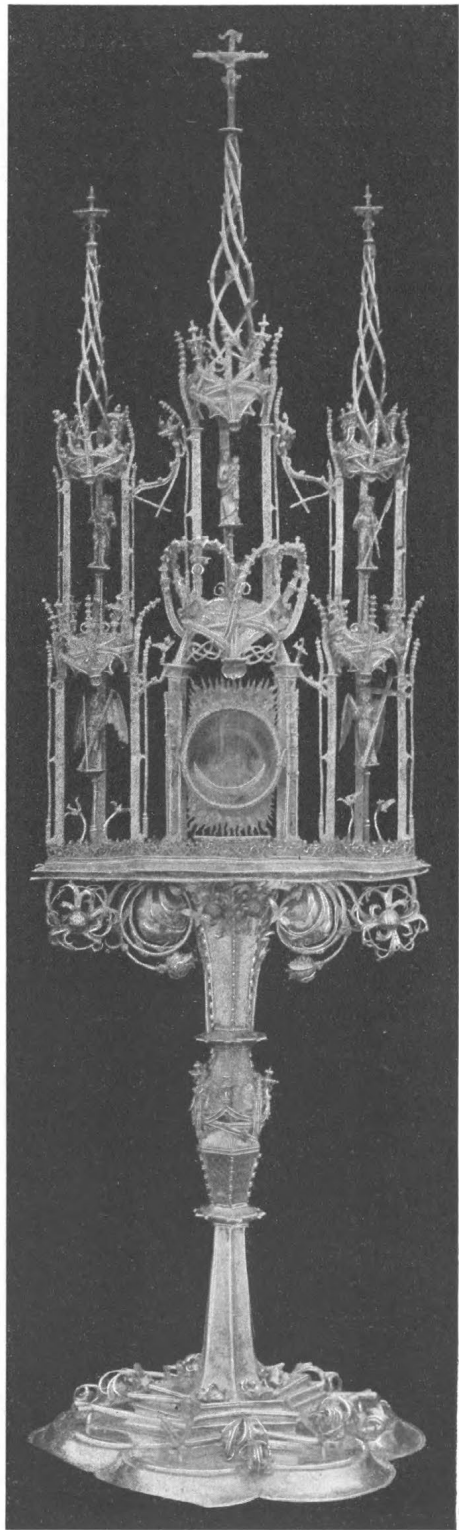
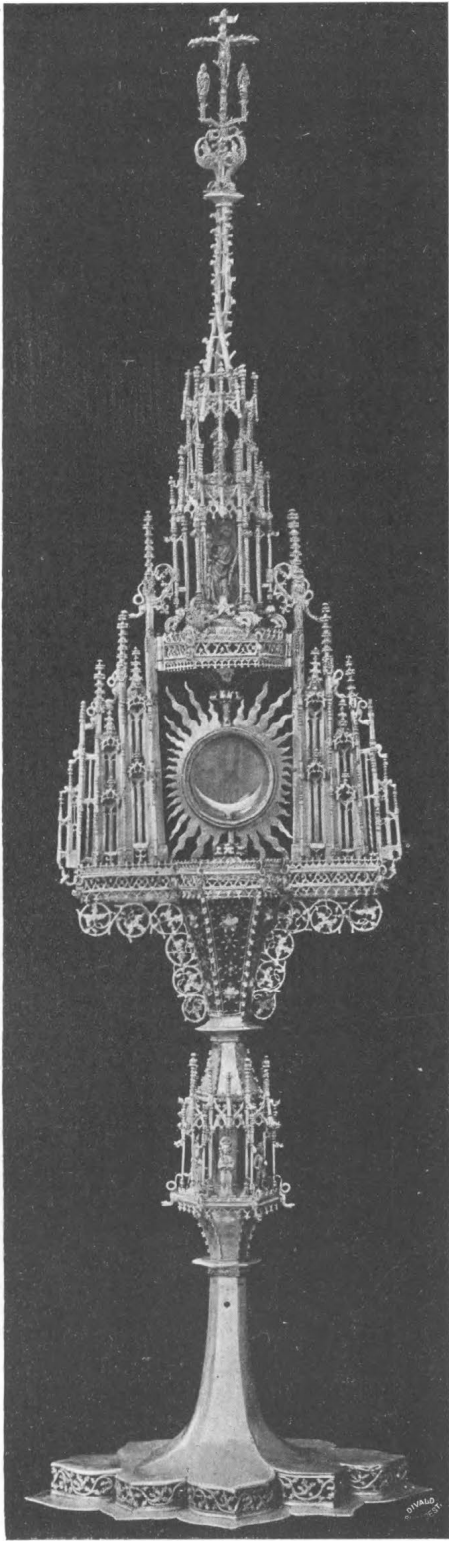

19. Pásztorbot ezüsből. — Szepeshely. XV—XVI. sz. Részlet 75 cm.

magyar technikájú neme, a sodronyos zománcz is díszíti, mely utóbbi lényegével s magyarországi jellegének kimutatásával nálunk Hampel József, a Nemzeti Múzeum régiségtárának igazgatója foglalkozott a legtöbbször.

A XV. századbeli emlékeink sorozatának ismertetését időrendben az öntött és vésett díszítésű munkákkal kezdhetjük. A szepesszombati kereszt (17. kép) formában vert karélyos talpának felső pereme alatt mértani művű párta húzódik végig; sima felső lapjából kiinduló hatszögletes szára alsó gombján kezdve négy-szögletessé alakul át s egyre vastagodva, csúcsives ablakkal áttört, öntött fiálékkal és számárhátivekkel ékes házikót formál, a melynek pikkelyes tetején nyugszik a karélyos végű kereszt s a tövéből kihajtó legalyazott két ág, a melyen a Mater dolorosa és ev. szent János öntött ezüstszobrocskáját látjuk. A feszület mellső lapján Krisztus alakja szintén ezüsből öntött szobrocska, magának a feszületnek széles felületét azonban mesterien vésett rajzok díszítik. A mellső oldalon a négy evangélista jelvényét látjuk, a hátsón középpütt szent Sebestyént, a kereszt végein a Madonna, szent Orsolya, Borbála és Katalin térképét.

A szepesszombatihoz hasonló szerkezetű, de későbbi s kevésbé művészies munka a körtvélyesi pacificale (18. kép), a melyet a kereszt ágai között vert művű ezüstvirágok, a kereszt végein és öntött gombján hatszirmú rózsák díszítenek. A kereszt rézbádogtalpa a rokokó korából való. A szepesszombati oltárkeresztben levőhöz hasonló, de hatszögletes és gazdagabb díszítésű, házikóalakú gombot látunk a szepeshelyi székesegyház pásztorbotján (19. kép), a melyet azonban s a mint ez a pásztorbot képünkön nem látható sima tagozatain levő bélyegből nyilván való, Augsburgban 1660-ban gyökeresen megújítottak. Ez évből való a gomb alatti almaalakú tagozat kerubfejes burkolata, a csúcsives ablakok árkádjai alatt párosával sorakozó apostolok öntött ezüstszobra, a pásztorbot görbületére szögezett vert művű angyalok, lombkítmények, Mária

Úrmutatók. Felka és Igló. XV. és XVI. század. 110 és 115 cm. magas.

szobrocskája s a görbület keretében kristályt magában foglaló pajzsra helyezett Szent Márton szobrocska.

E szobrocskákat az augsburgi mester alighanem csak a régiak pótlásaként illesztette oda, mert különösen nagyobb ötvösmunkákon sehol sem volt a középkorban oly általános szokás az öntött szobrocskákkal való diszítés, mint épen Magyarországon. S egy-egy nagyobb Úrmutató öntött szobrocskáinak sorozatában a Szepességen is mindig előkelő szerep jut a magyar szenteknek. Így a felkai monstrancián (III. melléklet, 1. kép), a mely ilyenmő csúcsiveskori emlékeink mintaszerű példája s nemes arányainál, öntött diszítésének harmonikus gazdagságánál és izléses elrendezésénél fogva egyaránt remekmű.

A felkai Úrmutató nyolczkarélyos talpának peremét öntött művű hullámos lombkítmény töri át. Szögletes szárának rendkívül finoman részletezett csúcsives árkádjai alatt szent István és László királyok, szent Borbála, alamizsnás szent János és evangelista szent János öntött ezüstsobrocskái sorakoznak. Az árkádokat koszorúzó fiálék között a gomb csonka gúlaalakú tetejét, aljához hasonlóan, fölváltva sima és érdesre vésett, régi ötvöseink szavával czápázott harántsávok élénkítik. Az Úrmutató testének kétfelől öntött lombkítményekkel ékes talpát zöldzománczos alapba ágyazott ezüstcsillagok s minden oldalán két-két vert művű ötszirmú rózsza diszíti. A test maga, alján áttört művű, csipkézett szélű pártával, az egymás vállán lépcsőzetesen fölfelé törő fiálék és menyezetek kettős rendjéből áll, a melyhez a XVIII. században újjal pótoltt üvegszelence fölött a test talpához hasonló ékítésű, de laposabb tagozat fűződik. Ezen nyugszik az Úrmutató csúcsives torony mintájára alakított koronája, egymás fölött levő menyezetes fülkéiben a Madonna s keresztelő szent János vagy talán szent Kristóf csonka szobrocskájával, csúcsán Krisztust a keresztfán Mária és szent János között ábrázoló s szintén ezüsből öntött kálváriával. Hogy a szent ostyát tartó szelence s talán szent István szobrocskája és az Úrmutató koronájának felső fülkéjében álló Szent-János-szobrocska is a XVIII. századból való, ezt a talpra vésett következő fölirat bizonyítja: Hoc Opus Ecclae. Felk. Ao 1781 Cura et Impensis A. R. D. Ignatij Claūs Rēg. Cōr. XVI. Opd. Felk. Parochi per GZ

20. Vésett diszítésű kehely. Zsegra. XV. sz.
19 cm. magas.

Schneider Aur: MSG. Renovat. A restauráló mester nevét tehát ismerjük s ha az MSG betűk Mons Sancti Georgii-t jelentenek, szepesszombati ötvös volt. Hogy azonban a restaurálás ellenére pompás karban ránk maradt Úrmutató kinek keze alól került ki, arról ma még halvány fogalmunk sem lehet. A följebb ismertetett

21. Sodronyzománczos kehely. — I.őcse. XV. század.
23 cm. magas.

22. Sodronyzománczos kehely. — Szepeshely. XVI. század. 23,5 cm. magas.

szepesszombati pacificaléval s a szepeshelyi pásztorbot XV. százabeli gombjával a felkai Úrmutató megfelelő részletei csak általános formájukkal mutatnak rokonságot.

Ép így ismeretlenek a többi, a XVI. század derekáig ránk maradt ötvösmunkák mesterei is. Ezek sorozatában még a vésett diszítésű emlékek sorába tartozik a zsegrai kehely, a mely pompás arányainál fogva is remekmű s vésett diszítésében már a renaissance hatását mutatja. Talpának mértani művekkel áttört pereme

fölött az oldallapokon fölfelé törő leveles indák sorakoznak, a kupa egyszerű sodronnyal jelzett kosarát mesteri módon vésett arabeszk díszíti, a melynek indáiba mindkét kezével jobbról-balról egy-egy delfint fojtogató sziréna alakja fonódik. A XVI. századbeli vésett díszítésű kelyhekre Lucsivna róm. kath. templomában találunk példát. Ennek öntött levélékítményes pártával koronázott kuppakosarán czápázott alapon négy vésett medaillon van, a mely az evangelisták jelenvényeit ábrázolja, s a melynek közeit páfrányhoz hasonló vésett levelek töltik ki.

Még a XV. század derekán terjedt el ország-szerte nálunk a sodronnyos zománcz technikája, a melynek legrégebb emlékei a nyitrai evangeliumos könyv ötvösművű kötése a XIV. század végéről s szent László hermája a győri székesegyházban a következő elejéről.

A sodronnyos zománcz a keleti eredetű filigrán-díszítésből fejlődött s velejében abban áll, hogy az ötvösmunkához forrasztott, finom ezüstsodronnyból formált rajz motívumait színes zománczczal töltik ki s a mindig növényi elemekből álló díszítés alapját is zománczczal borítják. Sodronny-zománczos emlékeinket színeik szerint Hampel József két csoportba osztja. A XV. században a meleg színskála uralkodik, vagyis sodronny-zománczos emlékeink színei a következők; vörös, fehér, zöld, kék, viola, barna és fekete. A XVI. században, Erdélyből kiindulva, a sárga szín is érvényesülni kezd s a vörös, barna és fekete szín elmarad, miért is ez emlékeink színezését a hideg színskálába sorozhatjuk.

Zománczozásának piros, fehér, barna és zöld színei alapján a XV. századból credőnek tarthatjuk a lőcsei Szent-Jakab-templom sodronny-zománczos kelyhét, a XVI. század elejéről valónak pedig a poprádit, mely utóbbival a szepeshelyi egykorú. A három közül a lőcsei (21. kép) a legegyszerűbb. Hatkarélyos talpán pusztán ennek áttört művű pereme díszíti, nyomott almaalakú gombján tokosan foglalt gránátmaggal bíró kiálló rózsákat látunk, a gombot határoló szögletes gyűrűben beágyazott zománczos alapon, jelentéktelen ékítményeket. A kupa kosarának sodronnyos zománczú rajza határozatlan, de a szív s a stilizált liliomalakú levelek és beágyazott aranycsillámokkal élénkített rózsák színei, különösen a piros és az áttetsző zöld, tüzesek. A kosár koronázó pártája karélyos levelek közé foglalt eperszemek

23. Kehely. — Felka. XV—XVI. század.
23 cm. magas.

24. Sodronyos díszítésű kelyhek. — Szepeshely. XV—XVI. század.
24 és 22,5 cm. magas.

s a lilimos pártájú kosár vastagabb sodronynyal határolt tojásdad mezőit tölti ki. A talpon a virágékítményeken kívül az egyik mezőben a magyar czímeret látjuk, a másikban a Jézus-monogrammot, a kupa kosarán pedig Mária monogrammját s az adományozó igen megrongált czímerét. Ezt a kelyhet a XVII. században alighanem újból aranyozták s eredeti zománczfestése e közben kipattogott; ez lehet az oka annak, hogy zománcz helyett lakkfesték tölti ki a sodronyok határolta motívumokat és az alapot egyaránt s e lakkfestés a XVII. században általános festett zománczot, az úgynevezett erdélyi zománczot utánozza, a mely-

25. Sodronyos díszítésű kelyhek. — Szepes-Szombat. XV—XVI. sz. 22 cm. magas.

sorából áll. A kelyhet az Archeologiai Értesítőben 1905-ben Michalik József ismertette tüzetesen. Jóval diszesebb a szepeshelyi sodronyzománczos kehely (22. kép). Talpának áttört pártájú karélyközeiben vert művű ezüstvirágok ülnek, a melyekből domborművű virágfüzerek futnak az oldallapok között fölfelé. Az áttört művű gomb czikkelyeit hullámvonalas, levélékítményű bordák között három-három vert művű rózsza tölti ki, a melyek közül a középső tokosan foglalt s e perszem alakú magot mutat. A pompás rajzú, sodronyzománczos díszítés a talp oldallapjait

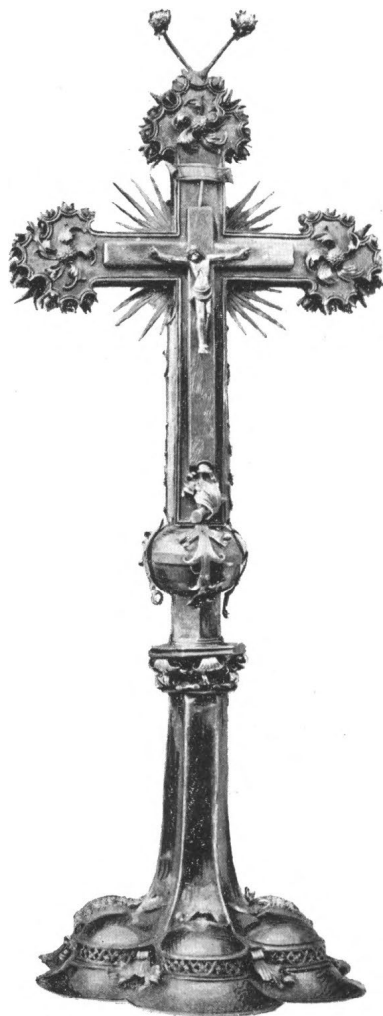

Sodronyzománczos kehely.

nek mivoltáról később lesz szó. A Szepesség legpompásabb kelyhe kétségtelenül a poprádi Szent-Egyed-kehely (IV. melléklet). Sodronyzománczos kuppakosarán már a hideg színek az uralkodók: sötétkék alapon sárga, világoskék, fehér és viola-

26. Hetesi Pethe Márton kelyhe. — Szepeshely. XVI. század eleje. 26,6 cm. magas.

27. Oltárkereszt. — Szepes-Béla. XVI. század. 50 cm. magas.

szinű virágok és levelek ékesítik. Ezek pompája azonban vajmi szerény ahhoz képest, a melyet a kehely talpának és gombjának öntött díszítése mutat. A talp lépcsőzetes kettős peremét domború cserfalevelek füzére és hullámos akantuszlombok koszorúzzák; sodronyos bordákkal határolt oldallapjain erdőt példázó, szanaszéjjel fonódó lombékitményt látunk, a melynek sűrűjében szinte csodálatos nyüzsgés kél. A virágokkal és zománczos bogyókkal ékes indák alján mozgalmas

vadászjelenet tárul föl; a kehely első ismertetői szerint állítólag szent Egyed vadászata ez, a ki a poprádi templom pártfogója. Itt lándzsás alak törtet a talp következő lapján továbbiramló szarvas nyomában, ismét özet, majd egy másik vadászt

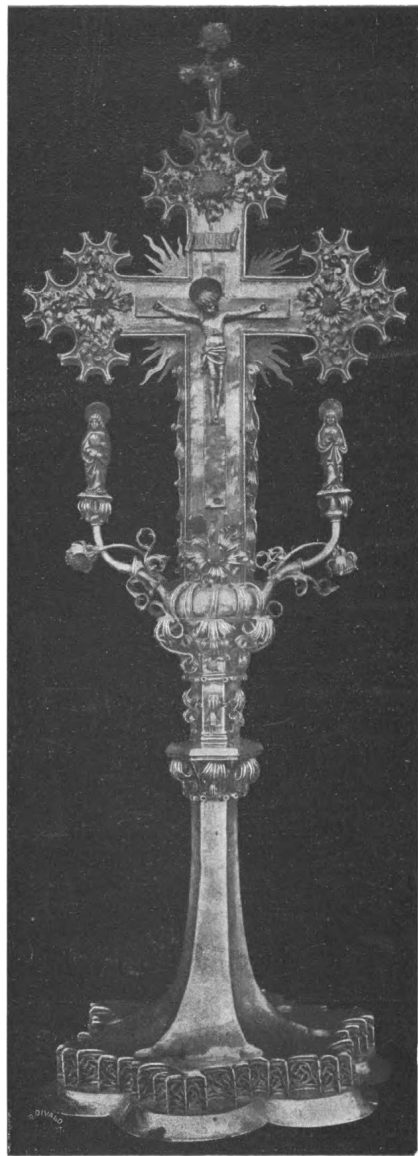
28. Oltárkereszt. — Strázsa. XVI. sz. Részlet.
20 cm. magas.

látunk lándzsával és kürttel kezében; feje fölött madár ül az ágon, nyomában két kutya lohol. Az ötödik mezőben egy vadász a sűrű felé dőf lándzsájával, nyomában ugrásra kész kutya ugat, míg viszont a hatodik mezőben egy sas néz alá nyugodtan a magasból. Mesterünk ugyancsak távol állt attól, hogy a későbbi mikroszkopikus faragványok készítőivel versenyre keljen. Az indák fonadékába vesző apró alakjain nincs semmi bravurt fitogtató részletezés, csak eleven mozdulataik révén érvényesülnek. Ép azért páratlanul izléses és pompás az öntött s finoman czizellált ékítmények díszítő hatása, a melyet a hatágú gombon a minuszkulás rotulusok közébe iktatott vert művű vésett virágok tesznek még változatosabbá.

A poprádi kehelynek valamivel egyszerűbb mása a Nemzeti Múzeum régiség-tárában látható. Ezt Éber László ismertette az *Archaeologiai Értesítő* 1904. évfolyamában. Öntött ékítményeiknél fogva a poprádi kehelylyel rokon emlékeket Görgön, Szepesbélán, Toporczon és Felkán találunk. A görgői és szepesbélai kehely talpának oldallapjait egyazon minta után öntött, kevésbé gondosan czizellált lombékítmények díszítik, gombjuk és a kupa kosarának díszítése különböző, a kupa palástján azonban mindkét kelyhen, valamint a toporczin is, czápázott szalagon

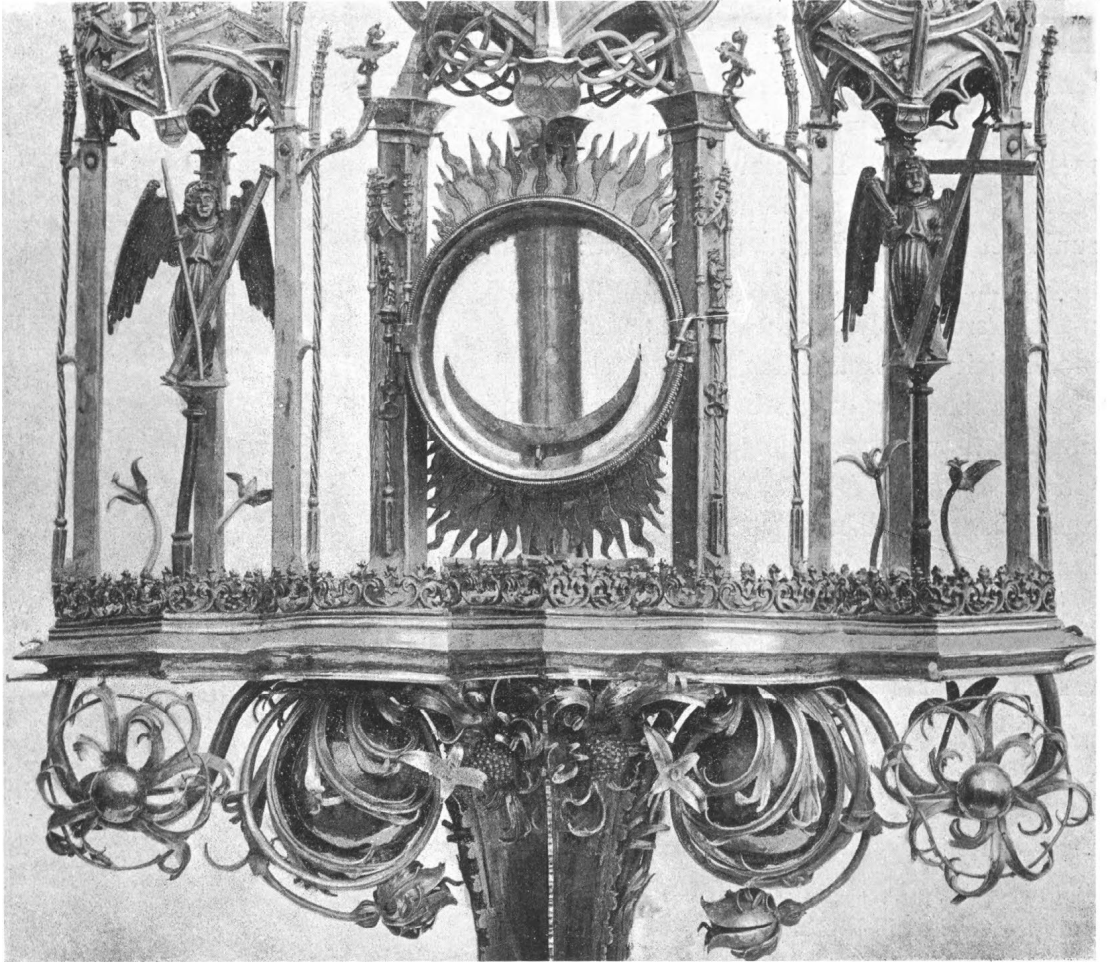
főlírat huzódik végig; a görgői kehely renaissance majuszkulás főlírata ez: *Turris fortissima nomen Domini*; a szepesbélai minuszkulás főlírata; *graf hanus de bela 1515*. Ez utóbbi főlírat nem a mester nevét örökíti meg, de az adományozóét: János bélai főbíróét.

A felkai kehely (23. kép) ez utóbbi kettőnél jóval pompásabb technikájú és gazdagabb hatású; talpán öntött növényi ékítmények, gombján és kuppája kosarán virágokkal váltakozva, kézdománczos alapon sodronyos diszítésű cikkelyek borítják. A sodronyos fonadék rajzát apró arany szemek élénkítik. A filigránnak ez a neme, a melyet egyik műtörténetírónk sujtásos filigránnak nevezett el, középkori ötvösségünknek szintén igen elterjedt és kedvelt diszítő technikája, a melylyel mestereink rendkívüli változatoságot értek el. Legszebb példáival a Szepességen Szepeshelyen és Szepesszombaton találkozunk. Két-két kehely van itt, mely nyilván egyazon mester alkotása, részleteiben azonban mindegyik más. A szepeshelyi kelyheken (24. kép) a talp oldallapjait rácsozatszerűen s vastagabb sodronyokkal mezőkre osztva borítja el a szemcsés filigrán. A nagyobbik kupa-kosarán az öntött virágok is filigránfonadékos keretbe foglalvák s ezek között mindkét kelyhen háromlevelű eperhez hasonló bogyókat látunk, mint a minők a szepesolási keresztút talpán is sorakoznak. A motívumok alapján a két kehely korát bízva a XV. század utolsó tizedébe helyezhetjük. Vert művű virágékítményekkel kevert öntött diszítésénél fogva a poprádi kehelyhez áll közelebb a szepesszombati két kehely (25. kép). Itt még szintén csak a gomb rotulusainál, az egyiken a talp karélyainak közeiben is, látunk vert művű, vésett naturalisztikus rózsákat, illetve karélyos leveleket, a melyek a szepeshelyi Pethe Márton-féle kelyhen (26. kép) már a diszítés uralkodó elemei. Hetesi Pethe Márton 1587-től 1605-ig volt szepesi prépost. A kehely talpán látható lemezre vésett címere azonban csak azt bizonyítja, hogy ő az öntött gombján áttört művű s féldrágakövekkel is diszített kelyhet pusztán restauráltatta. Maga a kehely jó száz évvel előbb készült, de legkésőbb a XVI. század második tizedében, a melyből egész sorozat olyan ötvösmunka maradt ránk a Szepességen, mely egyre nagyobb bátorsággal szakít a csúcsíves építészet hatása alatt keletkezett hagyomá-

29. Öltárkereszt. — Igló. XVI. sz. 75 cm. m.

nyos ötvösformákkal s alkotásai szerkezetét csaknem teljesen a művészi kovácsmunkákhoz hasonlóan szabadon vert és vésett naturalisztikus lombos diszítésnek rendeli alá. Ez emlékeink sorozatát a szepesbélai pacificale nyitja meg (27. kép), a melyen a növényi elemek még szorososan a feszület oldallapjaihoz és széleihez

30. Az iglói Urmutató középső része. — 36 cm. széles.

illeszkednek, csak csúcán látunk két kiálló, a tuskés bogáncsra emlékeztető virágot. A strázσαι pacificale főrésze (28. kép) nyilván a följebb említett szepeszombati feszület mintájára készült. Hátsó lapját ugyanily elrendezésű, bár kevésbbé tökéletes rajzú vésett alakok diszítik: a Madonna álló alakja s három szűz vértanú térdképe. A vert művű növényi elemek azonban a kereszt gombját s az ebből kihajló és ezüstgyöngyökben végződő galyakat már egészen körülfontják s az iglói oltárkeresztben és Urmutatón úgy festenek, mint valami alkalmi természe-

tes virágdísz, a melylyel gyöngéd kezek koszorúzták meg az oltárnak ezen szent tárgyait.

Az iglói ezüstkereszt (29. kép) szerkezetbeli sajátosságain csak az iskolás fölfogás ütközhetik meg; bármily kevésbbé architektonikus jellegű is talpa, ép merész s az anyag természetével távolról sem ellenkező formája bizonyítja mesterének ötvöseink sorában ritka önállóságát, mely keresztültöri a hagyomány korlátait s hogy annál jobban érvényesüljön, aránylag vajmi sovány talapzatra állítja remekét, a melyen gazdag fantáziája, rendkívül finom izlése s pompás technikai készsége páratlan harmóniával érvényesül és oly zseniális mesterről tanuskodik, a kiből bizvást lehetett volna építész, szobrász és festő is, de ő izig-vérig ötvös maradt.

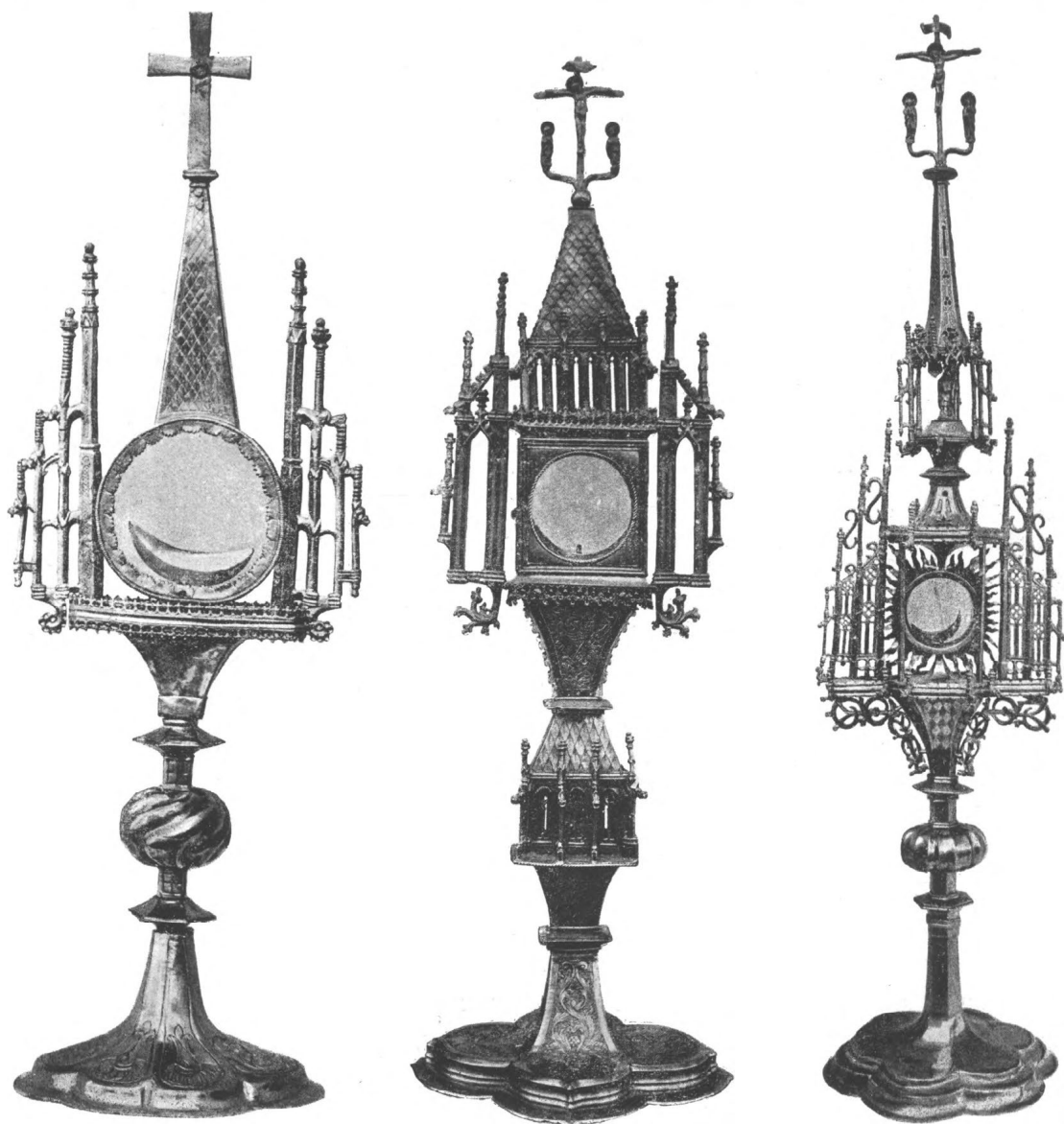
Az iglói ezüstfeszület talpán a következő bekarczolt föliratot találjuk: Mark. XI. nesig 4. — 1520 — Summa facit 92 flosz. Tehát 11 márka és 4 nehezék, vagyis lat volt eredeti súlya és 92 forintba került. Az iglói pacificale mai súlya 2750 gramm, a mi mintegy 2 gramm híján, — Belháznak régi magyar pénzverő értékekről és súlyokról szóló munkája alapján kiszámítva — 11 budai márkának és négy budai latnak felel meg. Alighanem, a mikor az iglói templom számára 1520-ban megvették, mérték meg a feszület súlyát s árát is ráírták. A kassai Szent-Erzsébet-templom 1516. évi leltárában szerepel egy ezüstfeszület, a mely az 1614. évi leltárban már nincs meg. Mihalik József Kassa ötvösségének történetében azt gyanítja, hogy az iglói feszület azonos azzal, a mely Kassáról eltűnt s a melyet a kassaiak 1556-ban, a nagy tűzvész után, egyházuk több más ötvösmunkájával együtt adtak el. Mihalik azonfelül a kassai Anthonius mesternek tulajdonítja ez emlékünket, a ki 1493—1520. között dolgozott. Az iglói pacificale stilje a kassai dóm Anthoniusnak tulajdonított aranykelyhével tagadhatatlanul nem egy rokonvonást mutat, de az iglói pacificale alig lehet azonos azzal, mely Kassáról eltűnt, mert ez utóbbinak súlya a leltár szerint csak 7 márka és 12 piset volt.

Ha az iglói ezüstfeszület után az ugyanott őrzött óriási Úrmutatóra tekintünk (III. melléklet 2. kép), az első pillanatra is nyilvánvaló, hogy a kettő egy mesternek alkotása. Az Úrmutató valamivel korábban készülhetett, mint a pacificale.

31. Kehely. — Mátyás János műve. Strázsa. 1589. 23 cm. magas.

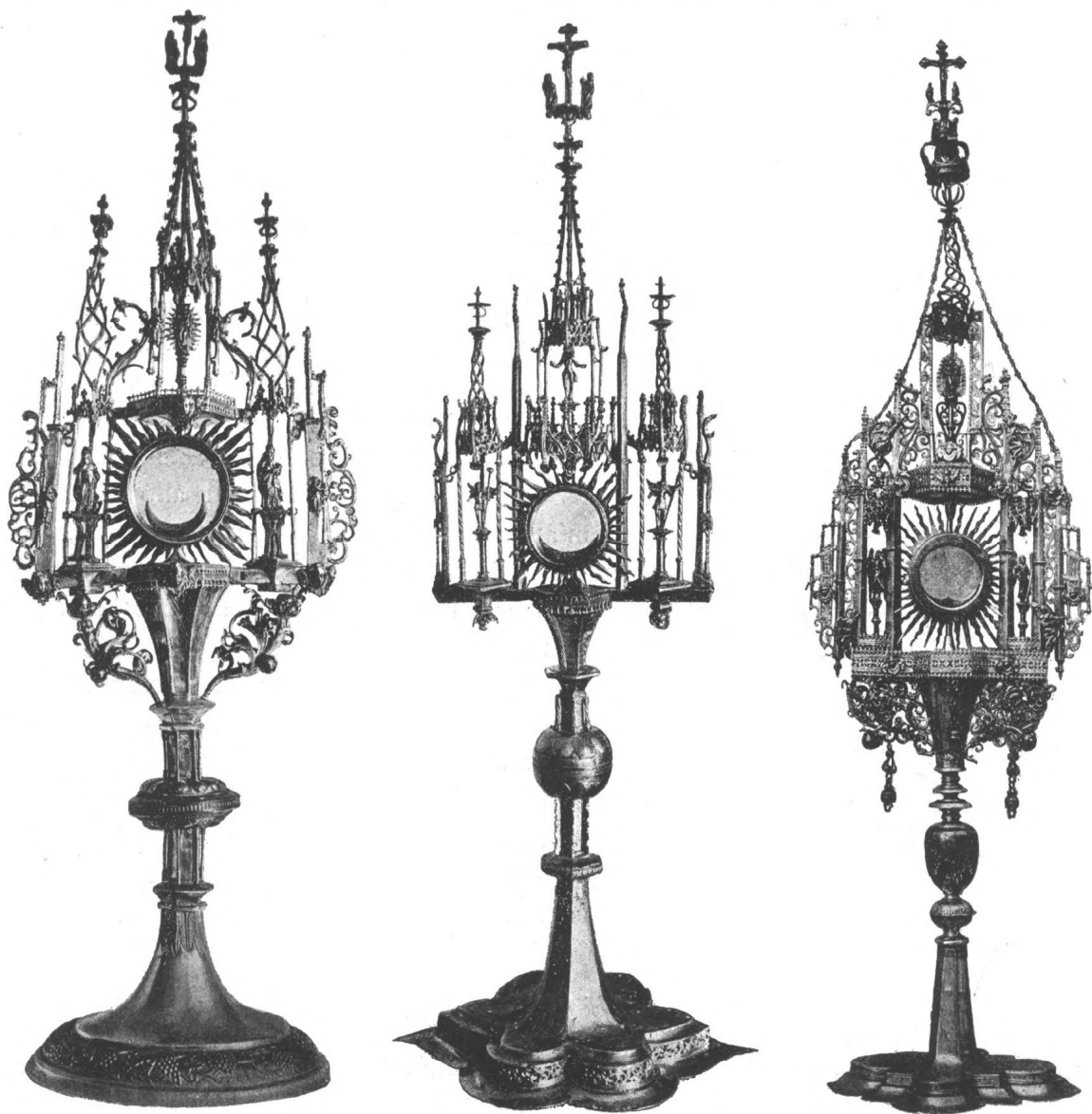
Talpának szokatlan diszítése ugyan rendkívül merészen egymáson keresztültört ezüst galyakból s a karélyközökben részben már hiányzó naturalisztikus levélkítmények-

32. Úrmutatók. — Vitfalu, Alsó-Lapos és Dunajecz-Krempach templomából. XVI. sz. 42,7 cm. 52 cm. 82 cm. m.

ből áll. Az Úrmutató gombja azonban még a hagyományos formát mutatja s csak egyszerűbb, mint a felkai Úrmutatón. A test fölfelé kiszélesedő bordás aljából kétfelől aranyozott ezüstgolyókat magukban foglaló, vert művű levélindák és virágok hajtanak ki (30. kép), öntött pártával koszorúzott lapján három fiálékkal határolt, kétsoros tornyos fülkét látunk. Az oldalsó fülkékben lenn kétfelől, a kinszenvedés

jelvényeivel kezében, egy-egy ezüsből öntött aranyozott angyal szobrocskája áll. Az újabb időkből való s egy henger alakút pótló üveges szelencze két oldalán a

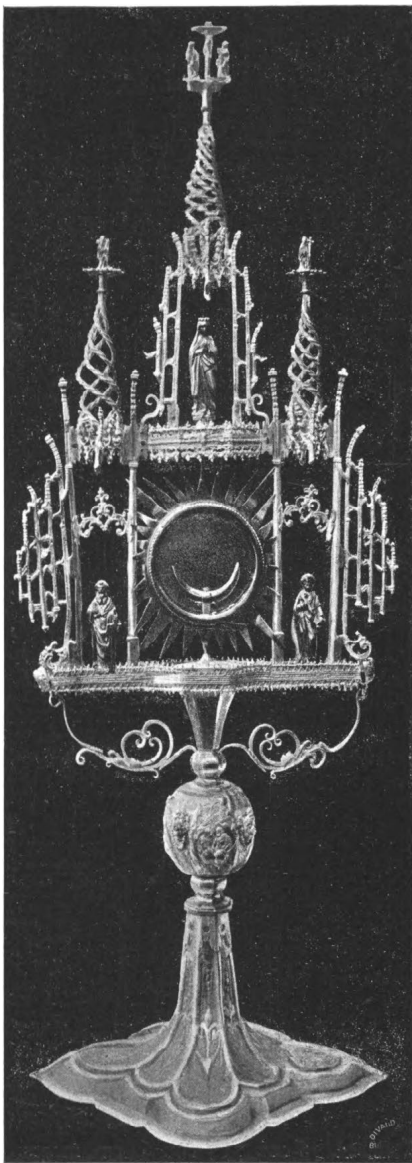

33. Úrmutatók. — Fridmann, Felső-Lapos és Lubló templomából. XVI. század. 76 cm. 75,5 cm. 62 cm. magas.

pillérek külső oldallapjaihoz simuló menyezetes fülkékben egy-egy Madonna-szobrocskát látunk. A felső háromtornyos menyezet alá szent István és szent László, a középsőbe a Madonna szobrocskája került. A mennyezetek homlokfiáléjához forrasztott címer pajzsokra a három szent monogramját, míg viszont az alsó fülkék mennyezetének címerpajzsán kétfelől egy-egy harangot, a középsőben keresztbe-

tett bányászvésőt és kalapácsot, nyilván az iglói ércöntők és bányászok czéhének czímerképét vésték.

A XV. századbeli kehelytipushoz való ragaszkodást a Szepességen többek közt

34. Úrmutató. — Tribs. XVII. sz. 72 cm. m.

barokk czikornyákkal, csüngőkkel és lánczokkal rakták tele. Diszító részleteiben merőben barokk jellegű a tribsi fatemplom és a nedeczi Úrmutatója (34. és 35. kép).

Hogy Úrmutatók készítésénél nyilván czéhen kívül álló s a czéhbeliektől

két nagyszalóki kehely s egy strázsai kehely mutatja. Az előbbiek talpa és kuppakosara pompás domborművű renaissance-ékítményekkel ékes, a strázsai kehely talpán véssett arabeszkék, kuppája kosarán a négy evangélista domborművű képe diszít (31. kép). Művészi formájánál jóval nagyobb érdekességet kölcsönöz ennek a kehelynek fölirata, a melyben mestere nevével is megismerkedünk. A talp alsó peremén ezt a bevert, nagy betűs föliratot olvashatjuk: Gezeiget beim Pfaramt Jacobi Eichleri und Nicolai Antoni Richter Anno 1589. A kupa kosarának alján egymásba fonódó M. H. betűkből álló monogramját s egész nevét is beverte a mester: Hanus Matthiasch 1589. Az évszám fölött a pontozott jel azt bizonyítja, hogy az ezüstkehely hivatalos próbát is látott.

A Szepesség másodrangú ötvösmestereinek emlékei sorozatában jóval érdekesebbek azok az ezüst Úrmutatók, a melyek részben a felkai, részben az iglói mintájára a XVI. és XVII., sőt még a XVIII. században is készültek e vármegyénkben. A legkezdetlegesebb formájú és kivitelű ezek sorában a vitfalvi, a melyhez hasonló a ganóczi templomban is találunk s a melynek típusa valamivel művésziesebb és gazdagabb formában az alsólaposi és dunajecz-krempachi Úrmutatón ismétlődik (32. kép).

Az iglói Úrmutató mintájára készültek a fridmani, felsőlaposi és lublói Úrmutatók (33. kép). A legutóbbi a XVII. században alapos restauráláson esett keresztül, a mikor szinte a roskadásig

kontároknak nevezett, de nem egyszer igen ügyes mestereink még a XVIII. században is csúcsives munkákat utánoztak, ennek a richwaldi Úrmutató a példája, a mely azonban még mindig nem az utolsó Magyarország gót típusú Úrmutatóinak sorában. Richwald egyhajós, szentélyében egyenes záródású s talán még XIV. századbéli csúcsives templomának Úrmutatóján a tojásdad, vert művü talpat szivalakú keretekben a passiójelvények díszítik, baluszter alakú szárán csúcsives mintára, de barokk növényi elemekből és baluszterekből összerótt test ül, a melynek menyezetes fülkéiben két sorban szent István, alamizsnás szent János, szent Bálint püspök és szent Szaniszló s a szent ostyát tartó szelencze fölött Mária szobrocskája áll s csúcsán a kálvária.

A felsorolt Úrmutatók mind ezüstből készültek s a XVII. századbéliek nyilván még csúcsiveskori formázó szerszámokkal. Ez utóbbi körülmény ilyenmő emlékeink korának meghatározásánál könnyen tévedésbe ejtheti a kutatót, amint ez az Úrmutatók tüzetesebb tanulmányozása előtt e sorok írójával is megtörtént, a ki munkánk első részében többek közt a tribsziről is mint XV. századbéli ötvösműről emlékezett meg. A XVIII. században nyilván már teljesen eloptak vagy el is kalódtak azok a XV—XVI. századbéli formázó vasak és öntőminták, a melyekben a XVII. századbéli Úrmutatók kontárkodó mesterei fiáléiket verték, illetve öntötték. De azért még a XVIII. századbéli mesternek is kedve kerekedett a csúcsiveskori szerkezet utánzására, sőt hogy a mult század elején is akadt még nálunk ilyen s távolról sem kontár mester, azt a sárosmegyei Kapi czopfkori, gót típusú öntött ezüst Úrmutatója bizonyítja. Ez általános formájával a csúcsiveskori ötvösség virágzására emlékeztet, holott mestere szinte merőben czopf-izlésű elemekből állította össze.

35. Úrmutató. — Nedecz. XVII. század.
77,5 cm. magas.

III.

(Csúcsíveskori egyházi bútorok. Papi székek kőből. Faragott díszítésű bútorok Lőcsén, Gölniczbányán, Leibiczon, Késmárkon. Festett díszítésű bútorok. Renaissance-stilű bútorok a XVI. századból, Késmárki Gergely, Láng János és Kristóf. A lőcsei szószek, Kolmitz Kristóf műve. XVII. századbéli bútorok, halotti címerek és epitáfiumok.)

KÖZÉPKORI templomokban ülőhelyhez kezdetben csak a papság s a hivek közül csakis néhány kiváltságos ember jutott. Padsorokkal telerakott templomhajókat csak a protestantizmus korától fogva ismerünk. A románkorban s a csúcsíves építészet korai szakában a templom kevés bútorzatának előállításánál az asztalos alig jutott szerephez. A papi székeket a szentély falába már az építésközben e célra szánt fülkébe faragott kövekből rakták, vagy a szentélyfalhoz kőből faragott menyezetes székeket fűztek. Ilyen hármaskőszék a Szepességen a XIV. századból vagy a következő elejéről a gölniczbányai katolikus templomban maradt ránk. Az arkaturásan tagolt déli szentélyfalhoz itt négy leszelt élű hasáb alakú, szabadon álló pillér fűződik levélékítményes fejjel, a melyen három nyeregtető s menyezet nyílásának, csúcsos iveiben csipkézett mértani művekkel, szélein levélcsomókkal ékes orma nyugszik. A pillérek megfelelő magasságú lábazatának közeit a falazott ülőhelyek töltik ki, a melyeket az istenitisztelet idején párnákkal, a támlának használt falat szőnyeggel takarták le. Ugyanitt a szentély délkeleti falában egy csúcsíves kőkeretbe foglalt fali szekrény is fennmaradt, amely a szentedények és szentelt olajok megőrzésére szolgált s a melyhez hasonló fülkével a lőcsei gimnáziumi templomban is találkozunk. Ha ez a fülke, ormában Sámsonat az oroszlánál ábrázoló domborművével, nem a barátok egyik ránk maradt stallumfülkéje, úgy ezt is a gölniczbányaihoz hasonló rendeltetésű szekrénynek tarthatjuk.

A ránk maradt emlékek tanúsága szerint fabútorokkal a Szepesség templomait csak a XV. század derekán kezdik fölszerelni. Ekkor az útban levő, kőből faragott ülőfülkéket úgy látszik többnyire eltávolítják, illetve befalazzák. A lőcsei Szent-Jakab-templom legrégebbi széksora nyilván szintén a gölniczbányai hármaskőszékhez hasonló alkotmány helyére kerülhetett s eredetileg ilyennek mintájára a XV. század második felében hármaskőszék készült. A hármaskőszéket ma a hajó középső két pillére között, az északi kaputól jobbra látjuk (36. kép). Főlemelhető deszkaüléseit oszlopocskákon nyugvó, tömör fából faragott kartámok határolják, magas támláján négyszögletes mezőkben vésett domborművű virágok díszítik.

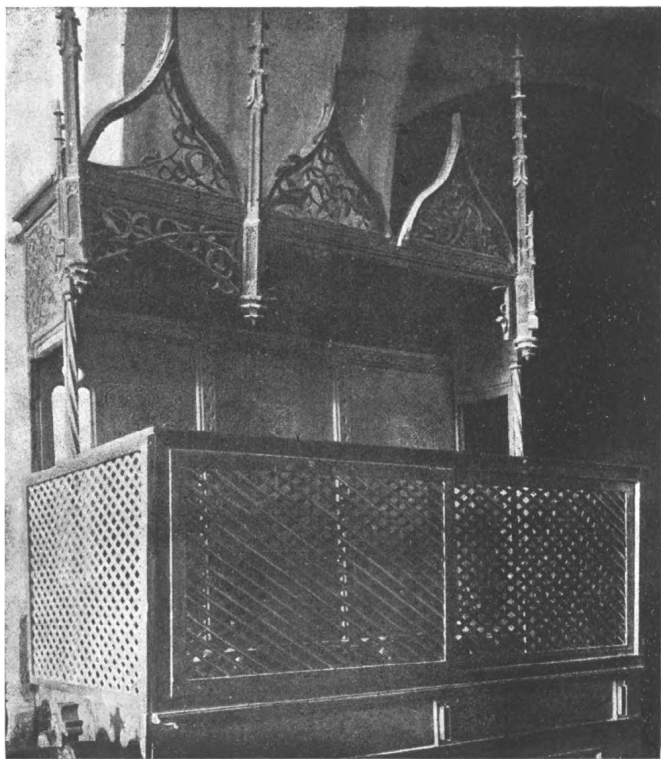

Régi bútorok a lőcsei Szent-Jakab-templom hajójában.

Menyezete mellső sarkai csavart törzsű oszlopokon nyugszanak, belső lapját és halántékdesszkáit vésett domborművű levélékítmények díszítik; párkányán, lenn áttört művű lombékítményekkel összekötött fiálék között, három szinten lombékítményes, számárhátalakú ívet látunk.

A protestáns korban a hármás papi székre nem lévén szükség, eredeti helyéről eltávolították s ekkor a hozzáfűzött térdeplő deszkáira farácsozatot raktak s így nyilván nők számára közönséges templomi padnak alakították át. A XV. században a széksoroknak még nem igen volt térdeplő-deszkájuk.

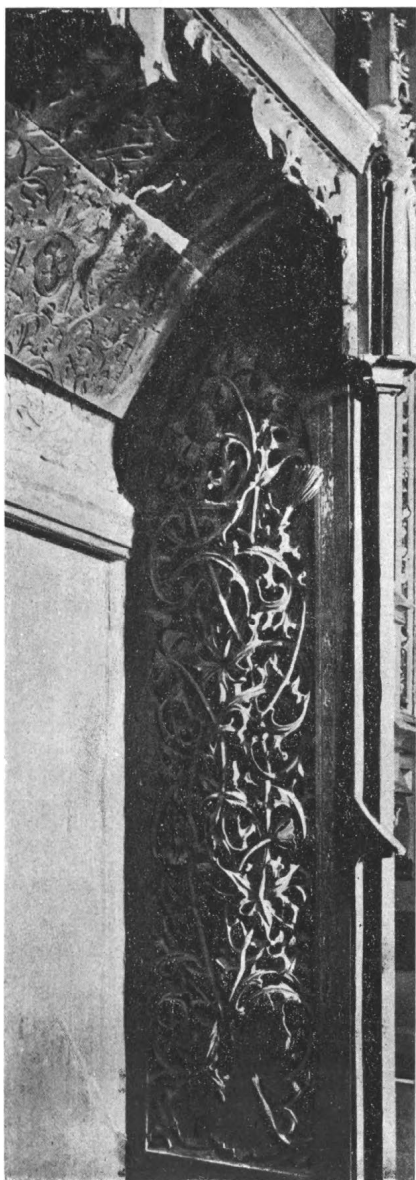
Innen van, hogy a ránk maradt XV. századbeli padosorok térdeplője rendszerint sokkal későbbi a stallumoknál. Lőcse másik faragványokkal ékes XV. századbeli hármás székén, a hajó szentély felőli első déli pillére mellett, pompás kerubfejes díszítésű barokk térdeplőt látunk. E hármás szék egyik oldalsó deszkájának külsejét négyszögletes keretben vésett mondatzalag díszíti; nyilván mesterének az írásban való járatlansága miatt rejtélyes föliratának valószínű értelme ez: Gott, vom Herzen bitte ich dich. Nyilván a lőcsei czéhek atyamesterei számára s 1494-ben készült a Szent-Jakab-templom

36. Hármás stallum részlete. — Lőcse. Szent-Jakab-templom. XV. sz.

orgonakarzata alatt látható 19 üléses széksor (V. melléklet), a melyet a támláján ötletszerűen elrendezett vésett virágok tesznek érdekessé. A széksort Lőcse szenátorai 1514-ben a maguk használatára foglalták le; térdeplő-deszkáit 1615-ben fűzték hozzá. Ugyancsak térdeplőnélküli volt eredetileg a gölniczbányai templom pompás stallumsora, mely újabban a Nemzeti Múzeum régiségtárába került. Halántékdesszkáit rendkívüli bravúrral szabadon faragott s a deszkához szögezett lombékítmények (37. kép) menyezetének vésett domborművű belső lapját karélyos levelek közé szőtt fantasztikus s hajdanában színezett madarak díszítik. A legszebb XV. századbeli stallumokkal egykor a leibiczi templom dicsekedett. Két padosor maradt itt ránk; az egyik 8, a másik 9 üléssel, de mind a kettőt a XVIII. szá-

zadban gyökeresen átalakították. Csak ülőfülkéi s támláján az egyes üléseket határoló vésett díszítésű léczek s egyetlen ránk maradt halántékdéskája vall régi eredetére. Ez utóbbi a csúcsiveskori fafaragásnak és ornamentikának hajdan páratlanul szép remeke lehetett. A déli padsor többi nyolcz ülésének sorához derékszögben megtörve fűzött kilenczedik ülés halántékdéskájának felső részét áttört művű lombékitmény díszítette, alján féldomborműben faragott kentaur alakjával. A háttérben az ennek megfelelő deszka vésett díszítésű aljára szintén eleven mozdulatú, lapos domborművű kentaurkancza került. Ezekkel a fantasztikus, pogány jellegű díszítőmotivumokkal szemben a halántékdéská alsó mezejét a Madonna domborművű alakja tölti ki (38. kép). Nyilvánvaló, hogy itt egy oltárfaragó-mester alkotásával van dolgunk, a minthogy a többi faragványos stallum is oltárfaragó műhelyekből került ki. S a középkorban asztalos és képfaragó között ép úgy nem volt társadalmi különbség, mint a XVII. században. A művészi tehetséggel megáldott asztalos oltárok és szobrok faragására is vállalkozott, ha erre alkalma nyílt s az eredetileg kőfaragó-műhelyből kikerült oltárkészítő-mester ép oly szerényen vallotta magát az asztalosok czéhe tagjának, mint a XVII. században Kolmitz Kristóf, kiben, mint alább látni fogjuk, szintén kiváló szobrászi tehetség lakozott.

37. Stallumrészlet. — Gölniczbánya. XV. sz.

Oltárfaragó-mestereink műhelyéből kerültek ki azok a körmeneti szövétnekrudak és húsvéti gyertyatartók is, a melyeknek a XV. és XVI. századból Felkán, Szepes-Szombaton, Mühlenbachon és Nagy-Eörrön páratlanul érdekes sorozata maradt ránk. A szövétnektartó rudak mintegy két méternyi magasak s a 39. képünkön láthatók közül a két szélső Felső-Erdőfalváról került a mühlenbachi templomba; a középső, vasbádoggal csipkézett szögletes gyertyatartó tányérja alatt áttört művű lombékitményes gombbal, Nagy-Eörről való, hol, csonkán bár, párja szintén megmaradt. A felkai szövétnektartó rudakat s a szepes-szombati húsvéti gyertyatartó rúdját véges-végig domborúan faragott.

csúcsives izlésű lombékítmények hálózák körül s a rudak tányérját az utóbbin csúcsívek, Felkán számarhátivekkel összekötött, szabadon faragott fiálék koszorúzzák.

A faragásban való bravúros technika fitogtatásának érdekes példája az a magastámlájú széksor, a mely a késmárki plébániatemplomból a pálosok egyházába, a mai tót templomba került. Az arányaiban nehézkes s túlterhelt díszítésében kissé száraz hatású széksor menyezetén mesteri módon faragott mértani művekkel ékes ormok sorakoznak, párkánya alatt, belül üres henger alakjában faragott, áttört levélékítmény fut végig. A párkány rendkívül cikornyás vésett minuszkulákból álló latin fölírata szerint a széksort Késmárki Simon mester 1469-ben készítette.

Késmárk asztalosai, mint alább látni fogjuk, más bútorokon is megörökítették nevüket. Mielőtt ezekről szólnék, a Szepesség csúcsives izlésű bútorainak egy igen érdekes csoportját mutatom be. Ezt részben patronfestésű, de rendkívül izléses síkdiszítványok jellemzik.

Ilyen patronfestés borítja a késmárki plébánia nyolczüléses széksora menyezetének belső lapját. Párkányán áttört lombékítmény fut végig. Támláját vésett domborművű, levélékítményes léczek tagolják. 40. képünkön ábrázolt részletén 1518 évszámot s H. T. monogrammot láthatunk. A térdeplő velencei stílus és zenélő asszonyokat ábrázoló festményei a XVII. századbeli orgonakarzat maradványai. A csúcsives izlésű síkdiszítványes templomi bútorok egyszerű, de legszebb példája Nagy-Eöörön maradt ránk. A kegyúri pad ez, a melynek térdeplőjét szabadkézzel rajzolt, beégetett s rendkívül lendületes vonalakkal ábrázolt levélékítmények díszítik (41. kép).

Síkdiszítványes csúcsives stílusú bútorok még Darócz templomában maradtak ránk: két ötüléses stallumsor s egy kétüléses. Figyelmet érdemel még a mühlenbachi templom sekrestyéjében a fali szekrény ajtaja, vésett körvonalú, festett lombékítményeivel. A tulajdonképeni patronfestésű díszítés legpompásabb emlékei Maldur elhagyatott

38. Madonna. — Stallum részlete. Leibicz. XV. század.

templomában maradtak ránk. A szentély mindkét oldalán végignyuló, térdeplő nélküli stallumsorok ezek, a melyek keretesen tagolt támlájára (42. kép) megfordított hármasszív alakjában elrendezett levélindás díszítmények sorakoznak a feketére festett alapon s a két halántékdeszkán. Patronfestésű díszítés borítja az immár csonka menyezetet s a támla záróléczét is, a melynek körökbe foglalt rózsákkal ékes záróléczén ezt a későbbi fölíratot olvashatjuk: *Maledictus, qui opus Domini fraudet.*

39. Szövétnek-tartó rudak részlete. — Mühlenbach, Nagy-Eör.
XV—XVI. század.

A pompás stallumok az elhagyott templom szinte térdig érő szemetében maholnap el fognak rothadni, hacsak a templomban szanaszéjjel szórt csúcsiveskori oltártöredékekkel egyetemben rövidesen valamelyik múzeumunk gondozása alá nem kerülnek.

A csúcsives stílú és renaissance bútorok között az átmenetet Gergely mester lőcsei hármasszív stalluma képviseli (43. kép). Szerkezete, áttört művű faragott halántékdeszkái, melyeket V. mellékletünkön jobbfelől láthatunk, még csúcsives izlésűek. Berakott díszítése azonban, a menyezet homlok-léczének szögletes rózsákat ábrázoló s a támla toronyalakú intarziái, már a renaissance technikáját képviselik, a mely nálunk a Mátyás ki-

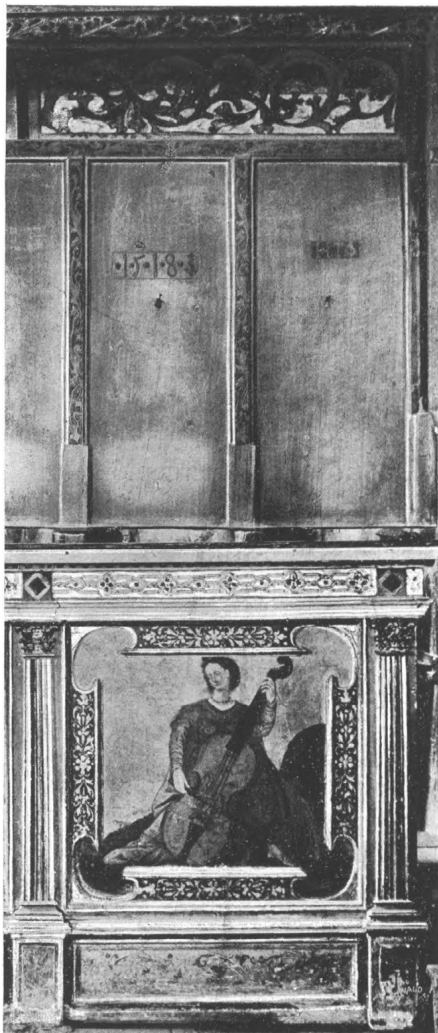
rály udvarában járt olasz asztalosok révén a XV. században terjedt el s a XVI. század első felében Felső-Magyarországon is általánossá vált. Az imént bemutatott széksor támláján ez a fölírat: *Von Kase. Greg. Tisle; vagyis Gregor Tischler von Kaseoforum.* Hogy különösen a XVI. században csakugyan Késmárk dicsekedhetett a legjobb asztalosokkal, azt az itteni várkapolna templomi széke is bizonyítja, a mely a plébániatemplomból került ide s berakott művű emlékeink legkitünőbb példája. E szék támlájának belső lapján ezt az elmosódott fölíratot olvashatjuk: *Johannes Langius arcularius Kaseoforensis agens annos 80 parens, 14 februarii, major vero natus Christophorus Langius aetatis suae 55, ut testarent eos vixisse,*

hoc sedile in decorum Templi et in usum pio parenti suo, posteritateque suae propriis sumptibus manibusque utrumque inchoaverunt Anno 1544. A nem épen kifogástalanul fogalmazott fölírat értelme ez: Lang János, az apa, 80 éves korában s nagyobbik fia, Lang Kristóf, 55 éves korában az öreg használatára s hogy emléket állítsanak életüknek, ezt a széket a maguk költségén és mindketten sajátkezűleg készíteni kezdték 1544 február 14-én.

A Láng-féle renaissance-stilű zártszék (44. kép) térdeplőjén keretesen tagolt, mellső sarokpilaszterein egy-egy gömb disziti. Ajtajának faragványos ormában egy női fej domborművű medaillonja látszik, egy másik, férfit ábrázoló medaillon a támla lombékitményes ormú párkányának frizét disziti. A támla hátsó részét, az erőteljesen tagolt sarokpillérek között, félköríves keretbe foglalt intarziakép tölti ki. Ez pompás technikával s clég ügyes, mély távlattal különböző árnyalatú falemezekből berakott velencei izű renaissance csarnokot, illetve utcát ábrázol, az előtérben folyóvízzel s ennek hátán úszó kacsákkal. A technikának e remekével szemben minden izében művészi alkotás a lőcsei Szent-Jakab-templom kettős stalluma (45. kép), a mely már Henszlmann Imrét is föllekesítette, holott műtörténetírásunk ez érdemes úttörője Lőcse régiségeiben csak a csúcsiveskori emlékek ismertetését tűzte ki céljául.

«A lőcsei régi faszékek leírását — írja Henszlmann — nem csúcsives, hanem, kitünő művészete miatt, renaissance-stilűvel kezdem.... E faszék két ülőhelyes, két oldalán szabadon egy-egy oszlopka emelkedik, mely magas attikát hord; az utóbbi alatt nagy félkörű nyílás van.

Az attika két sarkán a félkör fölött faragott medaillonok (melyek ma már nincsenek meg) látszanak. A medaillonok között ez a fölírás: Anno Domini MDXLII. A félkörű nyílásban a címer renaissance alakú pajzsán két egyenesen álló ezüstös lilium, a pajzs körül aranyos és ezüstös lombékitmények s a pajzs alatti frízben fölírat: Indesinenter orate in omnibus gratias agite. Az egyik oszlopfőn ismét címer: két keresztbetett nyíl és háromszirmú virág. A fríz alatti kettős támlán

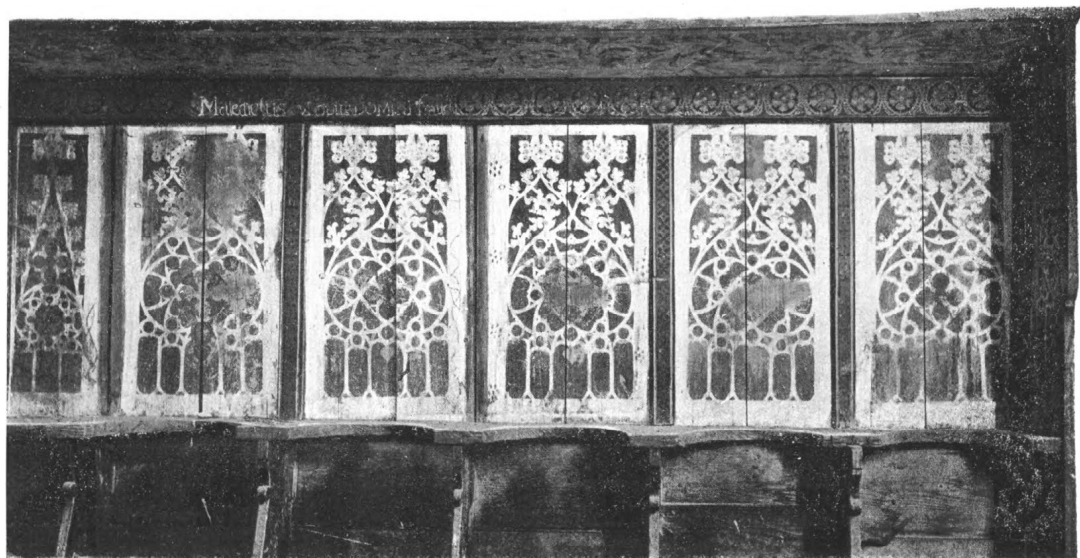
40. Részlet a késmárki plébánia-templom széksorából. 1518.

41. Kegyuri pad térdeplője. Nagy-Eörs. — XV—XVI. század. 190 cm. széles.

félkörben záródó mélyedések, melyek ormát ismét levélékítmények töltik ki.» A kettős szék térdeplője tagozásával a készmárki várkapolna stallumának térdeplőjére emlékeztet s tekintve a medaillonok egykori domborművű mellképeit, a renaissance-stilű elemek tiszta stíljét s a pompás technikát és azt, hogy a készmárki 1544-ben s a lőcsei kettős szék 1542-ben készült, nagyon valószínű, hogy ez utóbbinak is a készmárki Lang János és fia Kristóf volt mestere.

A XVI. század második feléből a bútorművesség körébe vágó emlék a Szepesség templomaiban nem maradt ránk. A XVII. századtól kezdve pedig bútoraink és fafaragványaink, a melyek rendszerint egyazon műhelyből kerültek ki, a német

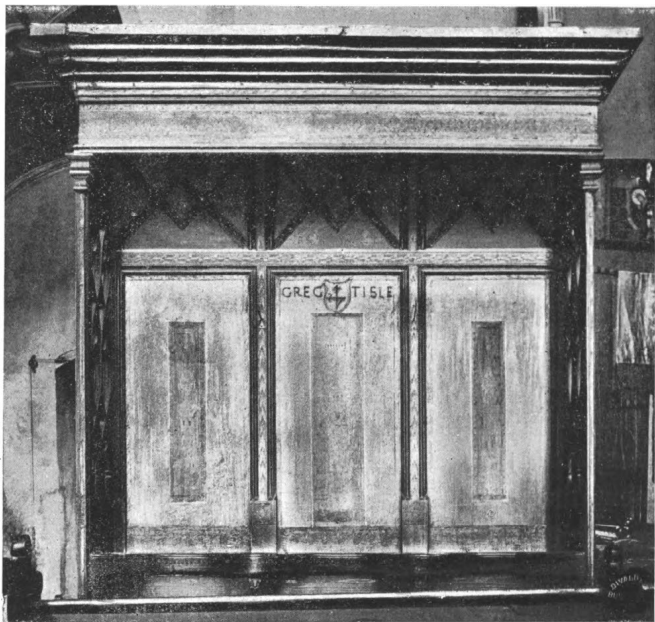

42. Stallumsor részlete. — Maldur. XVI. század.

renaissance-stilű iparművészet hatását tükröztetik vissza. A protestantizmus nyomában Magyarországon a német szellemnek oly széles útja nyílt, mint addig sohasem. Mindazonáltal nagy tévedés volna, ha azt hinnők, hogy mesterembereink megelégedtek a német minták szolgai másolásával. Ellenkezőleg: az idegen motívumokat, főleg a XVII. század második felében, más technikák hazai motívumaival keverve, a bútorművesség terén nem minden önállóság nélkül használják föl. S ha egyéb nem, az a mesés pompa, a mely kisebb alkotásaikon is a túlterheltség hatása nélkül ömlik el, egész sajátos jelleget kölcsönöz ezeknek.

A protestantizmus elterjedésével a Szepességen is vége szakad az oltárfaragásnak.

A templomokban a XVI. század végéig nagyrészt a csúcs-iveskori bútorművesség alkotásait használják tovább s ezeket csak a szükséghez képest alakítják át. A mire felvidéki városaink a vallásos nyugtalanság s a háborús idők viharait megszokják, a XVII. század elejétől kezdve új gazdasági föllendülésnek válnak színhelyeivé s ezzel kapcsolatban a művészet is föllendül, de más utakat keres, mint ez előtt. A fafaragás ujjászületését a protestáns-kor egyre nö-

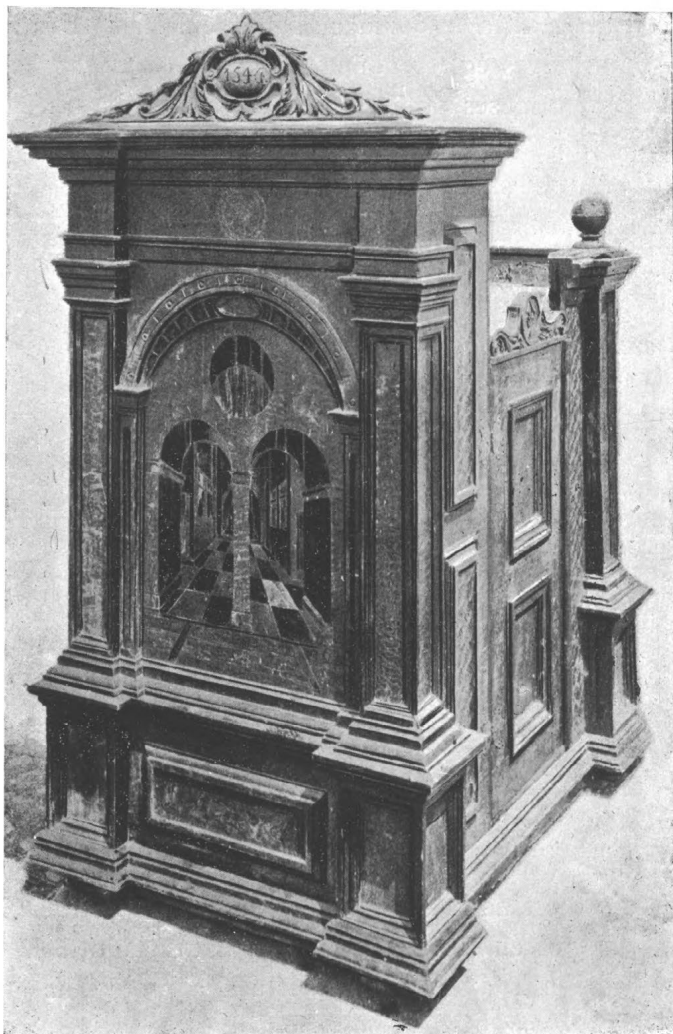

43 Késmárki Gergely hármasszéke. — Lőcse. Szent-Jakab templom. XVI. század.

vekedő polgári önértékével kapcsolatos halotti kultuszának köszönheti. A bútorművességnek az isteni tiszteletnek a protestáns korban megváltozott rendje nyújt újabb nagyszabású föladatokat. Protestáns hatás alatt a katolikus templomok hajóit is telerakják padokkal. Ilyen művészi kivitelű padok a Szepességen a XVII. századból csak a szepeshelyi székesegyházban s a jezsuiták korából a lőcsei gimnáziumi templomban maradtak ránk. Annál pompásabb szószékekkel és orgonakarzatokkal szerelték föl a protestánsok a katolikus templomokat, a melyek a XVII. század folyamán a Szepességen csekély kivétellel az ő birtokukban voltak. Késmárkon a plébániatemplomban a protestánskori szószéknek csak pompás német renaissance-stilű menyezete maradt ránk. A lőcsei szószék azonban, a melyet fölírata szerint Kramer Lőrincz lőcsei polgár költségén Kolmitz Kristóf, ez az Olmützből Lőcsére szakadt mester készített s a melyet 1626-ban avattak föl, ma is változatlan

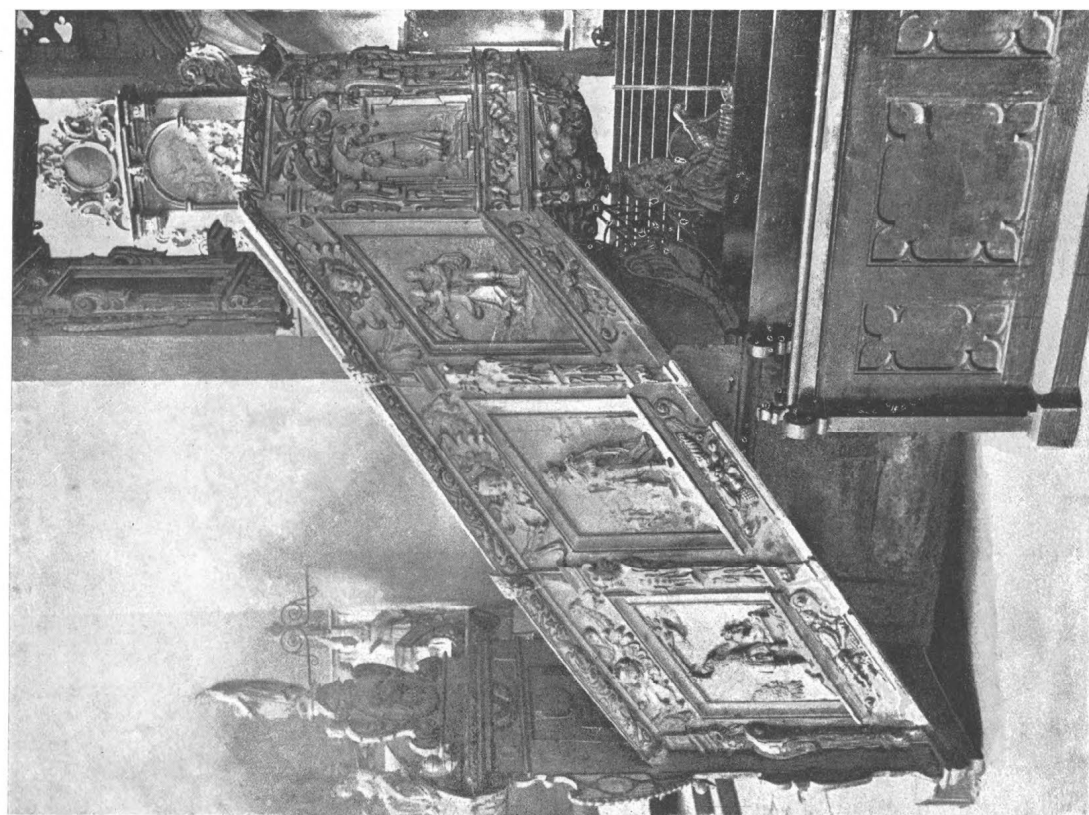
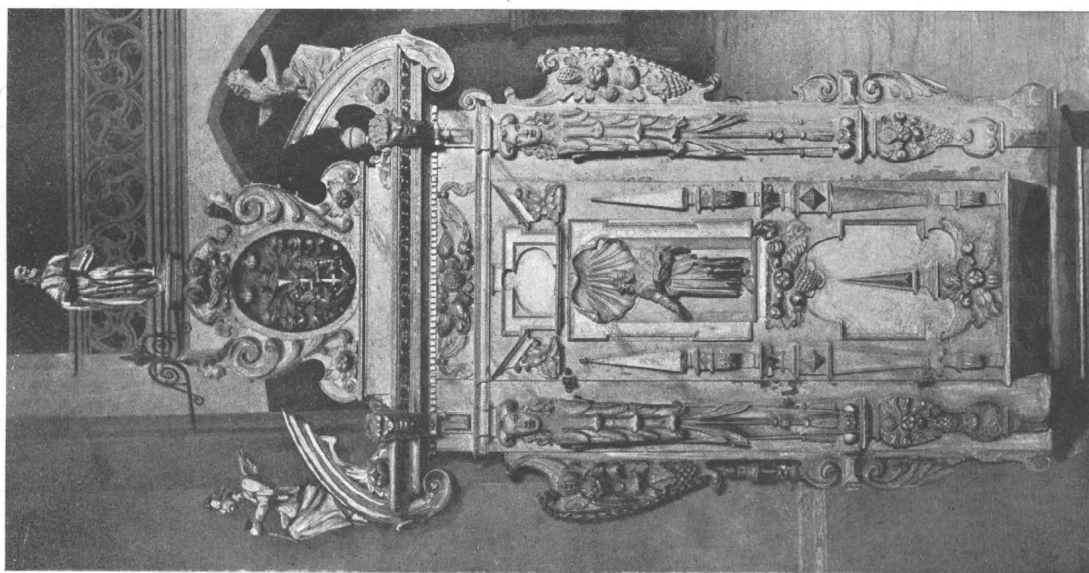
állapotában van meg. Mintája kétségen kívül Németországból való, a hol a XVI. század végétől és a következőből sok a lócseivel azonos szerkezetű és hasonló diszítésű szószek maradt ránk. A legszebb ezek közül a hildesheimi Szent-András-templom szószéke, a melyet szintén Mózes tart fején s a mely 1642-ben készült. A lócsei szószeknek legszebb szobrászati részlete az Atlaszként szereplő Mózes szobrának feje, a melyet széles kezelésén kívül az arczán mesteri módon visszatükröztetett komolyság tesz önálló művészi értékűvé. A szószek egyéb szobrászati részletei, bár tartalmilag is van jelentőségük, merőben dekoratív jellegűek, s a mennyeiben a templom magassága nem tette elkerülhetlenné a szószek egyes részleteinek aránytalanságait, izléses ornamentális keretükben pompásan érvényesülnek.

Kissé aránytalan az ajtó magassága, a melyet gyümölcs-gerezdek, kariatidák, kagylós fülkéjében egy próféta domborműve, Lócse czimerével ékes ormán szobrocskák díszítenek (VI. melléklet). S mivel megrendelője nyilván kikötötte, hogy a szószek a temp-

44. Templomi szék. — Késmárki vártemplom. Lang János és Kristóf műve.

lom boltozatáig érjen, elhibázott menyezetének kétemeletes oszlopos koronája is, a melynek képe V. mellékletünkön látható s a melyet a csillag alakjában kiugró párkányrészleteken, az oszlopos mennyezeteken s ezek tetején próféta- és angyal-szobrok díszítenek. Minden izében sikerült a szószek lépcsős följárója és karzata (VI. melléklet, 2. kép). Az előbbit kerubfejes, gyümölcs-gerezdes és kariatidás díszű keretekben három ószövetségi tárgyú dombormű tölti ki: Izsák föláladozása, Sámson és a filiszteusok s Jákob a birkózó angyallal. A szószek karzatának fülkéiben a

Szószték aajtaja és lépcsője Kolmitz Krisztóftól. Lőcse. Szent Jakab-templom. XVII. század.

négy evangélista féldomborművű alakja áll. — Kolmitz Kristóf évekig dolgozhatott művén. Hire már 1619-ben eljutott Bethlen Gábor udvarába, a ki a város útján a lőcsei szószék mását rendelte meg a gyulafehérvári székesegyház számára, mely akkoriban szintén protestáns kézen volt. Elkészült-e a szószék párja, azt nem tudjuk. A mikor a törökök 1658-ban Gyulafehérvárt elfoglalták, a székesegyház egész bútorkészítetét kettős tornya alá hordották s fölgyújtották.

A Henszlmann könyvében közölt írott adatok szerint a lőcsei Szent-Jakab templom ma is eredeti helyén levő orgonaházát s a múlt században az északi kapu fölötti kis orgonára áthelyezett karzatát Herstl András krakói mester Kolmitz Kristóf közreműködésével készítette. Ezt később barna festékkel átmázolták s így ma hatása is egészen más, mint a minő hajdan lehetett. Eredeti színezésével világos és aranyozásával maradt ránk az északi hajó első szakaszában az úgynevezett Schusterchor, a melynek pompás hatású s már egészen barokkizű karzatát, bravúrosan faragott czikornyákba foglalt kerubfejei után ítélve, alighanem szintén Kolmitz Kristóf faragta, a kinek műhelyéből bizonyára a lőcsei templomban ránk maradtakhoz hasonló pompás epitafiumok is kikerültek.

Kolmitz Kristófról az említetteknel egyéb írott adatok ma még nem ismeretesek, bár több mint valószínű, hogy Lőcse város levéltárának jegyzőkönyveiben s az asztalos-czéh irataiban nem egy kiadatlan

45. Kettős stallum. — Lőcse. 1542.

adat lappang életéről. Az eperjesi Steinhübel-családnak ez idő szerint kezeim között lévő krónikájának bizonyosága szerint Kolmitz Kristóf 1665-ben már nem élt. A krónikát Steinhübel György lőcsei könyvkötő-mester kezdte írni, ki Német-Prónán 1631-ben született, Felső-Magyarország több városában tanult, vándorútjában bejárta egész Németországot, 34 éves korában Lőcsén telepedett le s a Szent-Jakab-templom szószéke mesterének 1641-ben született Mária nevű leányát vette feleségül, a mint ezt a krónikában az 1665 október 26-án tartott esküvőről meg-

emlékező följegyzés kapcsán írott következő szavak bizonyítják: *Meiner liebsten Seel: Vater ist gewesen Christoph Kolmitz Tischler allhier, und ihre Mutter Catharina, dessen Seele Gott genadt. E sorok írójának édesanyja a föntmondott Steinhübel György egyenes leszármazottja volt s így anyai ágon nem minden büszkesség nélkül szintén ősenek vallhatja Kolmitz Kristófot, a kinek főművét, a lőcsei szószéket, közel háromszáz év mulva a föntebbieken ismertetnie alkalmá nyílt.*

A czéhek története szempontjából még alapos átvizsgálásra váró lőcsei levéltár bizonnyára több Kolmitz Kristófhöz fogható XVII. századbeli asztalosmester emlékét

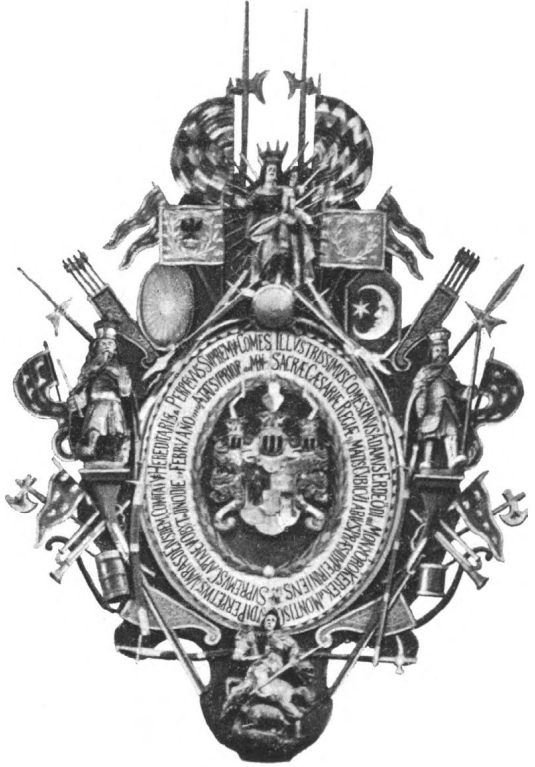
46. Padsor homlokdeszkája. — Szepeshely. 1630.

őrzi, a kik a lőcsei szószékhez hasonló stilben és nemkevésbébű egyes technikai és művészi készséggel dolgoztak. Ép azért merész vállalkozás volna, ha a Kolmitz-nak tulajdonítható emlékekkel rokonstilű munkákat is mind a mesternek tulajdonítanók. Ilyenek a szepeshelyi székesegyház pompásan faragott padsorai a hajóban. Az eredetileg színezett, ma feketére festett padok első sorának térdepelőjét barokk-faragványos keretben egy-egy dombormű diszíti. A főhajó déli padsorának homlokdeszkáján a czímerék és a föliratok azt hirdetik, hogy Sigismundus Holló de Krompach és neje Sophia Ossolinsky de Tenczin bőkezűségéből készültek. A középső padsor homlokdeszkáján a három napkeleti király imadását, az északi hajóban levőn a menekülést Egyiptomba ábrázoló igen művészies domborművet látjuk (46. kép). Az eddig ismertetett XVII. századbeli bútorokból is nyilvánvaló, hogy asztalosaink e korban a mostaniakhoz képest ugyancsak kiváló

művészek voltak s hogy a Szepességen különösen Lőcsén, Késmárkon, Szepesszombaton, Leibiczon és Iglón szép számmal ránk maradt s hol festett képeket, hol domborműveket magukban foglaló epitáfiumok szintén ez asztalosok műhelyeiből kerültek ki.

A templom falára akasztott emléktáblák rendeltetésük szempontjából a síremlékek és halotti címerek sorában mintegy középhelyen állnak. Hatalmas főurak halála esetén ezek családja a temetésnél használt czimert és a halotti zászlót a templom falára akasztatta örök emlékül, azonfelül diszes sírkövet is emelt nyugvóhelyük fölé. A városi polgárság a templomot övező cziinteremben temetkezett, a melynek szűkreszabott területén a sírokat bizonyos időközökben kiürítették s a hamvakat közös csontházban helyezték el. Hogy emléküket maradandóbban biztosítsák, a XVI. századtól kezdve családjuk dicsőségére emléktáblákat készíttettek, a melyek révén középkori templomaink a protestáns korban is gyarapodtak művészi díszítésükben. Ezeket a protestáns kori emlékeket az ismét katolikus kézre került templomokban schol ez országban nem hagyták oly nagy számmal eredeti helyükön, mint épen a Szepességen. A XVI. század elején és a következő első felében kőből is készültek epitáfiumok. Ilyenek, szerfölött megrongált állapotban, Lőcsén is ránk maradtak s egyik-másik alabastrom-ékítményes fekete

márványemlék megviselt állapotában is azt hirdeti, hogy kiváló s nyilván olasz kőfaragómester keze alól került ki. Műtörténelmünk szempontjából azonban jóval érdekesebbek a fából faragott epitáfiumok, a melyeken három főrészt lehet megkülönböztetni. Az alsó, predellaszerű szakaszra festett képen a feszület mellett kétoldalt rendszerint annak a családnak a tagjai térdepelnek, a melynek emlékét a tábla hirdeti. Az epitáfiumokat rendszeren a családban előfordult első haláleset alkalmával készíttették s a többi családtagok elhunytával ezek térdeplő alakja fölé egy-egy keresztjelt festettek. Az epitáfium fő részét gazdag hatású keretben rendszeren bibliai tárgyú s néha az elhunyt halála körülményeivel vonatkozásba hozható dombormű vagy olajfestésű kép díszíti. Pajzsalakú ormába a családfő monogramma került, vagy ismét valami kisebb terjedelmű kép.

47. Erdődy Ádám gróf halotti címere.
Szepeshely. 1668.

48. Greff Lőrinczné emléktáblája. -- Lőcse. Szent-Jakab-templom. 1609.

Elhelyezésük módját és alakjukat tekintve a XVII. századbeli épításumok a halotti címerekből fejlődtek. Ezek a középkorban egyszerű fára festett címerek, természetes sisakdíszszel. Ilyen címér a XIV. századból a soproni benzéstemplomban maradt ránk; sisakdísze kitömött kecskefej. A XVI. századtól kezdve fából faragott lombos keret díszíti a halotti címert, mint Lőcsén egy névtelen halotti címérét, a melynek pajzsán festett medve látható. Ez az egyszerű formát mutatja Thurzó Kristóf és Thurzó Szaniszló halotti címere, az utóbbi 1625-ből, továbbá Pobst Frigyesé 1640-ből s Reichenberg lovagé, szintén a lőcsei Szent-Jakab-templomban. De hogy idők folyamán mily pompát fejtettek ki a halotti címerek faragásánál, ennek példáival a szepeshelyi székesegyházban találkozunk. Itt a hajó északi és nyugati falára akasztva a következők halotti címerei maradtak ránk: Rákóczi Pálé 1636-ból, Thurzó Ádámé 1635-ből, Csáky Ferenczé

1670-ből, Csáky Istváné 1699-ből. A legdiszesebb és legnagyobb Erdődy Ádám grófé (47. kép). Közül négy méter magas kerete hadi trofeumok koszorújából áll, a melyben fenn a Madonna, kétoldalt szent István és szent László királyok szobrocskáját látjuk; lenn a sárkányt ölő szent György vitéz alakját. Az epitáfium czímere körül ez a fölirat: Illustrissimus Comes Dnus Adamus Erdődy de Monyorókerék et Montis Claudii Perpetuus de Varasd, Ejusdemque Comitatus Hereditarius ac Perpetuus Supremus Comes. Sacrae Caesareae Regiae Majestatis Cubicularius Praesidy Petriensis Supremus Capitaneus Obiit in Domino Die 24. Februy Anno 1668. Aetatis suae Annorum 27 et Mensium 9.

A polgári fa-epitáfiumok sorozatában Buchwald Györgyé 1602-ből a legrégebb s ilyenmő emlékeink zömével együtt a lőcsei Szent-Jakab-templomban maradt ránk. Predellájának érdekes fölirata ez: Der ersame und wohlweise Herr Georg Buchwald aus Slesien, freiet allhir jungfrau Fides, lebet mitt ihr XVII. Jahr; Zeiget Georg, Joann, Sophia und Susann. Nam wieder Frau Praxeda Heinischin, lebet mitt ihr X. Jahr. Heirat abermal jungfr. Marg. Kunischin, lebet mitt ihr VII. Jahr. Folget endlich ihnen selbst nach. A 1602: seines Alters 66, wandelte auf Christi weg,

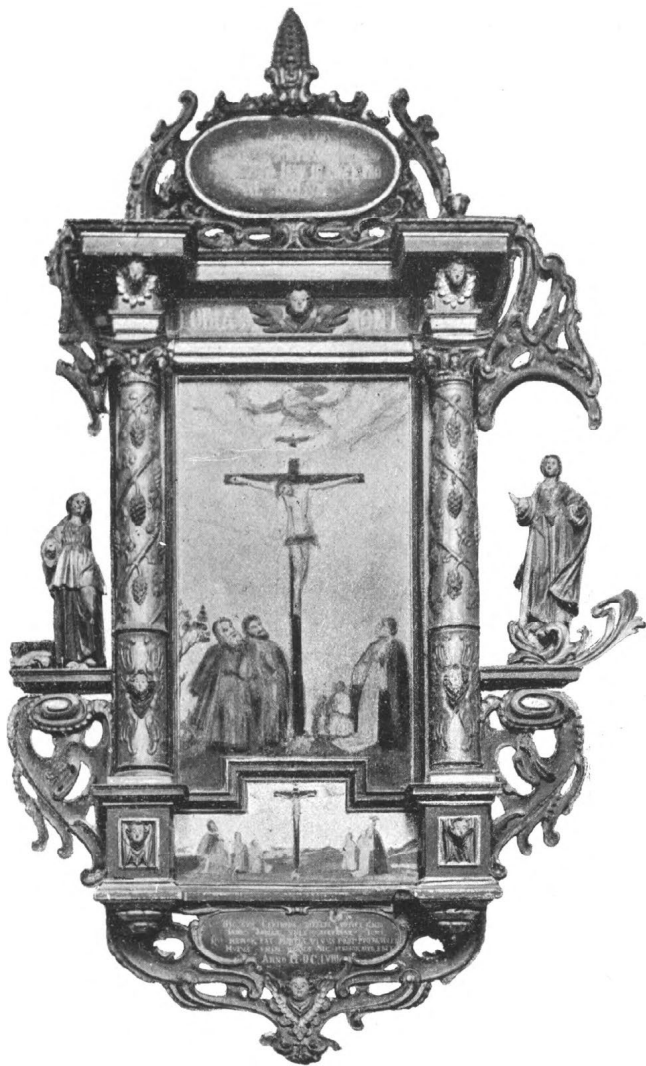
seine seel ist im Hause Gottes, der leib wartet bis er auch durch die Pforte des himels eingehe, welchs ihm undt uns allen Gott gebe. Amen. Seiner erben gest. Gedechtniss. A Buchwald-féle epitáfium főrészenek festménye két részre oszlik. Alsó felén egyfelől ő maga két fiával, másfelől három felesége és leányai térdepelnek a feszület előtt. A kép felső része Jákob álmát ábrázolja, mély távlatú, németalföldi hatásra valló tájképpel. Kerete német renaissance-stilű s párkánya két sima

49. Gerschner Gergely szenátor emléktáblája.
Lőcse. 1672. Szent-Jakab-templom.

törzsű, kiugró toszkán oszlopon nyugszik. A keret frízén jámbor mondások vannak, ormában egy kisebb festmény.

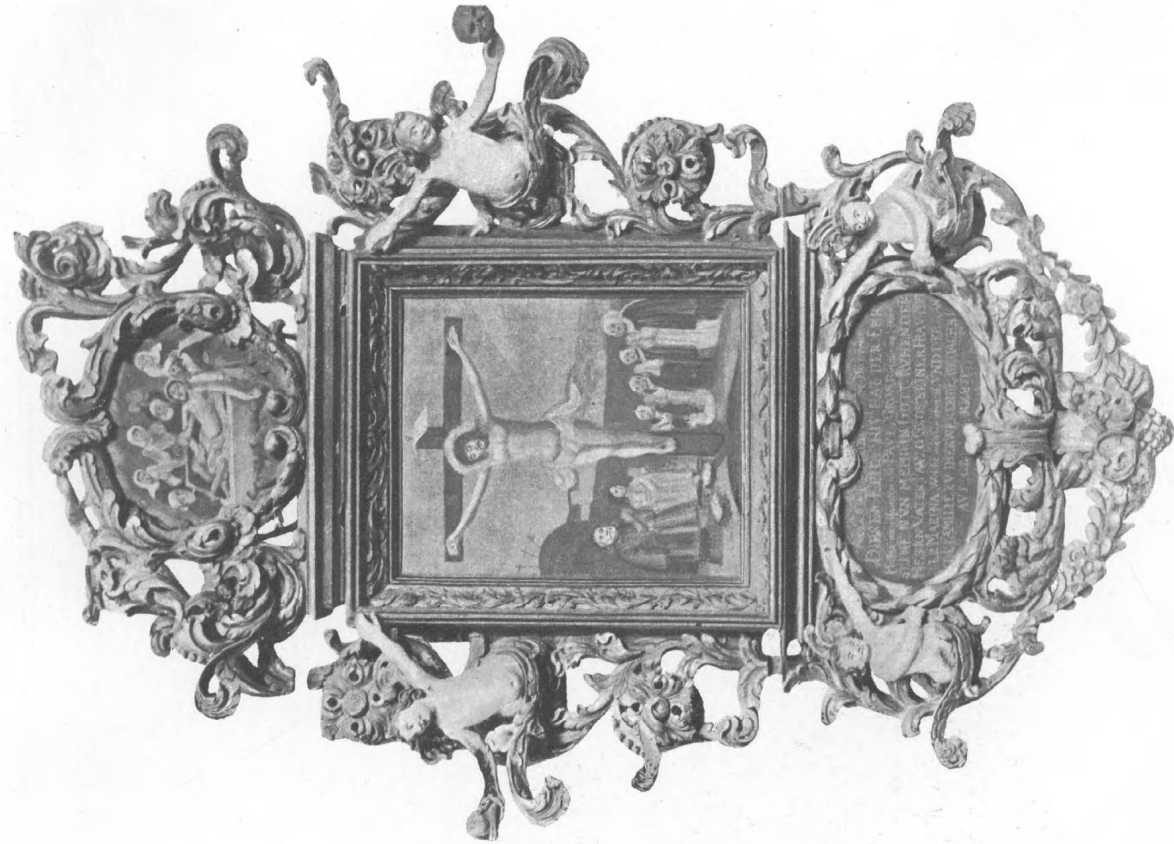
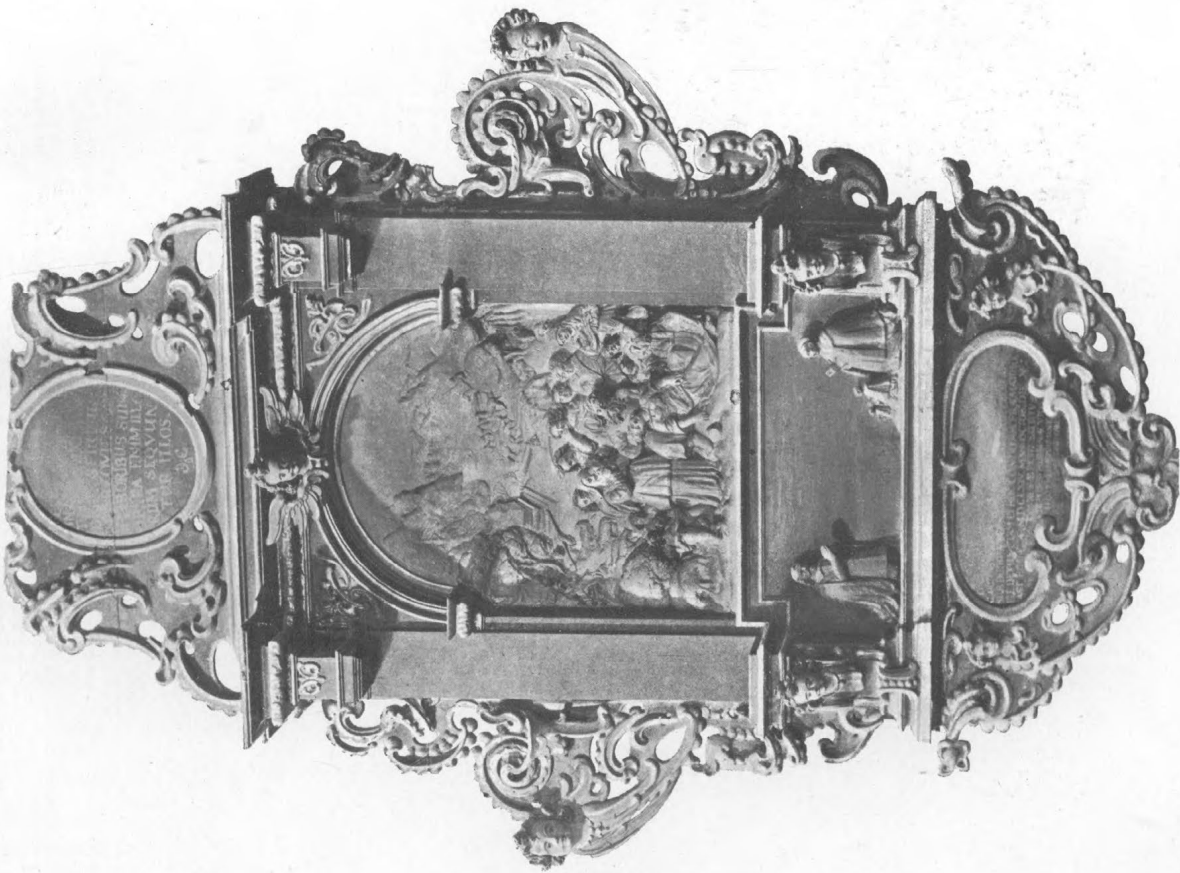
A legpompásabb és legnagyobb epitáfiumok egyike a szintén német renaissance-stilű Greff-féle emléktábla (48. kép). Fölirata: Im Jahre nach des H. Christi Geburt 1509 den 15 april hatt dis Epitaphium der ermtst ehrsame und weise h. Lorenz Greff burger und des raths alhie beysitzer der tugendsamer F. Sophia geborene Hirscherin als seiner Geliebsten hausfrauen zu ehren und stettengedechnis auffrichten lassen, welche den 16. feb. ao 1698 in Gott seliglich entschlaffen und alhie begraben ligt ungezweifelter Hoffnung einer fröchlichen Aufferstehung und künftigem lebens. A predella-kép az imádkozó családot ábrázolja; a tábla középső részén az utolsó itéletet, szent Péter és Pál festett alakját látjuk, ormában Urunk szineváltozását, a négy evangelistát, legfelül a Szentháromságot.

50. Jóni Tóbiás emléktáblája. — Leibicz. 1658.

Az egyszerűbb epitáfiumok közül való a lőcsei főtemplom északi hajójában Hirscher Dániel 1607-ből a kaffarneumi századost, Rombauer Mátyásé 1640-ből Krisztust az Olajfák-hegyén ábrázoló festményével. A XVII. század derekán túl a festmények helyét pompás technikával faragott domborművek foglalják el, a melyek

mintái alighanem németalföldi metszetek voltak. Hain Gáspár és neje Susane de gener. Stirpe Cramerorum epitáfiumának domborműve Lázár föltámasztását ábrázolja s 1646-ban készítette szülei emlékére Hain Gáspár és Miklós. Pompás barokkfaragványaival tűnik föl Zabeler Jób evangélikus lelkész epitáfiuma 1664-ből (VII. melléklet, I. kép). Domborműve nyilván a döghalált ábrázolja, a mely a zsidókat Kánaánba való vándorlásuk közben a pusztában utólérte. Predelláján balfelől

1. Zabner Jób ev. Ielkész emléktáblája. Lőcse. Szent-Jakab-templom. 1664. 2. Gross Pál szobrász emléktáblája. Szepesszombut, 1688.

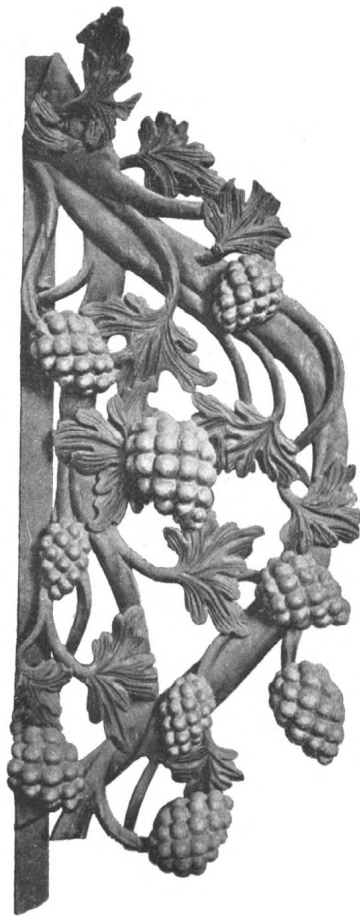
a lelkész, jobbfelől felesége és két leánya magas domborművű alakját látjuk. Az orom pajzsában latinnyelvű bibliai mondás van, a predella alatt ez a fölírat: Plurimum reverendus ac clarissimus Dn. Hiob Zabeler S. Aedis Huius Antistes Margaretam Milleterim Conjugem Dilectissimam Sub Partu Aetat. XXVII. Anno MDCLXIII. Die III. Apr. Pie Defunctam et Heic Conditam Praemature Ast. Beate A. DDCLXIV. Sub Peste Secutus. Lugubre Humanae Vicissitudinis Monument. reliquit spectantibus.

Egy másik epitáfium a pestist, illetve Mózeszt az érczkigyóval ábrázoló domborművel, szintén a déli hajóban 1669-ből a Gosnovicerus-család emlékét hirdeti. Scheuermanné epitáfiumára a következő évből a Krisztus színeváltozásának domborműve került. Az építészeti keretben csoportosított barokk faragványok túltengő díszítésére érdekes példa a lőcsei főtemplom déli hajójában az utolsó két ablak között függő emléktábla, a melynek festménye Krisztus sírbatételét ábrázolja, faragványai a család tagjait magas domborműben s szent Ágnest és a bibliai Sámson. Ez az epitáfium már igen megrongálódott, kopott fölíratának is csak utolsó szavai olvashatók: Von Frau Susan Buchwalder..., welche auch ihren Herrn zur Letzten Ehre diess Werk thett gwern.

XVII. századbeli fafaragóinknak az építészeti formákból való kibontakozására érdekes példa a Gerschner-epitáfium, a melynek domborművén Krisztus születését látjuk (49. kép). Fölírata: Im Jahr 1672 den 27. February Hat dieses Epitaphium der Ernveste und Hochweise Herr Gregorius Gerschner Burger und einer Raths allhier vohnemer Mitglied und gewesener Bauherr Der Ehr und Tugendsamen Frauen Fides Geborene Kugnerin Alls seiner Geliebten hausfrauen zu Ehren und stetten Gedechtniss aufrichten lassen.

Welche den 20 Marty Ao 1668 in G. seeliglich entschlaffen Ongewendter Hoffnung einer fröhlichen Aufferstehung und künftigen Lebens Ihres alters 62 Jahre.

Az építészeti formákhoz kötött XVII. századbeli fafaragás a technikának megfelelőbb szabad kezelésben nyilvánuló teljes diadalát Gross Pállal éri el, a ki már büszkén képfaragónak vallja magát s családjának és művészetének a szepesszombati templomban állított pompás emléket. A szentély áttört művű kerubfejes sorompói ugyanitt azt bizonyítják, hogy ez a mesterünk is Lőcsén tanult. Ő farag-

51. Faragott díszítés a kislomniczi szentkereszt-oltárról. — XVII. száz. 125 cm. magas.

hatta a későbbi átfestése miatt régi pompájában már nem érvényesülő szepesszombati orgonát is. Az epitáfiumot, a melynek festménye a feszület körül térdeplő Gross-családot, ormán Krisztus sirbatételét ábrázolja, a VII. melléklet 2. képén mutatom be. Fölrata: Anno 1688 Die 17. Decembris. Dieses Epitaphium Hat Der Ehrhafte und Kunstreiche Paul Gross Bieldhauer allhier Seinen Nunmehr In Gott Ruhenden Herrn Vater Paulo Gross, Seiner Frau Mutter Marina, welche noch bey leben ist, Und Der Ganzen Familie Zu Immer werendem Gedechniss Auf Gerichtet.

52. Az utolsó ítélet. — Dombormű. Igló.
XVII. század.

A kisszalóki templom főoltárának domborművé képe, mely szent Mihályt ábrázolja, egy XVII. századbéli epitáfium maradványa s alighanem szintén Gross Pál alkotása. A szepesszombati templomban még két régibb epitáfium is maradt ránk, a melyek az eddig ismertettekől elütő formát mutatnak s a melyekhez hasonlók a XVII. századból a leibiczi katolikus templomban, a XVIII. századból a késmárki fatemplomokban maradt ránk. Nyilván egy a Poprád völgyében működő helyi iskola alkotásai ezek s keretük két szőlőindákkal koszorúzott oszlopból áll, mint azt Joni Tóbiás 1658-ból ránk maradt leibiczi epitáfiumán látjuk (50.kép). Az ellenreformáció korában újonnan fölállított barokk-oltárokon e szőlőlombos oszlopoknak jelképes értelmüknél fogva nagy szerep jut. A szőlő a szentmisében Krisztus vérévé változó bort jel-

képezi s egész sajátos formában díszíti a kislomniczi szentkereszt-oltárt. Ennek Krisztust a keresztfán ábrázoló festett képéhez kétfelől kemény fából mesteri technikával faragott szőlőindákat szögeztek (51. kép).

XVII. századbéli epitáfiumaink említésre méltó példája még a késmárki plébániatemplom csonka emléktáblája, melynek keretében a keresztet hordozó Krisztus remek festménye látható. Iglón a plébánián szintén van egy csonka epitáfium, ennek domborműve az utolsó ítéletet ábrázolja s annyiban érdekes, hogy egy minden ízében középkori kompozíciónak barokk travesztálása (52. kép).

Mint Demkó Kálmánnak Lőcse történetéről írott könyvében olvashatjuk, a szepességi városok polgársága lakásának bútorzata dolgában nem sok fényűzést fejtett ki. Mindazonáltal itt is lehettek művésziesebb darabok s magánosok birtoká-

ban még ma is lappanghatnak ilyenek. A kelengye elhelyezésére szánt menyasszonyi ládák alighanem kivétel nélkül nagyon díszesek voltak. Ilyen XVII. századbeli láda Lőcséről Steinhausz László műszaki tanácsos birtokában van. Szakasztott másával a kassai múzeumban találkozunk. Ez utóbbit e sorok írója a Magyar Iparművészet 1903. évfolyamában mutatta be. A láda homloklapjának faragott inda díszítése három szakaszra oszlik, a két szélső félköríves keretében hajdan festmények voltak. A középsőt hullámos lombkítmények között egy magyarruhás csokolozó pár domborműve díszíti. Hasonló elrendezésű a húnfalvi katolikus templom sekrestyéjében ránk maradt menyasszonyi ládának a díszítése (53. kép), a mely a rajta látható évszám szerint 1692-ből való s a melyet félkörű mezőkben két nagyobb, keret-pilaszterein négy kisebb festmény díszít. Az első kettő nyilván a bibliai Jákob házasságának történetéből ábrázol két jelenetet s a térképben megfestett négy asszonynak is jelképes értelme lehet.

53. Láda 1692-ből. — Húnfalvi róm. kath. templom.

IV.

(Szövött emlékek. A szepességi vászon. A középkori barhet. Nyomatott vásznak. A XV—XVI. századbeli olasz brokát-szövetek. Antependiumok. Himzett miseruhák. XVII—XVIII. századbeli himzések. Varrott reczék. Vert csipkék.)

ASZEPESSÉGI vászonnak régtől fogva nagy a hira. A szövés multjára azonban e vármegyénkben is ép oly sötétség borul, mint általában a magyarországi szövőművesség történetére. Az egyedüli jelentősebb írott munka, a mely nálunk e technika középkori állapotáról némi tájékoztatást nyújt, Wenzel Gusztáv akadémiai értekezése a kassai barchetgyártókról. Az itt közölt adatokból nyilvánvaló, hogy a szövés Magyarországon a középkorban szelvében elterjedt foglalkozás volt s művészi irányban már a XIV. században, különösen Budán, Pozsonyban, Székesfejérvárott, Nagy-Szebenben, Kassán és Bártfán lendült föl. A művészesebb szöttesek gyártásával foglalkozó mesteremberek Zsigmond király korában a közönséges vásznat készítő takácsokkal szemben külön czéheket alkottak s magukat barhanistáknak nevezték. Technikájuk mivoltáról a kassai barhanisták czéhszabályai és azok az oklevelek nyújtanak fölvilágosítást, a melyeket a technika korlátozása végett Zsigmond királyunk 1411-től kezdve uralkodása végéig több ízben kiadott. Nyilván mert a törökök fenyegető előnyomulása miatt a barhetszövéshez szükséges gyapot bevitelle nagyobb nehézséggel járt, akarta Zsigmond király a barhetszövést Kassán és Bártfán központosítani, hogy így a nyersanyag drágulása miatt várható hamisításokat és ezzel a technika hanyatlását megakadályozza.

A kassai barhetosok 1461-ből ránk maradt czéhszabályzata alapján «Sáros vármegye szövött emlékei» című munkájában a Magyar Iparművészet 1905. évfolyamában e sorok írójának sikerült először megállapítania, hogy voltaképen mi is volt az a barhet és a bakacsin, a melynek előállítása a középkorban a közönséges takácsoktól magukat szigoruan elkülönítő barhetszövők — Wenzel szerint parketosok — kizárólagos szabadalma volt s a melyet Zsigmond király 1411-ben kiadott rendelete alapján csakis Kassán, 1424-től Bártfán is volt szabad szöni. A bakacsin lenfonálból vagy pamuttal összesodrott lenfonálból sávolyosorokkal barackm-ga-mustrásan szövött kelme volt; a barhet viszont színes pamuttal mustrá-

54. Oltárkendő. — Lőcse. Gimnáziumi templom. XVI. század. 72 cm. magas.

san átszőtt vászon. A szövetek e két neme a XV. századbeli abroszokon, terítőkön és kendőkön egymással váltakozó sávokban együtt szerepelt.

A Sárosvármegyei Múzeumban ilyen középkori barhetekből egész sorozat látható. Abauj vármegyében is fönmaradt néhány emlék. Ezek baraczkmag-mustrájú, fehér alappal váltakozó sávokon többnyire stilizált liliomokat, párosával sorakozó madarakat, oroszlánokat, husvéti bárányokat, arkaturás keretbe foglalt torzképű vad-

55. Gobelin szőnyeg részlete. — Lőcse. Szent-Jakab-templom. XV. század. 132 cm. magas.

embereket ábrázoló kék pamuttal vannak átszöve. Hogy a Szepességen is ismerték e technikát, erre a vármegye több vidékén még ma is készülő s piros pamuttal átszótt népies munkák engednek következtetést, a melyek, igen elkorcsosult állapotban ugyan, a régi barhetosok technikáját mutatják. Olyan régi emléket, a mely a Sárosmegyében ránkmaradtak iparművészeti jelentőségével vetekednék, a Szepességen csak Lőcsén, a gimnáziumi templom sekrestyéjének egyik eltorlaszolt fali szekrényében találtam, a melyet emberemlékezet óta nem nyitott föl senki.

56. Miscruha. — Aranynyal mintázott XV. századbeli vörös bársonyból, XVIII. századbeli selyembetéttel. Szepes-Béla.

Egy a kassai czéhszabályzatban is előírt 72 cm.-nyi széles oltárkendő ez, a mely azonban 180 cm. szélességű abroszokra szánt szövészeiken készülhetett, bár ránkmaradt darabja csak 142 cm. hosszú. Az oltárt hajdanában csak a szentmise idejére takarták le a ma is használatos hármás vászonvagy gyolcsterítővel. Egyébként csak felső lapját borították le mustrásan szőtt kendőkkel, a melyek régi leltárakban zsolozsmakendők néven is szerepelnek. Ilyen kendő volt a lőcsei (54. kép), a melynek fehér sávjai pamuttal összesodort lenfonálból barackmag mintájára szőtt sávolsorokat mutatnak. Ezekkel váltakoznak a kék pamuttal, sárga gyapjufonállal s helyenként a cziprusinak nevezetthez

hasonló, nem sodort aranyfonállal átszótt sávok, a melyek mustrái változatlan állapotban csak kettőn maradtak ránk. A legfelső keskeny, kopott sávot, nyomai alapján ítélve, hajdan kék pamuttal átszótt minuszkulás fölirat díszítette. A középső széles sávon pompás technikával átszótt és keretbe foglalt stilizált liliomokat látunk. Az alatta levő sáv mustrás díszítéséből csak az alsó, kék pamuttal átszótt rózsaszegély maradt meg. Legalul, kék pamuttal és aranyfonállal átszótt keskeny szalag alatt, sárga gyapjufonállal átszótt passiójelvények sorakoznak, helyesen és

visszajáról közjük szőtt INRI föliratokkal, a melyek betűformája alapján a kendőt XVI. századbéli emléknek tarthatjuk.

A lőcsei oltárkendőt leginkább az teszi érdekessé, hogy diszítésének javarésze nem pamutból, de átszött gyapjufonálból áll s uralkodó motívumai, a stilizált liliumok, még merőben középkori jellegűek. Kék pamuttal kezdetlegesebb módon átszött, fehér sávjaiban barackmag mustrájú XVII. századbéli szepességi eredetű kendőket Szmik Antal budapesti mérnök gyűjteményében s igen kopott állapotban a szepesbélai templom sekrestyéjében láttam. A Podolin környékén még ma is készülő népies szöttesek már nem sávolsorokkal készülnek; fonalkötésük koczkás, pamuttal átszött mustráik azonban, a párosával sorakozó madarak, csillagok és rózsák még mindig a középkoriakra emlékeztetnek.

Szándékosan foglalkoztam a lőcsei kendővel kimerítőbben, mint a hogy e munka megszabott kerete megengedné. Azt sejtem ugyanis, hogy magánosok és templomok tulajdonában még nem egy ehhez fogható szövött emlék lappang, a mely azért nem került szemem elé, mert a templomok vászonneműit sok helyen a plébános vagy sekrestyés magánlakásán őrzik. Addig is, míg az előadottak alapján ezekre figyelmessé téve, a helyi kutatás középkori szövőművességünk ez érdekes emlékeit hozzáférhetőkké teszi, a Szepesség szövőtechnikájának jó híréről azt kell tartanunk, hogy ez újabb keletű s

onnan ered, hogy a mikor már az egyszerűbb takácsmunka is országszerte hanyatlásnak indult, a hagyományokhoz minden téren szívesen ragaszkodó szepességek mindvégig régi színvonalán tartották meg. Jelességük országszerte azonban csak a vászongyolcs s legfőljebb a damasztzövés terén vált a XVIII. és XIX. században annyira ismertté, hogy a többi felvidéki vármegyékben készült szövöttárak is szepességi vászon név alatt kerültek forgalomba. Ugyanez időben, a művésziesebb takácsmunka megszűnésével virágzott föl a Szepességen a szövetavatás és a nyomtatott

57. Miseruha. — XV. századbéli olasz bársony-brokát XVIII. századbéli himzett betéttel. Zsegra.

diszítésű vásznak készítése, a minőkkel a XVIII. századból nem egy szepességi templomban, így Gánócson, Svábócson és Vidernik czopfstilű érdekes templomában is találkozunk. Sajnos, a XVII. és XVIII. századbéli himzések és csipkék motívumait utánzó nyomtatott diszítések a vásznak gyakori mosása miatt már annyira kopottak, hogy régi hatásukról csak halvány fogalmat nyújtanak.

58. Míseruha. — Sárga bársony brokát, himzett kereszttel.
XV. század. Szepeshely.

Ha a szövés középkori állapotáról a Szepességen ma még nem is tudunk sokat, a mi a drágaművű selyem- vagy bársonyszöveteket és szőnyegeket illeti, ezek bevitele a külföldről itt ép oly általános lehetett, mint egész Magyarországon. Művésziesebb szőnyeg a XV. századból csak egy maradt ránk; a lőcsei Szent-Jakab-templom gobelinkárpitja ez, a mely sólyomvadászatra induló főúri társaságot ábrázol, tájképi háttérrel (55. kép).

A minden bizonynyal flandriai eredetű és piros, kék, zöld, sárga s barna gyapjufonalakkal átszőtt kárpit, főleg azonban a francziás viseletű alakok arcza már igen kopott. További pusztulástól már csak múzeum menthetné meg. Igen érdekes szőnyegekkel találkozhatunk a szepeshelyi székesegyházban

is. A kanonoki padsorok térdeplőit itt tizenegy kisázsiai gyapjuszőnyeg diszíti, a mely már XVII. századbéli leltárakban is török szőnyeg néven szerepel. A török hódoltság korában török közvetítéssel a keleti szőnyegek használata templomokban, kastélyokban országszerte általános lett; az ilyen emlékek azonban a szepeshelyi székesegyházéhoz fogható nagy számmal csak Erdély templomaiban maradtak ránk.

A középkori selyemszövés keleti mintára készült klasszikus itáliai emlékeivel

különböző templomainkban ismét igen nagy számmal találkozunk. Bizvást következtethetjük ebből, hogy miként Magyarországszerte, úgy a Szepességen is Genua, Velence páratlanul pompás bársonyait végszámra vásárolták s a legkülönbözőbb czélokra használták. Miként középkori szárnyasoltáraink festményein láthatjuk, c drágaművű bársonyoknak és selymeknek az előkelőbbek vi-
seletében is nevezetes szere-
pük volt. S azok a keskeny XV—XVI. századbeli bársony-
sávok, a melyek nem egy XVIII. századbeli miseruhát betétként díszítenek, alighanem régi, nemzedékről-nemzedékre meg-
őrzött díszruhák maradványai. Ilyen bársonybetétes kazulák-
kal többek között a mühlen-
bachi és kislomniczi templo-
mokban találkozunk. Betétje alapján ítélve, régi olasz bár-
sonyból a XVIII. században szabták a szepesbélai és zsegrai miseruhát. Az előbbi (56. kép) vörös bársonykarélyok kere-
tébe foglalt s vörös bársony-
vonalakkal árnyalt arany grá-
nátalmákkal van átszőve; a vörös bársonymustrát az arany-
szál-alap egymásba fonódó galyak képében hálózza be.

A XV. századbeli olasz bársonyok és selymek gránát-
alma-mustrái szorosán egymás-
hoz simulnak. A XVI. század-

ban a gránátalmák rózsára emlékeztető kerete egymást keresztező virágfüzerekben oldódik föl, a melyek mezőiben a gránátalmát egyre fantasztikusabb virágalakzatok szorítják ki. Ilyen bársonyból készült s szivárványos öltésű (point de Hongrie) be-
tétje után ítélve a XVIII. században a zsegrai miseruha (57 kép), a melynek XVI. századbeli sárga selyemdamaszt szövetét mesés pompájú s részben fölmetszett, rész-
ben bolyhos bársonyvirágokkal szőtték át, a melyeket ismét a virágokon és ezek

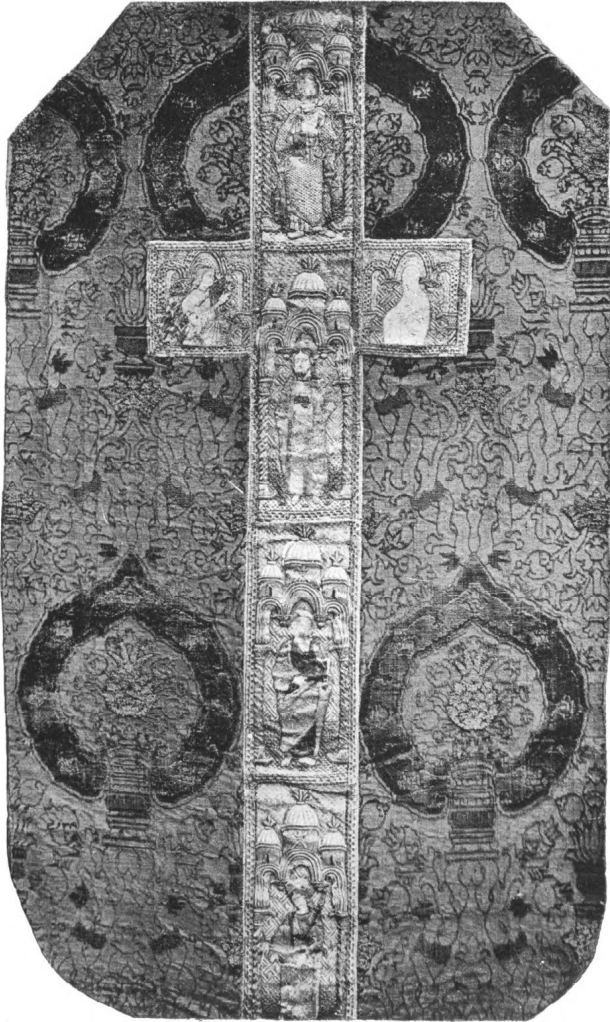

59. Miseruha, sárga bársony hímzett kereszttel.
XV—XVI. század. Szepeshely.

indás keretén egyaránt, beleszőtt hurkolt arany- és ezüst-fonállal «töltötték». Igen gyakori a Szepességen az úgynevezett kétréteges bársony-brokát, a melyet aranszál-alapon a bársonymotivumok lépcsőzetesen kétféle magasságú rétegével szőtték át, úgy hogy az alacsonyabb réteg a magasabb bársonymotivumoknak mintegy keretül szolgál s ezek

diszító hatását nagyban fokozza.

A legpompásabb kétréteges bársony a Szepességen a XV. századból Szepes-szombaton a templom hajóbeli mellékoltárainak két antependiumán maradt ránk. Ezeket a keretre feszített s el nem takart részükben ugyancsak megfakult antependiumokat három-három szövetdarabból varrták össze. A két szélső hurkolt arannyal átszőtt, gránátalmákkal ékes vörös selyemdamaszt; a középsőt aranszál-alapon kétréteges violaszin bársonnyal átszőtt, rózsalakú karélyos keretekben bársonyvonalas rajzú s hurkolt arannyal töltött gránátalmák diszítik. A virágfüzerek egymást metsző indái közé szőtt gránátalmás bársonyszövetek érdekes példája a szepeshelyi székesegyház lomtárában heverő antependium. Az eddig felsorolt bársonynemek legtöbbszörrel himzett diszítésű középkori miseruháinkon is találkozunk, a melyek a túl hosszú használattól csaknem kivétel nélkül szintén igen kopott állapotban maradtak ránk.

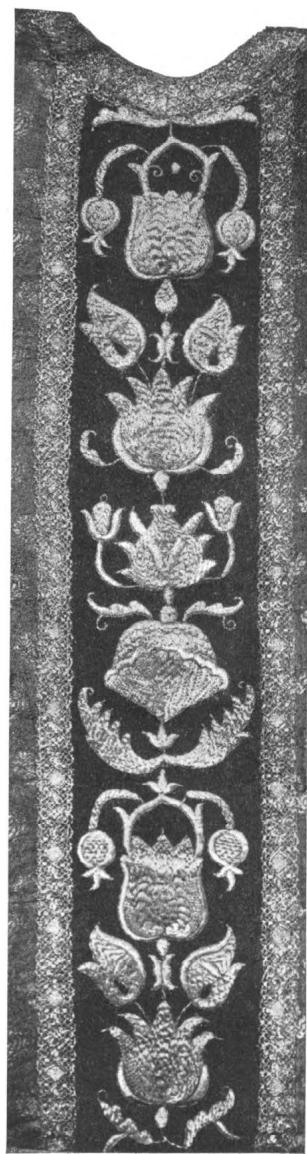
60. Miseruha zöld bársonnyal átszőtt arany-brokát XV. századbeli himzett kereszttel. — Szepeshely.

Radisics Jenő a Szalay Imre szerkesztésében megjelent s Magyarország Történelmi Emlékei című munkában az ezredéves kiállításon bemutatott miseruhák ismertetését azzal a kijelentéssel kezdi, hogy talán sehol a világon sem maradt fenn annyi XV. századbeli miseruha, mint épen Magyarországon, holott ilyenmő emlékeink nagyobb része elpusztult, egy része pedig alighanem még átkutatásra váró templomaink lomtáraiban lappang. Középkori miseruháink zömének szövete

61. Misseruha himzett betéte. Szepeshely. XVII. század.

italiai selyem és bársony. Tudjuk ugyan, hogy Zsigmond király flandriai szőnyegszővőket, Mátyás király olasz selyemszővőket is telepített le Budán. Működésüknek határozott emléke azonban nem maradt ránk. De hogy a himzés Árpádházbeli királyaink kora óta nálunk általában virágzó technika volt, arról annyi határozott és jelentős adatunk van, hogy merőben légből kapott állítás az, mintha középkori misseruháink javát készen s külföldről hozattuk volna be. Tudjuk, hogy királyaink udvarában és kolostorainkban a művészi himzésnek mindenkor akadtak mesterei. Voltak hivatásos himvarró-mestereink, a kik az erszénygyártókkal egy czéhet alkottak, s mint biztosan tudjuk, távolról sem pusztán monogrammok varrásával foglalkoztak, mint a mai hivatásos himzőnők. Templomaink számadáskönyveiből, a menyiben ránkmaradtak, mint például Bártfán, — szintén nyilvánvaló, hogy a misseruhához való anyagot, a szövetet többnyire olasz kalmároktól vették, a misseruhákat azonban helybeli mesterekkel varratták s himzett díszítésük is odavaló erők keze alól került ki. XVI. századbeli leltárainkból és kelegye-lajstromainkból nyilvánvaló, hogy mestereink, sőt a falusi udvarházak és a városi polgárok leányai is az Európa legkülönbözőbb országaiban szokásos öltési nemeket is-

62. Ezüst himzésű betét egy lublói misseruhán. — XVII. század.

merték és ezeket származási helyük szerint magyar, német, olasz, lengyel, török s más varrás néven nevezték. Mennyivel inkább érthettek a nálunk aránylag békésebb középkorban az akkoriban divatos himzőtechnikákhoz, a melyek között egyébként országok szerint még nem volt akkora a különbség, mint a XVI. századtól kezdve. Általában az északeurópai és az itáliai izlés szerint a himzett emlékeket is csak két nagy csoportra oszthatjuk. Magyarországon ezek mindegyikére találunk

63. Himzett miseruha. — Lőcse. Gimnáziumi templom.
XVII—XVIII. század.

64. Himzett miseruha. — Igló. Plébániatemplom.
XVIII. század.

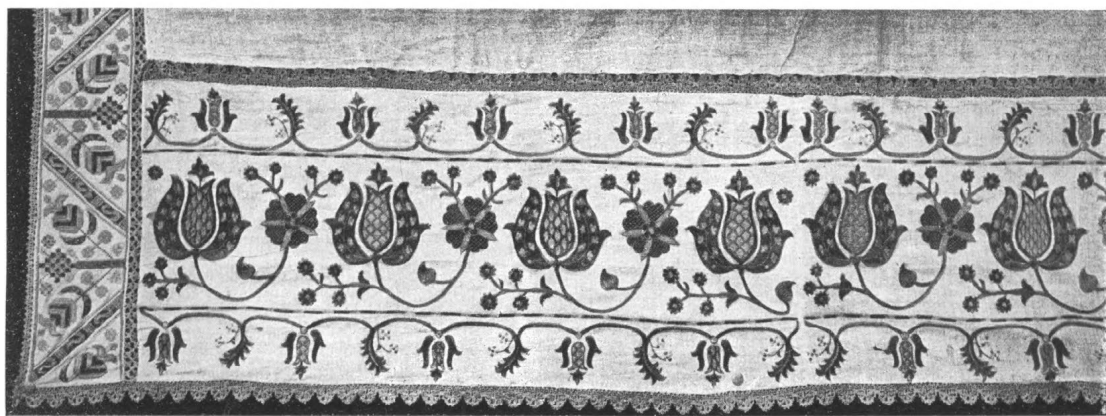
példát. Mindazonáltal semmi okunk sincs, hogy emlékeinket akár Itáliából, akár Németországból származtassuk, mert ilyesmire határozott adatot, bármily mohón keresték is, eddig senki sem talált.

Ép ezért bizvást magyarországi munkának tarthatjuk az ábrahámfalvi himzést, a melyet egy középkori kazuláról lefejtve, a XVIII. században új miseruhára varrtak föl s a mely síralmasan megviselt állapotában is a legszebb emlék a Szepesség középkori himzéseiben. A himzés egy középkori miseruha himzett keresztjének maradványai-ból áll, a melyeket a XVIII. században betét alakjában varrtak az akkor készült új mise-

A vir dolorum és szent György vitéz. Az ábrahámfalvi miseruha himzett betétjéről, XV. század.
Egy-egy részlet 40 cm. magas.

ruhára. A vir dolorum és a sárkányt ölő szent György vitéz álló alakján (VIII. mellékl.) kívül még két csonka apostolkép sorakozik egymás alatt a hosszúkás sávon. A vir dolorum, ép úgy, mint a lőcsei szárnyasoltár szekrényében, kitárt karokkal, kék-bélésű aranypalásttal áll a csúcsives izlésű, arany és ezüst háttérű fülkében. Szent György sárgával árnyalt lilaszin bélésű zöld palástot, kékesfehér pánczélt visel s aranylándzsával döfi át a zöldesszinű sárkányt. Az aranyfonalat igen változatos öltésekkel letűzve látjuk, a színes selyemhímzés átszúrt öltésekből áll; szent György haja hurkolt és bársonyszerűen kiálló, fölvágott selyemfonalakból készült s parókaszerű hatást gyakorol. A tűfestés e remekén a ruhátlan testrészeken már erősen szétfeslett a selyemhímzés. Mindazonáltal még szintelen másolatában is oly hatással van ránk, mint valami mesteri festmény. Technikáját és művészi kivitelét illetőleg

65. Terítő részlete. — Lőcse. Ev. templom. XVII. század.

az ábrahámfalvi miseruha valamikor a XV. század flandriai és alsórajnai himzések java példáival vetekedhetett s hozzáfogható emlék valamivel jobb karban határszéli vármegyénkben még csak a zemplénavarmegyei Sztropkó plébánia templomában maradt fenn.

Az ábrahámfalvi himzés, stíljét tekintve, Mátyás király korából maradt ránk. Jóval régiebb, de már szintén a XV. századból való miseruhákkal a szepeshelyi püspöki kápolna ruhatárában találkozunk. Ezeket Császka György püspöksége idejében az egyházmegye különböző templomaiból küldték be ide. Az 58. képünkön látható sárga bársonybrokát kazula himzett keresztjén két próféta, egy püspök mellképe és Péter-Pál apostolok alakja között laposöltésű selyemmel himezve Krisztust a kálvárián látjuk, Mária és szent János evangelista között. A himzés alapja vörös selyemfonállal csigák alakjában letűzött cypriusi aranyfonál, a melyet hajdan aranyozott hártya burkolt. Ez utóbbi az idők folyamán lekopott s az alap így barnásra fakult. Ugyanily stílus s főrészen a Pietát ábrázoló himzés diszít a püspöki kápolna

egyik XVIII. századbéli, csikos selyemből szabott miseruháját. Reczésen letüzött cziprusi arany az alapja egy másik szepeshelyi miseruha himzésének, a melyet megcsonkítva egy XVI. századbéli s a zsegrai miseruhához hasonló motívumokkal mintázott sárga bársonybrokát miseruhára varrtak.

A XV. századbéli himzés (59. kép) két angyal között a Metterciát, vagyis szent Annát, ölében Máriával és a gyermek Jézussal ábrázolja, ez alatt szent Katalint s csonka mezejében talánt Borbálát.

Egy másik, azonos szövetű miseruha lapos domborművű himzésén a Met-

66. Himzett saroktöltések. — Igló. Ev. templom.

tercia álló alakban fordul elő s arcza a mellékalakokéval együtt rávarrt s néhány laposöltéssel árnyalt selyemszövetből áll.

A szepeshelyi káptalan ruhatárában csak egy XV. századbéli kazula maradt fenn (IX. melléklet 1. kép). Aranyszálalapon hurkolt arannyal töltött zöld-bársonyvirágokkal és gránátalmákkal ékes pompás szövetét vételekor arannyal mérhették föl. Olasz stílű himzett keresztje sodort aranyszállal himzett pompás arabeszkek között hajdanában jobbról-balról egy-egy imádkozó angyallal, a Megváltó medaillonképével s ez alatt szent István, szent László királyok és Imre herceg lazuröltésekkel kivarrt mellképeivel volt ékes. Ugyane miseruha mellső oldalának betétjét ismét három szent mellképe díszítette, gyöngyökkel kivarrt medaillonokban.

Kétréteges bársonyszövetével már a XVI. századból való, keresztjével azonban

1. Miseruha a székesszegyházban. XV. század.

2. Miseruha a húnfalvi plébániatemplomban. XVII. század.

még a XV. századnak Magyarországon leginkább elterjedt himzőstíljére vall a kislomniczi miseruha. Fantasztikus menyezetek alatt álló alakjai arczban igen megromgálódtak. A himzett keresztok motívumainak általános elrendezésére azonban ez a miseruha kitűnő példánk. A legalsó csonka mezőt alighanem az adományozó címere töltötte ki, a melyből azonban csak a sisakdísz: egy jobbfelé forduló ágaskodó oroszlán aranyfonállal domborúan himzett felső része maradt meg.

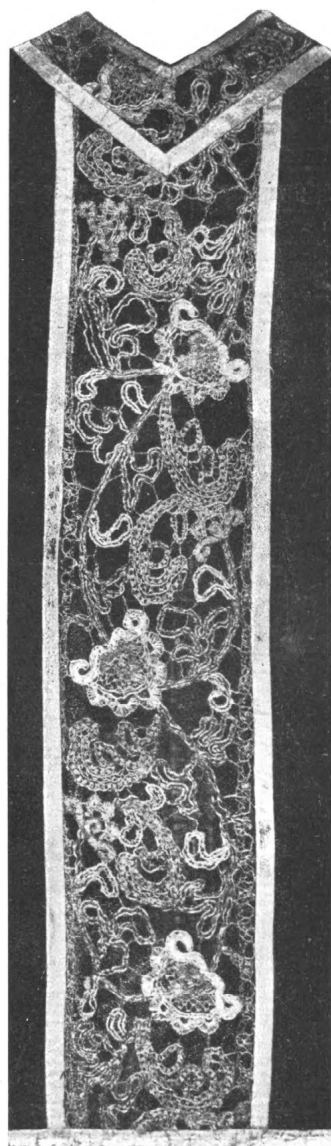
Hasonló szabású himzett kereszt díszíti a szepeshelyi püspöki kápolna és a budapesti Iparművészeti Múzeum egyik miseruháját is. A szentek itt hármaskupolával betetözött domború fülkék keretében állnak. A szepeshelyi miseruha szövete aranyalapon kétréteges zöld bársonnyal átszőtt XV. századi pompás selyembrokát (60. kép); az Iparművészeti Múzeum miseruhájának szövete sima vörös bársony alapon ugyanily színű gránát-almákkal átszőtt kétréteges bársony.

A XVI. század északi himzőstíljére egy szepeshelyi és egy richwaldi jelentéktelenebb miseruhán kívül a hunfalvi érdekes példa (IX. melléklet 2. kép).

Ennek szövete a kislomnicziéval azonos, arany-szál-alapon rétegesen szőtt vörös bársonybrokát. Himzett keresztje, féldomborművű Krisztusával, megromgált állapotában is mesteri technikáról tanuskodik, egyben azonban a síkdiszitmény természetével ellenkező plasztikus formáival a jóízű hanyatlásáról is.

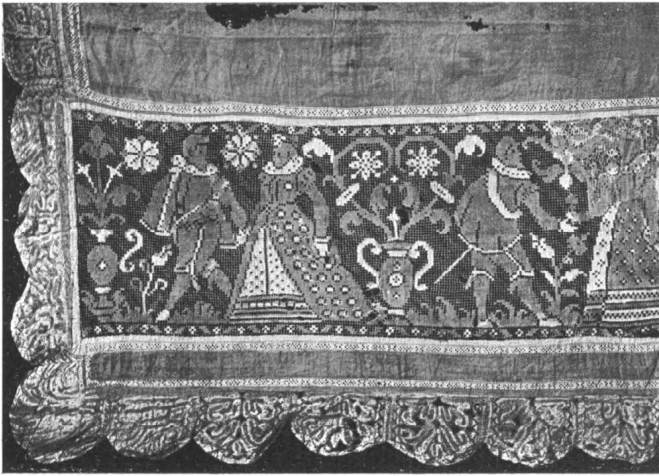
A reformáció a miseruhákra szánt alakos himzéseknek és ezzel a tűfestésnek is Közép-Európában jó időre véget vetett.

A himzés technikájának virágzása azonban a XVI. és XVII. században távolról sem szűnt meg, csak más irányban fejlődött, mint a minőt addig követett. A tűfestést nálunk a merőben dekoratív hatásra számító himzés váltja föl, a mely a szövés művészi hanyatlásának megfelelően egyre nagyobb tért hódít. A XVI. század háborús viharai a művészi szöttek gyártására bénítólag hat. Itália pompás selyem- és bársonyszövevények bevétele úgy látszik szintén megakadt. A művészi hatás és pompa tekintetében soha utól nem ért gránátalma-mustrás, virágos olasz bársonyok a XV. században és a következő elején Magyarországon oly általánosan ked-

67. Miseruha csipkebetéte. — Lubló. XVII. század.

veltek voltak, hogy diszítésük valósággal nemzeti stílusunkká vált, a melynek motívumaiból hivatásos himvárróink s női kézimunkáink mesterei szinte a XVIII. század derekáig merítenek. Az olasz bársonymustrákra visszavezethető motívumokon kívül a kor ízlésének megfelelően egyéb virág- és levélmotívumok is keverednek himzéseink diszítésébe. A motívumok a XVI. században általában egyenkint sorakoznak egymás mellett, a XVII.-ikben barokk füzérré olvadnak össze, a nélkül azonban, hogy különösen a régi hagyományokhoz szívesen ragaszkodó női kézimunkákon a motívumok formája és elrendezése a munka korának meghatározásához biztos alapul szolgálhatna. A hivatásos himvárrók művei e tekintetben még inkább tájékoztatnak s technikájuknál fogva a falusi udvarházakban és a városi patricius-

68. Himzett recze. — Szepeshely. XVII. század.

nők készítette kézimunkáktól könnyen megkülönböztethetők. A hivatásos himzőmesterek csaknem kizárólag nehéz kelméket diszítettek, többékevésbébbé plasztikus és túlnyomó részben aranyfonállal vagy ezüstszállal mesteri módon kivarrott himzéseikkel. Ruhák, nyeregtakarók, tarsolyok és terítőkön kívül miseruhák himzésével is foglalkoztak. A Szepességen a legszebb ilyenemű XVII. századbeli emlék a szepeshelyi székesegyház egyik miseruhája, a melynek himzett betétje (61. kép) ezüstszál-alapon pompás hatású színes selyem- és aranyvirágokból áll. Hivatásos himvárró munkája a lublói plébániatemplom egyik bársony-miseruhája is, a melyet betétjén tulipánokra és granátalmákra emlékeztető domborúan himzett ezüstvirágok diszítenek (62. kép). Ez utóbbinak apró aranyvirágokkal átszőtt s bársonyvonalakkal márványozott szövetével a lőcsei gimnáziumi templom egyik miseruháján is találkozunk, a melynek ezüstszál-alapon színes selyemmel laposan himzett betétje pompás barokk füzért mutat (63. kép). A XVIII. századbeli himzések klaszikus példája az iglói plébániatemplom miseruhája (64. kép) és az ehhez tartozó két dalmatika, a mely, minthogy ez időben hivatásos himzőmestereinknek már nyoma vész, vagy külföldről került hozzánk, vagy apáczakolostoraink valamelyikében készült. Ez utóbbiakról tudjuk, hogy részben még akkor is menedékhelyei voltak a művészi himzésnek és az ezzel rokon technikáknak.

A házilag készült női munkák csoportjába általában a vászonneműeket diszítő,

himzéseket sorozhatjuk. A régi magyar úri-családok s a városi patricziusok lányainak kelengyéje hajdanában a vászon fonalán kezdve otthon készült, falusi udvarházakban többnyire az egy-egy főúri asszonynál nevelkedő úri leányok, de még inkább a falusi jobbágy nők közreműködésével.

Hogy mily mesés pompát fejtettek ki az asztali, a ruhának és az ágybavaló fehérneműnek díszítésében, arról ma már csak a XVI. és XVII. századbeli kelengye-

69. Lepedőcsipke. — Népies munka Toporczról. Hossza 70 cm.

lajstromok regélnek. Nem volt az az Európa egyes országaiban divatos technika, a melyet nem ismertek volna, sem olyan díszítő forma, a melyet sajátos ízlésüknek megfelelően módosítva föl nem használtak s még ma is érthető sajátos mesterszóval el nem neveztek volna. Egy-egy főúri vagy patricziusleány kelengyéje ilyformán ma valósággal múzeumszámba jöhetne, ha a XVI. vagy XVII. századból egész mivoltában marad ránk. Sajnos, csak egyes darabok kerültek ki a pusztulást s ezek is jórészt oly módon menekedtek meg ettől, hogy eredeti rendeltetésük feledtével a templomba kerültek, a hol a régi lepedőket antependiumokká, a régi abroszokat oltárterítőkké alakították át s a régi kendőkeszkenőket, mai nevükön

szalvétákat, zsebkendőket, még ma is Úrvacsora-kendőknél használják. A Szepességen különösen az ágostai hitvallású evangélikus templomok gazdagok ilyen XVII. és XVIII. századbéli himzésekből és csipkékből, s ezek sorában elsősorban Lőcse, Igló, Késmárk és Leibicz evangélikus temploma.

A 65. képen a lőcsei templom egyik pompás antependiumának részletét látjuk, amely nem egyéb, mint egy XVII. századbéli diszes lepedő maradványa. A lepedő keskenyebb végeit gránátalma-mintákból eredő, vörös selyemmel himzett s arany és ezüsttel «töltött» tulipánok és rózsák sora díszíti. A hosszanti szegély ugyanilyen fonalakkal, de merőben keleti eredetű öltésnemekkel himzett és stilizált virágsort mutat, mely még XVI. századbéli jellegű.

A kendőkeszkenőkből azzá lett, de a XVIII. században ezek mintájára közvetlenül templomi használatra is készült Úrvacsora-kendőkből a lőcsei, iglói és késmárki evangélikus templomokban gyönyörű sorozat maradt ránk. Ezek a kendők négyzetalakú s mintegy 50 cm. széles- vászon-, gyolcs- vagy patyolat-darabok, amelyek minden sarokban egy-egy himzett virágbokor s ezek között szélein gyakran egy-egy kisebb virág is, a szélvirág díszít.

A 66. képen az iglói evangélikus templom két XVIII. századbéli úrvacsora-kendőjének színes selyemmel és aranynyal varrott sarokkitöltései láthatók. Az egyik kendő, mint az évszám mutatja, 1713-ból való s alsó virágmotívuma nem egyéb, mint a följebb bemutatott lublói ezüsthimzés egyik motívumának másolata, mely azonban itt sokkal több izléssel készült, a minthogy XVI. és XVII. századbéli női kézimunkáink, ha technikai tekintetben nem is versenyezhetnek a hivatásos mesterek munkáival, izlés dolgában ez utóbbiakat rendszerint fölülmulják.

A himzéshez hasonlóan a csipkekészítésnek is már a XVI. századtól kezdve nagy szerep jut nálunk a ruhák és a fehérneműek díszítésében. A csipkeverés a paszomántszővésből fejlődött s első mesterei nálunk is a paszomántosok és gombkötők lehettek, akik azonban e gyöngédebb kezekbe való technikát a XVII. században mindinkább városi leányokra bízzák, akik közvetítésükkel helylyel-közzel oly szép keresethez jutnak, hogy városaink, mint például Selmeczbánya, a jó erkölcs nevében szükségesnek látják a technika korlátozását, mivel ez kenyérkeresetnek szerfölött könnyű s a szegényebb leányokat így csak rossz útra tereli.

Paszomántos-készítette vagy ilyen mester közvetítésével forgalomba került XVII. századbéli aranycsipke díszíti a lublói templom egyik miseruháját (67. kép). Ez a csipkebetét galandokból formált barokk-izlésű virágindát mutat, amelynek motívumai már igen zavarosak, a minthogy a czérnacsipkék is a Szepesség templomaiban csakis a csipkeverés hanyatlási korából, a XVII. század végéről és a XVIII. századból maradtak ránk.

Csipkéken kívül főleg a XVI. és XVII. századbéli lepedőket varrott reczebetétekkel, vagyis himzett hálómunkákkal is díszítették. Ezek legszebb példáját a sze-

peshelyi székesegyház a budapesti női kézimunka-kiállításra küldte. Fényképe az Országos Iparművészeti Múzeum gyűjteményében van meg. Maga a hálómunka azonban (68. kép), virágos korsók közt tánczó párokat ábrázoló himzésével elveszett. Csipkéje után itélve ez az emlék is a XVII. század végétől való volt, francia mintája azonban még XVI. századbeli. A Szepességnek csaknem minden templomában találkozunk XVIII. századbeli hálómunkákkal s szeszélyes, galandos rajzú csipkével díszített terítőkkal, a katolikus templomokban albákkal és superpeliciumokkal is. A varrott reczék virágfüzére többnyire még jó minta után készült s jól is lett másolva. A csipkék azonban csaknem mind értelmetlenül kidolgozott, elkorcsosult rajzú munkák. Csak faluhelyen, a nép asszonyainak ládáiban rejtőzik még egy-egy, ritka ünnepélyes alkalommal használt csipkelepedő, a mely a csipkeverés virágkorának stíljére enged következtetést s bár többé-kevésbé eltorzult formában, a régi motívumokat is megőrizte. A 69. képen egy toporczy lepedő csipkebetétjének és szegélyének felét látjuk. A betét egymás mellé sorakozó, nagyon eltorzított motívumai arra vallanak, hogy mintája egy renaissance-stílusú XVI. századbeli csipkedarab volt. Az alsó csipkeszegélyen azonban még szinte egész szépségével érvényesül a XVII. századbeli csipke barokk virágindás motívuma, jól lehet a csipkelepedő alig készült korábban, mint a XVIII. század végén.

V.

(A XVII. századbeli ötvösség, Szepességi ötvösczéhek, A himpellér mesterek. Német és német mintára készült emlékek. Vertművű ötvösmunkák. Sodronyos és zománcczos díszítésű emlékek a XVII—XVIII. századból, Szilassy János lőcsei mester és munkái.)

XVII. SZÁZADBELI ötvösség emlékei a Szepességen nem mutatják a fejlődésnek azt az összefüggő képét, a melyet az előző századok ilyenmű emlékei kapcsán legalább vázlatosan megrajzolni lehetett. A jeltelen ötvösmunkák száma most is szokatlanul nagy. A mester jegyével és a hitelesítőbélyeggel jelölt munkáknak egy része pedig külföldi, néhány más magyarországi vármegyéből való. A szepességi eredetű munkák szinte mind Lőcse hitelesítőbélyegét, a pajzsba foglalt kettős keresztet mutatják s ezzel kapcsolatban a mester kezdőbetűit, a melyeket azonban a lőcsei ötvösczéh iratainak pusztulása miatt megfejtteni egyelőre alig lehetséges. Lőcsén kívül a XVII. században még csak Késmárkon van tudomásunk ötvösczéhéről. Ez utóbbinak hitelesítő bélyege alighanem a városi címerből merített kettős pallos, a melyet, sarkain háromkarélys négy-szögbe foglalva, a késmárki evangélikusok két egyházi edényén találtam. Hogy e két városon kívül is dolgoztak a Szepességen ötvösök, azt már a csúcsiveskori emlékek későbbben restaurált példái kapcsán is láttuk. A Szepesség kisebb városai-ban szétszórtan dolgozó mesterek minden bizonynyal a lőcsei vagy a késmárki czéh kötelékébe tartoztak; egy részük azonban alighanem fölöslegesnek tartotta, hogy a czéhbe lépjen s mint «himpellér», «kontár» folytatta mesterségét, a melyben mindazonáltal nem kevésbé lehetett járatos, mint a czéhbeli mesterek. S mint-hogy a külföld híres ötvösvárosai-ból alig engedtek ki olyan munkát, a mely a hivatalos próbán át nem esett, a legtöbb jeltelen ötvösemléket bizvást czéhen kívül álló hazai mestereknek tulajdoníthatjuk. Ilyen himpellérek, mint ez Mihalik Kassa ötvösségéről szóló könyvéből is nyilvánvaló, főleg a falusi birtokosok s a városainkban tanyázó zsoldos katonaságnak idegen tisztjei foglalkoztattak. Annyi bizonyos, hogy a himpellérek a technikai eljárásokban legalább is annyira járatosak voltak, mint a czéhbeli mesterek. Különben nem válhattak volna ezek veszedelmes versenytársaivá. S egy-egy kitűnő külföldi minta alapján a himpellérek kiválóbb munkát is készíthettek, mint a czéhbeliek, a kiknek meghatározható szepességi

munkái a XVII. században bizonyos provinciális maradiságról tanuskodnak. Ennek oka alighanem az volt, hogy a Szepesség városi polgársága a Magyarországszerte mindenkor nagy fényűzésnek, — mint ez Demkó: «Lőcse története» című művéből is nyilvánvaló — a XVII.

században még inkább ellentállott, mint azelőtt. S mivel profán téren kiválóbb munkák készítésére nem nyílt alkalmuk, a protestáns templomok egyházi ötvösmunkáit is csak oly egyszerű eszközökkel állították elő, mint a polgárság ünnepies alkalommal használt, lövészversenyeknél díjként kitűzött vagy emlékeknek szánt ezüstpotharait, evőszerszámaikat avagy ékszereit. A XVII. századbeli ötvösség magyar jellegű díszítő technikája, az úgynevezett erdélyi vagy festett zománcz, a mely legszebb diadalait azonban ép Felső-Magyarországon aratta, a Szepességen jóformán csak a XVIII. században s akkor is ellaposodó formájában lép föl.

70. Ciborium. — Ar. ezüst. Welbach. XVI—XVII. század. 26 cm. magas.

71. Ciborium. — Ar. ezüst. Polyanócz. XVII. század. 27,5 cm. magas.

Szepes vármegyének alapformájukban s díszítésükben egyaránt renaissance-stilű ötvösmunkáinak sorozatát a lucsvnai evangélikus templom pompás Úrvacsorakelyhe nyitja meg, mely eredetileg profán czélú fedeles billikom volt. Kerek talpából várormos szár indul ki, mely gyümölcsdíszű felső részén négy kicsiny, S alakú füllel ékes. Kuppája hengeralakú s vertművű szalagfonadék díszíti; szintén vertművű lapos fedelét baluszter-alakú gomb tetőzi be. Az aranyozott ezüstbillikom

30 cm. magas; talpán két köralakú bélyeg van. Az egyikben W: Wratislavia, Boroszló hitelesítő bélyege, a másikban S, alighanem Friedrich Schönau boroszlói mester jele, ki 1600—1617 között főleg billikomaival vált ki.

Az augsburgi mintára készült jeltelen emlékeink sorában a legkitűnőbb a welbachi r. kath. templom ciboriuma (70. kép). Ez eredetileg szintén profán célú edény volt s a talpán levő fölirat szerint 1672-ben alakították át egy úgynevezett egymásba járó kettős serleg megmaradt feléből. Pompás renaissance-izlésű talpa, felső részén gyümölcsfüzérrel díszítve s urnaalakú öntött szára formás kosfejeivel és négy maszkos fülével, változatlan állapotban maradt ránk. A kupa azonban újabb toldalék s a régi kuppát, melyet vertművű hólyagsorában három koszorús emberarcz díszít, fedéllé alakították át, keresztet illesztvén fölfelé fordított aljába. A fedél kiálló sima széle, amelylyel csuklósan a ciborium-kuppába illeszkedik eredetileg egy hasonló szabású, de megfordítva ráillesztett serleg kuppájának befogadására szolgált. E kettős serlegeknek, a melyekből azonban Európaszerte egy-két kivétellel, rendszerint csak egy pohár maradt fenn, alighanem lakodalmakon volt szerepük. A welbachi serleg talpának alsó lapján ez a fölirat: F. F. A. O. C. S. 1672.

72. Szent János kelyhe Poprádon. Részen ar. ezüst. XVII. sz. 15 cm. magas.

Augsburgi mintára, de valószínűleg a Szepeségen készült a polyanóczi ciborium (71. kép), a melynek kuppáján ezüstből kimetszett vertművű kosarat látunk s a melynek fedelén ez a fölirat: A. 1657. A. M. D. D. G. H. G. V. M. et O. SS. E. BAZ. POTTORNYAI. F. F. Megfejtve: Anno 1657. Ad majorem Domini Dei Gloriam honorem gloriosi

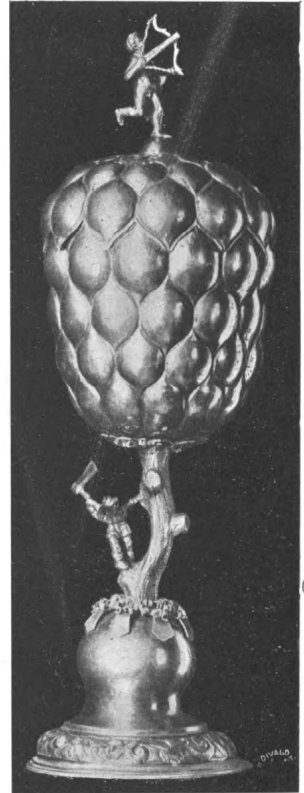
Virginis Mariae et Omnium sanctorum E. Bazilius Pottornyai fieri fecit.

Az augsburgi serlegek mintájára készült ciboriumok és kelyhek a XVII. századból még Léthánfalu, Lubló, Fridman és Poprád r. kath. templomában maradtak ránk. A léthánfalvi ciborium talpán Lőcse hitelesítő-bélyege: a pajzsba foglalt kettőskereszt s a mester jegye: S. N. is ránk maradt.

Igen érdekes a poprádi kehely (72. kép), a melyen szintén lőcsei bélyeg és V. S. mesterjel van s a melyet itt Szent János kelyhe néven ismernek. Kuppájának alja vertművű, felső része hatszögletes. A Szent-János-kehelylyel együtt Poprádon,

de a Szepesség más városaiban is egy ősrégi s Európaszerte úgy látszik már mindenfelé kiveszett keresztény szokás is napjainkig fönmaradt. Deczember 27-én, szent János evangelista napján szokásban volt, hogy a szent János kelyhébe töltött bort a szentmise végeztével a pap megáldotta s a hiveknek nyujtotta ezekkel a szavakkal: Bibe charitatem sancti Johannis. Poprádon karácsony harmadnapján az itt bemutatott kehelynek hasonló szerepe van.

Nürnbergi mintára készült XVII. századbéli ötvösmunkáink sorában a haraszti ciborium a legérdekesebb példa, a mely profán czéljára valló profán jellegét napjainkig megtartotta (73. kép.) Egy régi, ötvöseink nyelvén úgynevezett «szölyőfőves pohár» ez, a melynek legközelebb eső szép hazai példája 1664-ből, Kecskeméti V. Pétertől a kassai református templomban maradt ránk. A haraszti serleg öntött szárának azonban nyilván jelképes értelmű járuléka is van. A szár itt legalyazott fatörzsbe kapaszkodó emberkét ábrázol, a ki, jobbában hatalmas baltával, mintha maga alatt vágná a fát. A serleg tetejét a nyilazó Ámor szobrocskája díszítette, a mely azonban 1903-ban, a mikor a haraszti templom főoltára leégett, elolvadt. A ciborium maga csodálatosképen szinte sértetlenül maradt ránk s elveszett Ámor-szobrocskáját újabban kereszttel pótolták. Pulszky és Radisics «Az ötvösség remekei» című díszes munkájában a budapesti ötvösműkiállítás anyagából három a harasztihoz hasonló hazai serleget mutatott be; ezek egyikén nürnbergi bélyeg és mesterjel is volt. Ez utóbbi, mint ezt Mihaliknak megfejteni sikerült, Michel Müller, az 1612—1660 között tevékeny ötvös jegye. A Müller-féle serleg fedelét kétfülű vázában, régi nevén: olasz korsóban álló naturalisztikus virágbokréta díszíti, a melyhez hasonló szabású virágokat láthatunk a 74. képünkön ábrázolt ostyatartó doboz fedelén. Ez utóbbi hengeres palástján s fedelén vertművű barokk-stilű virágokkal ékes. Fölrirata: Pastor Michael Elischer 1686. Fenekén Késmárk hitelesítő-bélyege, mely két keresztbetett pallost ábrázol s a mester körbe foglalt monogrammjá: H. G. látható. A késmárki evangélikus templom kincstárában az imént említett ostyatartón kívül még tizenhárom ötvösmunka van a XVII. és XVIII. századból, késmárki bélyegyet azonban ezek sorában még csak egy 28 cm. magas fedeles kancsón találtam, a melynek talpa nyolczszögletes s a melyet alul hengeresen kidomborodó testén az adományozók, Spöner Antal és neje Melczer Zsuzsánna vésett czimere díszít. A szélén szintén vésett szalagfonadékkal ékes kancsó 1733-ban készült, késmárki

73. A haraszti ciborium.

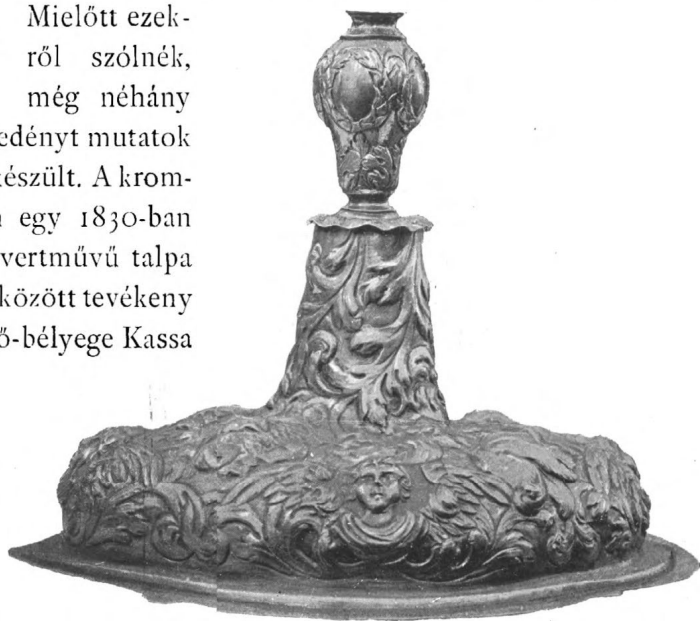
mesterének jegye: I. V. S. A késmárki evangélikus templom legszebb XVII. századbeli edényei augsburgi munkák. Ugyancsak idegenből kerültek hozzánk a leibiczi,

74. Ostyatartó doboz. — Késmárk. Ev. templ. 1686.

XVII. századbeli vertművű egyházi edényt mutatok be, mely szintén Magyarországon készült. A krompachi katolikus templomban van egy 1830-ban átalakított Úrmutató, a melynek vertművű talpa Brassai János, a Kassán 1690–1700 között tevékeny ötvös munkája (75. kép). Hitelesítő-bélyege Kassa czímerének stilizált liliomát ábrázolja, a mester jegye szív alakba foglalt J. M. B. Fölirata szerint: Sigismundus Xaverius Holló liber baro de Krumpach 1654-ben tett hagyománya költségén készült és

az iglói, a lőcsei evangélikus templomok s a szepeshelyi székesegyház kincstárának ugyanez időből való java emlékei. A lőcsei evangélikus templomban egy csúcsiveskori kelyhen kívül tizenkét XVII. és XVIII. századbeli ötvösmunka maradt ránk. Ezek sorában csak egy ostyatartó doboz 1657-ből viseli David Genersich ötvös D. G. monogrammjával kapcsolatban Lőcse hitelesítő-bélyegét. A doboz három gránátalma-alakú öntött lábbon nyugszik, hengeres palástját az utolsó vacsora és a mannahullás vertművű képe, fedelét a négy evangélista vert domborműve díszíti, s bár nem tökéletes, figyelemreméltó munka. L. bélyeg, alighanem Lipcse hitelesítő-jegye és S mesterjel van egy egyszerűbb ezüstkelyhen, melyet Pitschke Mátyás 1718-ban ajándékozott a lőcsei evangélikus templomnak. Egy sima, ezüsfedeles kancsón 1697-ből a hitelesítő-jegy szakállas emberfejet ábrázol s a mester jegye: T. A. Van a lőcsei evangélikus templomban még két pompás zománcozott diszű hazai ötvösmunka. Mielőtt ezekről szólnék, még néhány

75. A krompachi Úrmutató talpa Brassai Jánostól. 1694. 17 cm. m.

Fecit Joannes Malus Coronensis Transyivanus die 7. Juni. 1694. Hasonló szabású, de sugárkoszorús testével szertelen arányú, 105 cm. magas Úrmutató a podolini plébánia-templomban maradt fenn. Ezt talpa alsó részén a teremtés történetét ábrázoló kez-

76. Ciborium. — Lőcse. Gimnáziumi templom. XVII. század. 45 cm. magas.

77. Ciborium. — Ar. ezüst. Krompach. XVII. sz. 26 cm. magas.

detleges vertművű domborművek, felső részén jóval sikerültebb barokk növényindák díszítik. Fölirata: In Pudlein Anno 1699. Vaereth der Erwürdiger in Gott geistiger Herr Balthazaro Lehotzky zum Gedechtnis, Bey der Zeidt Kürchen Vatter herr Vallentini Hrillius ist gemacht in Leutschau bei Andreas Hertzog. S alighanem ugyanennek a

Hertzog András nevű löcsei mesternek tulajdoníthatjuk az itteni gimnáziumi templom óriási ezüst-ciboriumát is, a melyet vertművű talpán négy jezsuita szent öntött medaillonja: a talp tölcseralakú részén vésett virágok, gombján kedves hatású kerubfejek s áttört művű kosár díszít (76. kép).

78. Ezüst filigrános kehely, zománczos képekkel díszítve. — Szepeshely. XVII—XVIII. sz. 26 $\frac{1}{2}$ cm. m.

Ismét inkább Brassai János stíljére emlékeztet a krompachi ciborium (77. kép). Ennek kuppakosarán végre ismét találkozunk filigrán-díszítéssel, a melynek gyakorlata Magyarország ötvösségében a XV. és XVI. században oly általános volt, mint Európában ez időben sehol egyebütt s a mely az erdélyi zománcztechnikával kapcsolatban XVII. századbeli ötvösségünk történetében is nevezetes szerepet töltött be. A krompachi ciborium kosara ezüstszalagokból formált indafonadékból áll, a melynek szeszélyes formájú mezőit filigrán csigák töltik ki. Hitelesítőbélyeg e munkán nincs, csak mesterjegy: S K, mely nyilván kassai ötvös jele.

Az ezüst filigrán, mint uralkodó elem ötvösmunkáink díszítésében, a Szepességen csak a XVII. század vége felé s oly kelyheken lép föl, a melyeket zománczos festésű alakos medaillonokkal is díszítettek. A festőzománcz technikájának e miniatúr alkotásai a limogesi zománczból fejlődtek, a mely a XVI. században virágzott s a melyet a párisi ötvösök a XVII. században eredeti ragyogásának és stílszerű hatásának rovására bravuros ügyességgel olyformán módosítottak, hogy átlátszatlan zománczfestékekkel fehér zománczalapon festett képeik

részletezésük tekintetében az olajfestményekkel is versenyeztek. A francziák főleg szelenczék díszítésére használtak ilyen zománczfestésű munkákat s ezekre többnyire arcképeket festettek. A XVII. század folyamán technikájuk Európaszerte elterjedt s Németországban főleg Augsburgban és Bécsben, nálunk úgy látszik legelőször Selmezbányán, egyházi edényeket díszítettek vallásos tárgyú zománczfestésű képekkel.

A szepeshelyi székesegyház kincstárának újabbkori ötvösmunkái sorában Augsburg ötvösségét egy 1 méter magas, oszlophoz kötött Krisztust ábrázoló vertművű

ezüstsobron kívül egy ilyen zománczos festményekkel ékes, I. O. monogrammal jelölt barokk kehely is képviseli. Ennek vertművű talpát és kuppakosarát türkiszek, keleti gránátok s más féldrágaköveken kívül a következő zománczos festésű medailonok díszítik: Az utolsó vacsora, Krisztus elfogatása, Krisztus az Olajfák-hegyén, Ecce Homo, a Kálvária és Krisztus föltámadása. Bécs ötvösei egy libát ábrázoló, D. F. jegyű s ezüsfoglatatú struccztojásból készült edényen kívül szintén szerepelnek Szepeshelyen egy zománczos képekkel ékes kehelylyel (78. kép). Ennek aranyozott ezüstoffelületét véges-végig pompás ezüstfiligrán hálózza be, a melybe féldrágakövekkel szegélyezve, a talpon és a kuppakosarán, három-három pompásan festett zománczkép illeszkedik: Krisztus az Olajfák-hegyén, Ecce Homo, Krisztus kicsúfolása Krisztus ostromozása, a kereszthordozás és a Kálvária. Kevésbé bravúros festésű medailonok, de hatkarélyos talpa karimáján pompás hatású erdélyi zománczfűzér díszíti a szepeshelyi kincstár egy harmadik filigrános és féldrágakövekkel ékes kelyhét. Talpán három zománczkép az Olajfák-hegyét, Krisztus ostromozását s a kereszthordozást ábrázolja, kuppakosarán szintén szélesebb kezelésű festéssel, mint az előbbieken, a négy evangélista térdképe díszíti. A kelyhen hitelesítő-bélyeg nincs; talpának egyik sarkában A. R. monogramm jelzi mesterét. A talp alján ez a fölirat: R. D. A. Berzeviczy V. C. S. L. et C. legavit testamentaliter Eccl. S. Martini de Scepus 1700 die 2. Febr. — Berzeviczy András kanonok 1693-ban kelt végrendeletében egy keleti szőnyeget is hagyományozott a székesegyháznak. Filigrános kelyhe akkor már szintén birtokában volt s a föliratot 1700-ban bekövetkezett halála után vették rá. Szinte bizonyos, hogy ez a kehely selmeczbányai munka. A lőcsei evangélikus templomban szinte szakasztott, de jóval tökélebb technikájú másával találkozunk, a melyen nincs ugyan bélyeg, a mely azonban zománczfestményei bizonyossága szerint csakis annak a mesternek keze alól kerülhetett ki, a kinek monogrammjával megjelölt műve az ugyanitt levő gyönyörű fedeles kupa, ez a Szepes vármegye újabbkori ötvösmunkáinak sorában legkiválóbb emlék.

79. Ezüstsodronyos és zománczos díszítésű kehely. — Lőcse. Ev. templom. 1691. 23'4 cm. magas.

A lőcsei evangélikus templom ezüstsodronyos diszítésű kelyhét (79. kép) hatkarélyos talpának karimáján s kuppakosara peremén erdélyi zománcztechnikával készült virágdiszítés borítja, a melynek himzéseinken is gyakori elemei kivágott s karimásan fölthajtott ezüstlemezekből állnak, a melyek belső felületét olvasztása közben más színű festékekkel sugarasan tarkított zománcz tölti ki. A talp filigrános oldallapjait és a kupa kosarát még 6—6, fehér alapon vörhenyes árnyalatú színekkel festett s az apostolokat mellképben ábrázoló zománczos medaillon díszíti. A kelyh talpán ez a fölirat: David Spillinberger D. Obtulit Dono Hunc Calicem Communitati Germanico Evangelicae Anno 1691. Doi.

A lőcsei evangélikus templom fedeles kupája (80. kép), a fedelének belsejébe illesztett zománczos festésű kettős címer s talp fenekén levő fölirat szerint: General Johann Wilhelm Ujházy-é volt. Füle mellett, a kupa peremén B. W. monogram van és Selmezbánya hitelesítő-bélyege: a címerpajzsba foglalt bányászjelvény, ágai közt S betűvel. Egy B. W. jegyű selmezbányai eredetű szentelt víztartó a XVII. század végéről a budapesti iparművészeti múzeumban látható s a mint ezt Mihalik az Archaeo-

80. Fedeles-kupa. Aranyozott ezüst. — Lőcse, evang. templom. XVII. század.

logiai Értesítő 1890. évfolyamában kiderítette, a monogram Weigl Bertalan jegye. A lőcsei kupa füle pompásan öntött kariatidaszerű alakot ábrázol. Talpának kidomborodó karimáját vertművű kerubfejes és lombékítményes fríz s ebbe foglalva három zománczos kép díszíti, mely utóbbira bányászjeleneteket festettek. A kupa palástját áttört- és vertművű kerubfejes lombékítményekbe foglalva, három nagyobb s igen élénken színezett zománczos kép díszíti. Ezek négy-négy allegorikus tárgyú miniatur medaillon és virágok szintén festett keretében Minervát, egy nőt báránynyal és Cleopátrát ábrázolják. A kupa fedelét a talp karimájához

hasznos tárgyú zománczképek s e fölött erdélyi zománczos virágkoszorú diszít. Gombja természetesen darabból áll, a melyet vertművű s egy-egy almandinnal, türkiszszel és opállal ékes ezüst-virágok keretébe foglalt mesterünk. E mesés pompájú, tökéletes technikájú XVII. századbeli fedeles kupa zománczos képeinek stílje arra vall, hogy Magyarország legkiválóbb XVIII. századbeli zománczfestő ötvöse, Szilassy János, alighanem szintén Selmezbányán sajátította el festett zománczképeinek technikáját, a melylyel országszerte elterjedt munkáinak hatalmas sorozatával Lőcsén szinte minden előzmény nélkül lép föl.

Nincs ötvösünk, a kivel irodalmunk oly gyakran foglalkozott volna, mint Szilassy Jánossal, Lőcse e kiváló mesterével a Szepesség iparművészete még egyszer országos jelentőséghez jut s a XVIII. században, a mikor egy Mária Terézia korabeli iparstatisztikai összeírás bizonyossága szerint ötvöseink munka híján min felé elsősorban földműveléssel, gazdálkodással keresik kenyerüket. Az Archaeologiai Értesítőben Szilassyról s a Szepességen, Sárosban és Kassán ránk maradt munkáiról Radisich Jenőn kívül újabban Mihalik József, Kemény Lajos és Papp Károly értekezett behatóbban.

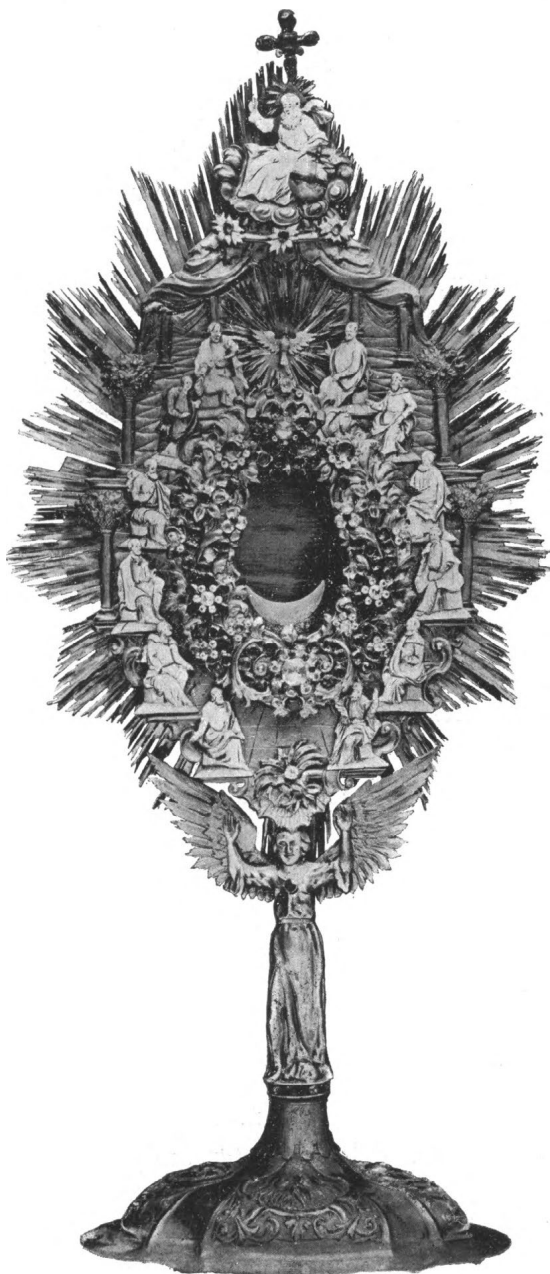
Az itt felsorolt munkákon kívül a Szepességen és Sáros vármegyében e sorok írója Szilassytól még mintegy 30 eddig ismeretlen munkát talált. Ezek is egyazon típusú Úrmutatók, ciboriumok, kelyhek és oltárkeresztek, a minők a felsorolt

81. Fedeles kancsó, ezüst. Hahndel J. D. műve. — Késmárk, ev. templom. 1774. 31 cm. magas.

vármegyéken kívül szétszórta Felső-Magyarországon délfelé Esztergomig, nyugatfelé a Vág-völgyéig többfelé ránk maradtak. Az ezüstből készült ötvösmunkák hosszú fölirotokban mind megőrik Szilassy nevét is; de legalább is Lőcse hitelesítő-bélyegét s a mester J. S. monogramját megtaláljuk rajtuk. Rézből készült munkáit, régi ötvösszokás szerint, Szilassy sem jelölte meg; de zománczképeik sajátos stílusa alapján az első pillanatra föl lehet ismerni azokat, a melyek az ő műhelyéből kerültek ki. Képeit fehér alapon, leheletszerű finomsággal s világos árnyalatú szinakkal festette, a melyekben a vörhenyes rőt szín az uralkodó. Nagyobb

alakokat ábrázoló zománczos képeinek rajza néha szinte klasszikus (X. melléklet, 1. kép). Apró medaillon-képein hihetetlen könnyedséggel gyakran igen népes csoportokat festett. A passióból merített képei rendszeren Európaszerte elterjedt kompozíciókat ábrázolnak. De hogy az egyszerű másolással még ily apró képein sem clégedett meg, erre nem egy eredeti tárgyú medaillonja példa, mint a lőcsei Szent-Jakab-templom kelyhén is a várost 1747-ben pusztító tűz képe, vagy egyes lőcsei épületeket ábrázoló medaillonjai, végül az ószövetségből merített s jelképes értelemben ábrázolt kompozícióinak zöme, a melyeket úgy látszik Lőcse XVIII. századbeli tudós jezsuitáinak és minorita-szerzeteseinek útmutatására, sőt szinte úgy tűnik föl, mintha diktandójára festett volna meg (X. melléklet, 2 kép). Szilassy János zománczképeit, a melyeket maga «tűzben pikturált» képeknek nevezett, vörösréz lemezre festette; de ezeken felül különösen az Úrmutatókat, áldrágaköveken kívül mindazzal a pompával is elárasztotta, a melyet XVII. századbeli ötvösségünk az erdélyi zománcztechnikának köszönhetett. A virágkoszorúk elemeit, a melyeket Úrmutatói sugaras testéhez erősített, szintén vörösréz-lemezekből vágta ki, de a zománczot ezeknek megfelelően domborított felületére, széleik fölthajtása vagy hozzájuk forrasztott karimák nélkül, egyszerűen ráfestette, egyben az olvasztás sikere céljából ellenzománczsal borította a rézlemezek hátsó felületét is.

82. Úrmutató. — Szilassy János műve. Lőcse, Szent-Jakab-templom. 80 cm. magas.

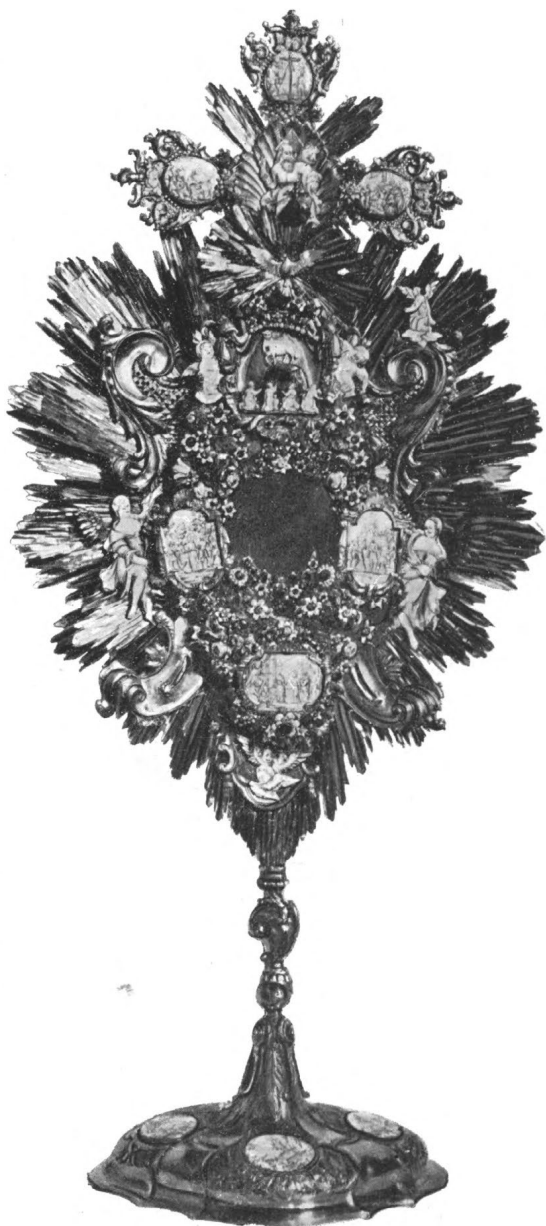
ötvösmester fia volt, a ki 1702-től 1738-ig Kassán tevékeny, eddig azonban egyetlen munkáját sem ismerjük. A híressé vált Szilassy János 1719 május 14-én szegő-

Szilassy János, mint ezt Mihalíknak kimutatnia sikerült, Szilassy György

dött be apja műhelyébe inasnak s tíz évvel később 1729 márczius 21-én, már mint mester jelentkezik a lőcsei ötvösczéhnél, a melynek czéhmestere akkor Lang Illés volt. Ez utóbbi 1547 augusztus 22-én a Lőcsét földülő óriási tűzvészben házanépével együtt elpusztul. Ekkor Szilassy Jánost választják meg czéhmesternek Lőcse ötvösei, névszerint: Lőw Pál, Finck Dániel, Hendel Mihály Euzéb és Kaynár János. Szilassy holtáig czéhmester maradt s haláláról a lőcsei ötvösczéh XVIII. századbeli ránk maradt irataiban ez a följegyzés emlékezik meg: Ao 1782 Nachdeme unter dem 6-te May dieses jetzt lauffenden Jahres es dem Herrn über Leben und Todt gefallen hat. Unsern seit 1747 gewesenenen würdigen Aeltesten Herrn Johann Szilassy, aus dieser Zeitlichkeit abzufordern; so ist nach seiner Beerdigung den 10-ten gedachten Monats, die Lade zu den damahligen Neben Aeltesten Herrn Johann Bernhard Liedemann nebst dem darinnen befindlichen gebracht worden.

A Szilassy czéhmestersége kapcsán felsorolt ötvösök közül egynek munkájára sem sikerült ráakadnom. Egy 1760. évi czéhföljegyzésben a következő újabb mesterek szerepelnek: Kreichel Bernát és Kreichel Jób Frigyes, a kik Szilassy czéhmesterrel és Lőwvel egyetemben a czéh kebelébe fogadják ifjabb Lőw Pált, a Késmárkról Lőcsére költöző Szakmár Dánielt és Handel János Dávidot. A legutolsónak műve a késmárki evangélikus templom ezüst boroskancsója, mely 81. képünkön látható. Ez a fedeles kancsó

mellső oldalán a Szentháromság vertművű képével ékes s még mindig igen izléses és kitűnő technikájú munka. A kancsó talpán ez a fölirat: Curavit Comunitas Evangelica Kesmarkiensis... Anno 1774. Fecit J. D. Hahndel Leutschoviae.

83. Űrmutató. — Szilassy János műve. 1764. Gőlnicz-bánya. 97 cm. magas.

Kétségtelen, hogy ilyen kiváló mesternek, mint a milyen Szilassy János volt, nagy része lehetett abban, hogy a lőcsei ötvösség még a rokokó korában is ily előkelő színvonalon maradt. Maga Szilassy szintén ennek stíljében tervezte munkáit, jóllehet legrégebb alkotásai bizonyága szerint kissé elfajult barokk minták utánzása-

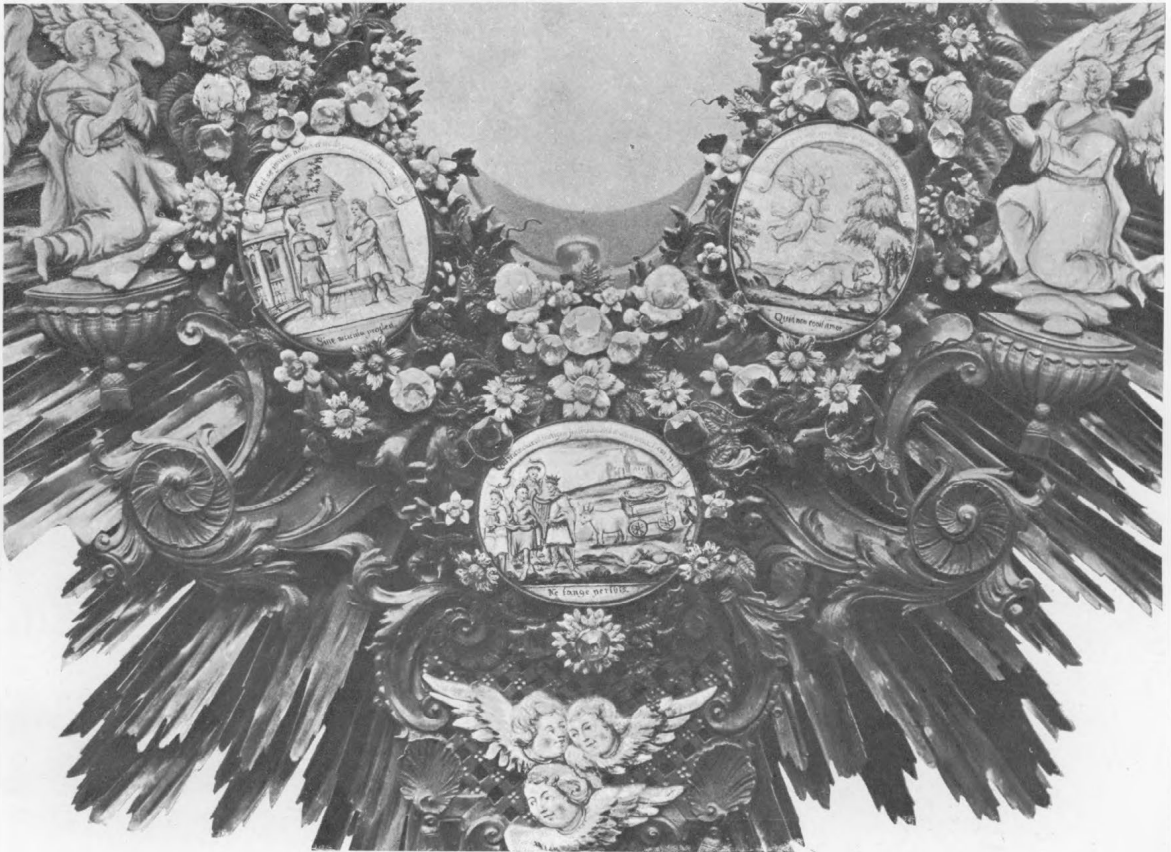

84. Ciborium. — Szilassy János műve.
1759. Porács. 31 cm. magas.

sával kezdte lőcsei működését. Ennek korai szakából való a lőcsei Szent-Jakab-templom Úrmutatója (82. kép). Talpa és angyalalakú szára egy igen elterjedt augsburgi minta után készülhetett, a melynek legközelebbi szép példája az eperjesi Szent-Miklós-templom XVII. századbeli Úrmutatója. A lőcsei Úrmutató csomósan körülnyirt aranyozott ezüst sugárkoszorúján lépcsőzetes elrendezésben s fönnt vertművű virágtartó baluszterek, illetve kis oszlopok tövében a tizenkét apostol zománctfestésű ülő alakját, a legfelső kettő között a Szentlelket, az Úrmutató csúcsán az Atyaúrístent látjuk, az üveg-szelence körül áldrágakövekkel tarkított zománctfestésű pompás koszorút. Hasonló szabású a sárosmegyei Nyárs-Ardó templomának Úrmutatója, a melynek talpát azonban az alvó Jesse mesteri domberművű alakja is díszíti. Az Úrmutató talpán ez a fölírat: Joannes Szilassy pinxit, fecit Leutschoviae 1741.

1750 körül Szilassy már a rokokó formáiból merít. Ily stílű Úrmutatóira többek közt a gölnicbányai a példa (83. kép), a melynek talpán ez a fölírat: Fieri curavit A. R. D. Matthias Hudecsek Fecit. E. Joannes Szilassy 1764. Leutschoviae.

A zománctfestésű díszítés tárgya és elrendezése ugyanaz, mint a lőcsei minoriták számára készült, de jóval sikerültebb Urmutatón, a melyből a X. melléklet 2. képen láthatunk egy részletet. Ennek vertművű, kagylós díszítésű talpába négy, hosszú fölíratokkal magyarázott, zománctfestésű képet foglalt mesterünk, mely a Szentlélek eljövételét, Assisi szent Ferenczet a barlangban, a szeplőtelen fogantatást és páduai szent Antalt az imádkozó számmal ábrázolja. A csigalalakú gombos száron a sugárkoszorút legfelül az Atyaúrísten alakja díszíti, feje fölött zománctfestésű pelikánt, jobbra-balra Izsák fölállózását s a zsidók husvétii vacsoráját ábrázoló medaillonokat foglalt. Ezek alá, mint a gölnicbányai Úrmutatón, az Isten bárányát imádó zománctos alakok kerültek, az áldrága-

1. Részlet a lőcsei gimnáziumi templom Szilassy-féle Úrmutatójáról. 1772. Az Atyauristen alakja 8 cm. magas.
2. Részlet a lőcsei minorita-templom Szilassy-féle Úrmutatójáról. 1758. A medaillonok hosszabb átmérője 4 cm.

köves díszű zománchos virágkoszorú foglalatába öt bibliai kompozíció, a melynek tárgya ótestamentumi s jelképesen az újszövetségi szentmise-áldozattal kapcsolatos. Két imádkozó angyal s három kerubfej egészíti ki még a koszorú alján a zománchos dísz, a melynek gazdagságát a kisszebeni hatalmas Úrmutatón Szilassy még rúgókról szabadon lecsüngő zománchvirágos násfákkal fokozta.

A legművésziesebb munkáit mesterünk a Szepességen a lőcsei jezsuiták számára készítette, a kik, a mint ezt a gimnázium templomában ma is meglevő egyházi edényeik egy része bizonyítja, templomaik ötvösművű fölszerelésénél is nagy fényűzést fejtettek ki. Van itt nyolcz bécsi és augsburgi ötvösmunkán kívül Szilassytól egy zománchdiszítés nélkül szűkölködő kehely és egy Úrmutató 1772-ből (X. melléklet, 1. kép). A lőcsei jezsuiták számára készült legpompásabb ciboriumát és kelyhét a rend föloszlatása után a porácsi görög katolikus templom számára vásárolták meg ennek hívei. A ciborium kitűnő technikájával, a zománchos színein végigömlő mesés pompánál fogva ötvösségünk java emlékei közül való (84. kép). A talpát áldrágaköveken és zománchos virágokon kívül díszítő medaillonok a jezsuiták lőcsei konviktusának képét s két jelképes motívumot ábrázolnak, ezek egyikén kagylós gyöngyöt látunk ezzel a fölirattal: *Latent res eximiae*. A csigásdíszű szár körtealakú gombján a kupa zománchos díszítése még gazdagabb s medaillonjai Krisztust Emausban, a fiait vérével tápláló pelikánt s egyházi szerelvényekből összeállított trofeumot ábrázolnak ilyen föliratokkal: *Aperti sunt oculi eorum. Ut vitam habeant. Nova sint omnia*. A ciborium fedelét Isten báránya, a manahullás s az ószövetségi áldozat oltárának képei díszítik, áldrágaköves gombja tetején Áron vagy Melkizedek öntött ezüstsobrocskája áll, a szent kenyerekkel kezében.

A porácsi kehely díszítésében egyszerűbb, de medaillonjai talán a mester leg-

85. Kehely. — Szilassy János műve. Krompach. 1764.
25 cm. magas.

szőbb alkotásai s az utolsó vacsorát, a kufároknak a jeruzsálemi templomból való kikergetését, Krisztust az Olajfák-hegyén s a kupa kosarán Krisztus kicsúfolását, ostorozását és a kereszthordozást ábrázolják. E kelyhen Szilassy csak J. S. monogrammal jelölte nevét. Talpán ez a fölírat: *Convictus Leutschoviensis 1759.*

A XVIII. század hatvanas éveiben, addig tiszta rokokó-stilű kelyhein már czopfos elemek is jelentkeznek. Ilyen a krompachi kehely 1764-ből, a melyet talpán három ótestamentumi, kuppakosarán három újtestamentomi zománczos kép díszít s ez utóbbiak között a kosár kupolás fülkéiben egy-egy ujját szájánál tartó angyal zománczos alakja (85. kép). A krompachi kehelynek más tárgyú medaillonokkal díszített másával 1768-ból Kluknón találkozhatunk, a hol egy Szilassy-féle Úrmutató aranyozott rézből, egy aranyozott ezüstciborium 1769-ből, egy ezüst pacifikálé 1770-ből s egy csonka ereklyetartó rézkereszt 1772-ből is ránk maradt. Valamennyi Csáky Imre gróf és neje bőkezűségéből készült.

Szilassy legszebb ezüsfeszületei sorozatából a löcsei Szent-Jakab-templomét mutatom be 1758-ból (86. kép). Ennek talpán a négy medaillon Krisztus levételét a keresztfáról, az asszonyokat Krisztus sírjánál, a szentsír lepecsételését és a Pilátusnál követségben járó zsidókat ábrázolja. A kereszt szárait legfelül az Olajfák-hegye, jobbról-balról Krisztus Pilátus és a főpap előtt, lenn mennybemenetele díszíti. A feszület öntöttézüst *corpusa* mesterünknek a kis plasztikában való járatosságáról is tanuskodik.

A löcsei gimnáziumi templomban van egy 80 cm. magas oltárkereszt, mely ezüsbádoggal burkolt fából készült s a melyet a keresztágak zománczfestésű ékítményei alapján bizvást Szilassynak tulajdoníthatunk. Öntött Krisztus-alakja is mesterünkre vall (87. kép) s különösen ennek nemes fölfogása. A szobrocskán nyilvánvaló, hogy anatómiájához természeti tanulmányok nem szolgáltak alapul, de mintája igen jó volt s talán egy XVII. századbéli németalföldi vagy délnémet elefántcsont-faragvány, mint a minő Késmárkon a plébániatemplom tabernaculumának fülkéjében látható feszület ugyancsak figyelemre méltó elefántcsontból faragott Krisztusa.

Szilassy Jánosnak a fentiekben bemutatott alaptípusú ötvösmunkáival a Szepességen még a következő templomokban találkozunk: Szepeshelyen a székesegyház kincstárában van egy jeltelen Úrmutatója, a melyen kívül itt még egy vörös-vágási nemes opálokkal ékes XVII. századbéli monstrancia érdemel figyelmet. Igen szép a csütörtökhelyi minoriták Úrmutatója 1769-ből és kelyhe 1773-ból. Ugyanez évből való Domány templomának Szilassy Úrmutatója, ciboriuma és kelyhe, valamint a durandi kehely. Iglón, Káposztafalun és Mühlenbachon 1770-ből maradt ránk egy-egy kelyhe. Zománczos díszítés nélkül való rokokó-kelyheket J. S. monogrammal Viderniken, Szepes-Olaszin, Krompachon, Késmárk plébániái és pálostemplomában találtam.

Landokon Szilassytól egy szép ciborium maradt fenn, Mátyásfalván őrzött

Úrmutatója és szép ciboriuma, továbbá a menhárdi Úrmutató, kehely és pacifikálé 1750-ből való, léthánfalvai Úrmutatója 1747-ből. Szepes-Szombaton a szent Józsefről elnevezett papi egyesület kápolnájában egy zománczos képekkel ékes ereklyemutató szintén Szilassy műve s talpának fölirata szerint 1753-ban készült s ára 60 rhénusi forint volt. A toriszkai gör. kath. templom Szilassy-kelyhe ma a Sárosmegyei Múzeumban látható. Csáky Albin gróf mindszei kastélyában egy ékszertartó doboz szintén Szilassy műve. A mesternek Szepes vármegyén kívül fönmaradt munkáit Kemény Lajos az «Archeologiai Értesítő» 1906. évfolyamában sorolja föl. Minthogy a Szepességen kívül Szilassy eddig ismert munkáit jórészt csak a véletlen hozta a kutatók szeme elé, szinte biztosra veszem, hogy főleg élete utolsó éveiből felvidéki vármegyékben ismeretlenül még igen sok alkotása lappang, a mely ha újabb oldaláról nem is fogja bemutatni, oly termékenységnek és népszerűségnek lesz bizonyosága, a minőhöz foghatóval a XVIII. században még a külföldön is alig dicsekedett ötvösmester.

Szilassy halála után az ötvösség Szepes vármegyében a svédleri templom czopfstílusú Úrmutatóján kívül már alig mutathat föl valamit. A XIX. század elejéről való ötvösmunkák csaknem mind Bécsből készen kerültek templomainkba. Napjainkban sem igen szaporodnak templomaink művészi ötvösmunkákkal; annál gyakoribb egyéb műemlékeinkkel együtt ezeknek restaurálása, a mely rendszerint egészen letörli róluk régi művészeti zománczuk varázsát, sőt nem egyszer eredeti alakjukból is kiforgatja műemlékeinket.

A művészi alkotások, a melyekkel a jelen munka három részében megismertünk, a Szepességnék többnyire mostoha gazdasági viszonyok közt élő régi

86. Feszület. — Szilassy Jánostól. Lőcse. Szent-Jakab-templom. 1758. 45 cm. magas.

lakosainak áldozatkészségére, művészi izlésére és mestereinek a különböző technikákban való kiválóságára egyaránt káprázatos fényt vetnek. A mult művészeti virágzásához képest a jelen országszerte vajmi sivár képet nyújt. S addig is, míg e téren sikerülni fog a közelmult évtizedek mulasztásait pótolni, az volna a most élő nemzedék kötelessége, hogy a mult ékesen beszélő emlékeit, főleg azokat, a melyek már rég rászolgáltak erre, a további rongálástól és pusztulástól megvédjék s múzeumban összegyűjtve őrizze meg a jövő számára. Főleg azonban az itt őrzött műkincsek lévén leginkább kitéve a végsőig vitt használat és a restaurálások veszedelmének, elsősorban templomaink kapuja fölé kellene bevésni azt a mondást, a melylyel Szilassy Jánosnak a lőcsei jezsuiták számára készült ciboriumán találkoztunk: Omnia sint nova.

87. Krisztus ezüsből öntött alakja a lőcsei gimnáziumi templom oltárfeszületéről. — Szilassy János műve.

A SZERKESZTŐ BEFEJEZŐ SORAI.

SZEPESMEGYEI Történelmi Társulat «Szepesvármegye Művészeti Emlékei» című munkájára 1904 május 28-án bocsátotta közre előfizetési fölhívását. Még nem mult el egészen három esztendő s jelen harmadik részével munkánk befejezéshez jutott. Bizvást állíthatjuk, hogy a mit az előfizetési fölhívás ígért, azt lelkiismeretesen be is váltottuk; sőt munkánk terjedelmét tekintve még nagyobb, anyagát illetőleg még változatosabb lett, mint a hogy terveztük. Társulatunk évekig gyűjtögette filléreit, hogy vármegyénk műemlékeit művészi értékükhöz méltó formában ismertethesse. Vállalkozására, a mely műtörténelmi irodalmunkban bizvást úttörőnek mondható, mindnyájan büszkék lehetünk.

A kik műemlékeink méltó ismertetésére irányuló munkánkat előkészítették, azok egyrésze, sajnós, a mű befejezését már nem érte meg. Elvesztettük gróf Csáky Zenó főispánt, társulatunk elnökét és Sváby Frigyes alelnökünket is, a kiknek munkánk előkészítésében ugyancsak jelentős szerepük volt. Sváby Frigyes lelkes biztatásának, vármegyénkre vonatkozó s vele közlött sokoldalú tapasztalatainak különösen e munka szerzője látta nagy hasznát. Vállalkozásunk sikerébe vetett bizalma s lelkesítő buzdítása sarkalta leginkább társulatunkat is arra, hogy legdiszesebb kiadványára erején felül áldozzon.

Sváby Frigyes, felejthetetlen alelnökünk közvetlenül munkánk első részének megjelenése előtt halt meg. A föntebbiekben vázolt szerepénél fogva azonban a legkevesebb, a mivel szellemének tartozunk az, hogy érdemeiről a «Szepesvármegye Művészeti Emlékei» befejezése alkalmával is kegyelettel emlékezzünk meg. Ép úgy kedves kötelességünknek tartjuk, hogy mindazoknak hálás köszönetet mondjunk, a kik vállalkozásunk sikerét támogatásukkal elősegítették. Munkánk illusztráló-anyagát eredeti fényképfölvételekkel a következők gyarapították: Rollny Ferencz dr. iglói plébános, Steinhausz László műszaki tanácsos Budapesten, Linkesch Miksa főgimnáziumi tanár Lőcsén, Hanula József festőművész Haraszton, dr. Baumerth Gyula orvos Budapesten. Szerzőnknek kutatásaiban segítségére voltak: Kalmár Antal főgimnáziumi igazgató, Dénes Ferencz és Forberger Vilmos főgimnáziumi tanárok, Förster Rezső főreáliskolai tanár Lőcsén, Berwaldszky Kálmán tanító Iglón, azonkívül Szepes vármegye csaknem összes római és görög szerzetartású katolikus, valamint evangélikus lelkészei, a kik szerzőnknek s a szer-

kesztőnek egyaránt páratlan szivességgel jártak kezére és különösen vármegyénk hozzáférhetlenebb vidékein, a munkánkban közölt anyag föl kutatása érdekében tettek vállalkozásunknak megbecsülhetetlen szolgálatokat.

Vállalatunk pártfogói sorában az első helyen a vallás- és közoktatásügyi miniszterium áll, mely báró Forster Gyula, a Műemlékek Országos Bizottsága elnökének és gróf Csáky Albin v. b. t. t. hathatós ajánlatára a Műemlékek Országos Bizottsága terhére munkánkat 100 példányban rendelte meg, hazai múzeumok és egyéb kulturális intézetek között való szétosztás céljából,

A «Szepesvármegye Művészeti Emlékei» kiadása alkalmából társulatunkat tetemesebb anyagi segítségben s a szerkesztőt hathatós erkölcsi támogatásban részesítette: dr. Szmrecsányi Pál v. b. t. t., volt szepesi, jelenleg nagyváradai püspök; alapító tagjaink sorába léptek: dr. Párvy Sándor szepesi püspök, Dessewffy Sándor csanádi püspök, gróf Majláth Gusztáv Károly erdélyi püspök, báró Prónay Dezső ág. hitv. ev. egyházfelügyelő, gróf Csáky László szepesi főispán, Szepes vármegye közönsége, Kassa sz. kir. város közönsége, Késmárk város közönsége, dr. Szelényi Aladár ügyvéd Budapesten. Még munkánk megjelenése előtt előfizetőink sorába léptek: M. kir. Kereskedelmi Miniszterium, dr. Berzeviczy Albert v. b. t. t., gróf Tisza István v. b. t. t., Meszlényi Gyula szatmári püspök, az Eperjes-egyházmegyei püspöki könyvtár, a szegedi Somogyi-könyvtár, a nagyenyedi Bethlen-Collegium, Magyar kir. államépítészeti felügyelőség Budapest, Ugocsa vármegye, Gömör-Kishont vármegye, továbbá Eperjes és Bártfa szab. kir. város, Gólniczbánya város és Felka szepesi város közönsége, az ó-lublói takarékpénztár és Piovarcsy Károly bányagondnok Bindt-Márkusfalván.

Társulatunk tagjainak száma a «Szepesvármegye Művészeti Emlékei» első részének megjelenése óta 290-ről 555-re emelkedett. Fogadják a fentiekben felsorolt pártfogóinkkal együtt mindnyájan e helyen is támogatásukért és biztató érdeklődésükért leghálásabb köszönetünket.

IRODALOM.

Az I. és II. részben felsorolt munkákon kívül :

- BERGNER HEINRICH : *Handbuch der kirchlichen Kunstarttümer in Deutschland*. Leipzig, 1905.
- CZOBOR BELA : *Magyarország történelmi emlékei*. I. rész.
- DENES FERENCZ : *A művészet és művelődés lebbelyei Szepesmegyében*. Lőcse, 1900.
- DIVALD KORNEL : *Sáros vármegye szövvött emlékei*. Budapest, 1905.
- ÉBER LÁSZLÓ : *A bútorművesség emlékei Magyarországon*. Az Iparművészet Könyve. II.
- GRAESSE-JAENICKE : *Kunstgewerbliche Allertümer und Kuriositäten*. Leipzig, 1905.
- HAMPEL JÓZSEF : *Egy fejezet hazai ötvösségünk történeléből*. Archaeologiai értesítő. 1887.
- *A középkori sodronyos zománcz hazánkban*. Művészi Ipar. 1887.
- *Das mittelalterliche Drahtemail*. Budapest, 1888.
- MIHALIK JÓZSEF : *Kassa város ötvösségének története*. Budapest, 1900.
- *A zománcz*. Pozsony-Budapest, 1901.
- PULSZKY-RADISICS : *Az ötvösség remekei*. Budapest.
- STEINHAUSZ LÁSZLÓ : *Renaissance epitáfium a lőcsei Szent-Jakab-templomban*. Építő Ipar, 1896.
- *A lőcsei Szent-Jakab-templom szószerke*. Építő Ipar. 1903.
- SZALAY IMRE : *A magyar történelmi ötvösmű-kiállítás lajstroma*. Budapest, 1884.
- *Magyarország történelmi emlékei*. II. rész.
- VAJDOVSZKY JÁNOS : *Szepességű ötvösművek*. A Szepesmegyei Történelmi Társulat Évkönyvei. IV. kötet.

KÉPEK LAJSTROMA

Mellékletek

	Lap		Lap
I. A svédleri és szepesolasi bronz keresztelő-medence...	8	VI. Szószék ajtaja és lépcsője Kolmitz Kristóftól Lőcsén ...	46
II. Zománczos diszű ezüst feszület Iglón. XIV. század ...	16	VII. Zabeler Jób epitafiuma Lőcsén és Gross Pál epitafiuma Szepesszombaton ...	52
III. A felkai és iglói Úrmutató. XV. és XVI. század ...	24	VIII. Az ábrahámfalvi miseruha himzései. XV. század ...	64
IV. Sodronyománczos kehely Poprádon. XV—XVI. század ...	28	IX. Középkori miseruhák Szepeshelyen és Hunfalun ...	66
V. Régi bútorok a lőcsei szent Jakab-templomban ...	38	X. Részletek Szilassy János Úrmutatóiból a lőcsei gimnáziumi és minorita templomban ...	81

Szövegeképek

1. Keresztelő medence Lőcsén. XIV. század ...	4	17. Oltárkereszt Szepes-Szombaton. XV. század ...	22
2. Bronz keresztút Strázsán. XIV—XV. század ...	5	18. Oltárkereszt Körtvélyesen. XV—XVI. század ...	23
3. Bronz keresztút Szepesváralján. XIV—XV. sz. ...	6	19. Pásztorbot ezüsből Szepeshelyen. XV—XVI. sz. ...	24
4. Bronz keresztút Ruszkinban XV. század ...	7	20. Vésett diszítésű kehely Zsegrán. XV. század... ..	25
5. Részlet a késmárki bronz keresztútból. XV. sz. ...	8	21. Sodronyománczos kehely Lőcsén. XV. század ...	26
6. Bronz keresztút Ménhárdon XV. század ...	9	22. Sodronyománczos kehely Szepeshely. XVI. sz. ...	26
7. Füstölők rézből Keresztfalun és Tótfalun. XV—XVI. század ...	11	23. Kehely Felkán. XV—XVI. század	27
8. Részlet a szent György kápolna vasajtajából. XV—XVI. század ...	12	24. Sodronyos diszítésű kelyhek Szepeshelyen. XV—XVI. század	28
9. A szentségház vasajtócskája Gőlnicbányán. XV. század ...	13	25. Sodronyos diszítésű kelyhek Szepes-Szombaton. XV—XVI. század	28
10. Vasgyertyatartók Mühlenbachon. XV—XVI. sz. ...	15	26. Hetesi Pethe Márton kelyhe Szepeshelyen. XVI. század	29
11. Erekytartó feszület Iglón. XIV. század ...	17	27. Oltárkereszt Szepes-Bélán. XVI. század	29
12. Aranyozott ezüstkehely Felső-Szalókon. XIV—XV. század	18	28. Oltárkereszt Strázsán. XVI. század	30
13. Réz oltárkereszt Szepes-Bélán. XIV. század ...	19	29. Oltárkereszt Iglón. XVI. század	31
14. Ciborium rézből Körtvélyesen. XIV. század... ..	20	30. Az iglói Úrmutató középső része	32
15. Provideáló edény rézből Lőcsén. XV. század ...	21	31. Kehely. Mátyás János műve Strázsán	33
16. Olajtartó edény rézből Szepesolasziban	21	32. Úrmutatók Vitfalu, Alsó-Lapos és Dunajeczkrempach templomából. XVI. század	34

	Lap		Lap
33. Úrmutatók Fridmann, Felső-Lapos és Lubló templomából. XVI. század	35	61. Miseruha himzett betéte Szepeshelyen. XVII. sz.	63
34. Úrmutató Tribsen. XVII. század	36	62. Ezüst himzésű betét egy lublói miseruhán. XVII. század... ..	63
35. Úrmutató Nedeczen. XVII. század	37	63. Himzett miseruha Lőcsén. XVII—XVIII. sz.	64
36. Hármassallum részlete Lőcsén. XV. század	39	64. Himzett miseruha Iglón. XVIII. század... ..	64
37. Stallumrészlet Gölniczbányán. XV. század ...	40	65. Terítő részlete Lőcsén. XVII. század... ..	65
38. Madonna. Stallumrészlet Leibiczen. XV. század	41	66. Himzett sarokkötések Iglón	66
39. Szővétnék-tartó rudak Mühlenbachon és Nagy-Eőrön XV—XVI. század	42	67. Miseruha csipkebetéte Lublón. XVII. század	67
40. Részlet a késmárki pléb. templom széksorából	43	68. Himzett recze Szepeshelyen. XVII. század ...	68
41. Kegyeri pad térdeplője Nagy-Eőrön. XV—XVI. század	44	69. Lepedőcsipke Topporcáról	69
42. Stallumsor részlete Malduron. XVI. század	44	70. Ciborium Welbachon. XVI—XVII. század ...	73
43. Késmárki Gergely hármasszéke Lőcsén. XVI.sz.	45	71. Ciborium Polyanócson. XVII. század	73
44. Templomi szék Késmárkon. XVI. század ...	46	72. Szent János kelyhe Poprádon. XVII. század	74
45. Kettős stallum Lőcsén. XVI. század	47	73. A haraszi ciborium	75
46. Padsor homlokdeszkája Szepeshelyen. XVII. sz.	48	74. Ostyartató doboz Késmárkon. XVII. század	76
47. Erdődy Ádám gróf halotti címere Szepeshelyen	49	75. A krompachi Úrmutató talpa Brassai Jánostól	76
48. Greff Lőrinczné emléktáblája Lőcsén	50	76. Ciborium Lőcsén. XVII. század	77
49. Gerschner Gergely szenátor emléktáblája Lőcsén	51	77. Ciborium Krompachon. XVII. század ...	77
50. Jóni Tóbiás emléktáblája Leibiczen... ..	52	78. Ezüst filigrános kehely zománcozott képekkel díszítve Szepeshelyen. XVII—XVIII. század... ..	78
51. Faragott díszítés a kislomniczi szentkeresztoltárról. XVII. század	53	79. Ezüstsodronyos és zománcozott díszítésű kehely Lőcsén	79
52. Az utolsó ítélet. Dombornő Iglón. XVII. sz.	54	80. Fedeles kupa. Weigl Bertalantól Lőcsén XVII.sz.	80
53. Láda 1692-ből. Hunfalvi r. kath. templom ...	55	81. Fedeles kancsó Késmárkon. Hähndl I. D.-tól XVIII. század	81
54. Oltárkendő Lőcsén. XVI. század	57	82. Úrmutató Lőcsén. Szilassytól	82
55. Gobelin szőnyeg részlete Lőcsén. XV. század	57	83. Úrmutató Gölniczbányán. Szilassytól	83
56. Miseruha Szepes-Bélan. XV. század... ..	58	84. Ciborium Porácson. Szilassytól	84
57. Miseruha Zsegrán. XV—XVI. század... ..	59	85. Kehely Krompachon. Szilassytól	85
58. Miseruha Szepeshelyen. XV. század	60	86. Feszület Lőcsén. Szilassytól	87
59. Miseruha Szepeshelyen. XV—XVI. század... ..	61	87. Krisztus ezüsből öntött alakja Lőcsén Szilassytól	88
60. Miseruha Szepeshelyen. XV. század	62		

TARTALOM

	Lap		Lap
I. A Szepesség iparművészetéről általában. Az érczöntés. Gaal Konrád mester, Nagy Lajos harangöntője. Középkori harangok. Bronzöntésű keresztelő-medenczék. Wagner János iglói érczöntő mester. Az érczöntés hanyatlása a Szepességen. A rézöntés és vasművesség emlékei. Ónedények	3—15	A lőcsei szószeék, Kolmitz Kristóf műve. XVII. századbeli bútorok, halotti czímerek és epitáfiumok	38—55
II. Az ötvösség. XIII. és XIV. századbeli mesterek. Gallicus Miklós mester. Vert rézciboriumok és keresztelő tálak. XV. századbeli öntött és vésett disztésű munkák. Sodronyománczos kelyhek. Vert disztésű emlékek a XVI. századból. XVI. századbeli és későbbi csúcsives stílű Úrmutatók... ..	16—37	IV. Szövött emlékek. A szepességi vászon. A középkori barhet. Nyomtatott vásznak. A XV—XVI. századbeli olasz brokát-szövetek. Antependiumok. Himzett miseruhák. XVII—XVIII. századbeli himzések. Varrott reczék. Vert csipkék	56—71
III. Csúcsiveskori egyházi bútorok. Papi székek kőből. Faragott disztésű bútorok Lőcsén, Gölniczbányán, Leibiczon, Késmárkon. Festett disztésű bútorok. Renaissance-stílű bútorok a XVI. századból. Késmárki Gergely, Láng János és Kristóf.		V. A XVII. századbeli ötvösség. Szepességi ötvösczéhek. A himpellér mesterek. Német és német mintára készült emlékek. Vertművű ötvösmunkák. Sodronyos és zománczos disztésű emlékek a XVII—XVIII. századból. Szilassy János lőcsei mester és munkái	72—88
		A szerkesztő befejező sorai	89
		Irodalom	91
		Képek lajstroma	92

SZEPESVÁRMEGYE MŰVÉSZETI EMLÉKEI

I—III. RÉSZÉNEK

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓJA

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ

- ÁBRAHÁMFALVA, *templom*, miseruha III. 64.
 ALSÓ-LÁPOS, *templom*, I. 52.
 — — Úrmutató I. 52, III. 36.
 ALSÓ-RÉPÁS, *gör. kath. templom* I. 60.
 ALSÓ-RUSBACH, *templom* I. 58.
 — — közeptáfiium II. 111.
 — — ajtó I. 58.
 — — keresztút I. 58.
 ANTHONIUS, ötvös III. 33.
 ARLOTH HENRIK, kőfaragó I. 81.
 ARNÓTFALU, *templom*, szárnyasoltár Lőcsei Miklóstól II. 36.
 — — Kálvária-csoport II. 65.
 ÁURIFABER István, ötvös III. 16.
 BÁRTFA, *Szent-Egyed-templom*, harang 1486-ból III. 12.
 — *Sárosvármegyei Múzeum*, Kőszegi kehely III. 18.
 — — réz ciborium Zavadváról III. 20.
 — — középkori barketek III. 57.
 — — Szilassy-kehely Toriszkáról III. 87.
 BATIZFALU, *templom*, nagyharang III. 8.
 BETHLENFALVA, *templom* I. 61.
 — — kehely I. 61.
 — *Thurzó-kastély* I. 70, 73.
 BRASSAI JÁNOS, ötvös III. 76, 78.
 BUDAPEST, *Iparművészeti Múzeum*, miseruha Szepeshely-
 ről III. 67.
 — — szenteltvíztartó III. 80.
 — *Nemzeti Múzeum*, sodronyománczos kehely III. 30.
 — — göllniczbányai stallumsor III. 39.
 — *Steinhausz László*, menyasszonyi láda Lőcséről III. 55.
 — *Szék Antal*, oltárkendő III. 59.
 BUSÓCZ, *templom* I. 67.
 — — oltártöredékek I. 57.
 — — Szent Miklós szárnyasoltár II. 48.
 CSÉCS (Abauj m.) *templom*, falképek II. 10.
 CSÜTÖRTÖKHELY, *templom*, I. 61.
 — — Krisztus siratása, dombormű I. 62., II. 66.
 — — *Zápolya-kápolna* I. 62.
 — — — helyreállítása I. 63.
 — — — Mária halála, oltárkép I. 62., II. 57.
 CSÜTÖRTÖKHELY, *templom*, falkép a déli homlokzaton II. 6.
 — *minoriták rendháza*, Szilassy-Úrmutató III. 86.
 — — Szilassy-kehely III. 86.
 DARÓCZ, *templom*, I. 61.
 — — stallumsor I. 61., III. 41.
 — — kettős stallum I. 61., III. 41.
 — — kehely I. 61.
 — — szárnyasoltár I. 61.
 — *keresztesek egykori temploma* I. 20.
 DÉNESFALU, *templom* I. 18.
 — — Szent Magdolna szárnyasoltár II. 45.
 — — Szűz Mária szárnyasoltár II. 45.
 — — Szent Miklós szárnyasoltár II. 45.
 DOMÁNY, *templom* I. 61.
 — — Szilassy-Úrmutató III. 86.
 — — Szilassy-kehely III. 86.
 — — Szilassy-ciborium III. 86.
 DUNAJECZ-KREMPACH, *templom* I. 53.
 — — Úrmutató I. 53., III. 36.
 — *Szent-Bálint-kápolna* I. 53.
 — — szárnyasoltár 1516-ból I. 53., II. 38.
 — *harangtorony* I. 80.
 DURÁND, *templom* I. 57.
 — — husvétgyertyatartó I. 57., III. 14.
 — — keresztelődmedence I. 57., III. 13.
 — — harangok I. 57.
 — — Szilassy-kehely I. 57., III. 86.
 EPERJES, *bélpoklosok egykori kórháza* I. 24.
 — *Wierd György háza* III. 14.
 FARKASFALU, *templom*, szárnyasoltár II. 41.
 FELKA, *templom* I. 54.
 — — szentségház I. 54.
 — — Úrmutató I. 54., III. 25.
 — — szárnyasoltár I. 54.
 — — keresztelődmedence 1439-ből III. 10.
 — — kehely III. 31.
 — — szövénektartó rudak III. 40.
 FELSŐ-ERDŐFALVA, *templom*, Szent Miklós faszobra II. 48.
 — — szövénektartó rudak, I. Mühlenthal.

- FELSŐ-LÁPOS, *templom* I. 52.
 — — Úrmutató I. 52., III. 36.
 FELSŐ-RÉPÁS, *templom* I. 60.
 — — szárnyasoltárok I. 60.
 — — szobrok I. 60.
 — — Atyaisten a holt Krisztussal, szobormű II. 41.
 — — Szent Katalin szárnyasoltár II. 43.
 — — Szent Miklós szárnyasoltár II. 48.
 — — Madonna faszobra II. 49.
 FELSŐ-RUSBACH, *templom* I. 58.
 — — Úrmutató I. 58.
 — — kehely I. 58.
 FELSŐ-SZALÓK, *templom*, kehely III. 18.
 FELSŐ-SUNYAVA, *templom*, Sz. Miklós szárnyasoltár II. 48.
 FINCK DÁNIEL, ötvös, III. 83.
 FRIDMAN, *templom* I. 53.
 — — Úrmutató I. 53., III. 36.
 — — torony I. 53., 80.
 — — famennyezet I. 53.
 — — egykori templom I. 6.
 — — várkastély I. 76.
 GAÁL KONRÁD, ércöntő III. 5.
 GALLICUS MIKLÓS, ötvös III. 16., 18.
 — PÉTER, ötvös III. 16.
 GÁNOCZ, *templom*, Szent Miklós szárnyasoltár II. 43.
 — — Úrmutató III. 36.
 — — nyomtatott vászon III. 60.
 GENERSICH DÁVID, ötvös III. 76.
 GERGELY, asztalos III. 42.
 GNÉZDA, *templom* I. 47.
 GÖLNICZ, *vár* I. 72.
 GÖLNICZBÁNYA, *plébániatemplom* I. 41.
 — — helyreállítása I. 42.
 — — faliszekrény I. 43., III. 38.
 — — kőstallum I. 43., III. 38.
 — — szentséggház I. 43., III. 14.
 — — keresztelőmedence I. 43., III. 10.
 — — stallumsor I. 43., III. 39.
 — — festett padosor I. 43.
 — — Szilassy-Úrmutató I. 43., III. 84.
 — — körmeneti zászló I. 43.
 — — *domonkosok egykori kolostora* I. 20.
 GÖRGŐ, *templom* I. 59.
 — — torony I. 80.
 — — kelyhek I. 59., III. 30.
 — — pacificale 1701-ből I. 59.
 GRANCS-PETRÓCZ, *templom* I. 49
 — — torony I. 80.
 GROSS PÁL, képfaragó III. 53.
 HANUSFALVA, *templom* I. 52.
 — — Úrmutató I. 52.
 HARASZT, *templom* I. 9.
 — — ciborium I. 9., III. 75.
 — — falképek II. 18.
 HARASZT, *templom*, sírkő II. 99.
 HENDEL JÁNOS DÁVID, ötvös II. 83.
 HENDEL MIHÁLY EUZÉB, ötvös III. 83.
 HERSTL ANDRÁS, asztalos III. 47.
 HERTZOG ANDRÁS, ötvös III. 77.
 HUNFALU, *templom*, menyasszonyi láda 1692-ből III. 55.
 — — miseruha III. 67.
 IGLÓ, *plébániatemplom* I. 37.
 — — díszkapú I. 38.
 — — Szent-Mihály-kápolna I. 38.
 — — ötvösművek I. 38.
 — — keresztelőmedence 1549-ből I. 38., III. 13.
 — — fafesület II. 64.
 — — oltárkereszt III. 16., 33.
 — — Úrmutató III. 33.
 — — miseruha III. 68.
 — — dalmatikák III. 68.
 — — Szilassy-kehely III. 86.
 — — *plébániaépület*, epitáfium I. 38.
 — — régiségek I. 38.
 — — Szűz Mária és Szent János faszobrai II. 64.
 — *ág. ev. templom*, Úrvacsora-kendők III. 70.
 JAMNIK, *templom* I. 61.
 — — torony I. 80.
 JÁNOS, ércöntő III. 10.
 JÁNOSFALVA, *templom*. Madonnakép Lőcsei Miklóstól II. 36.
 JEKELFALU, *templom* I. 50.
 — — deszkamennyezet I. 51.
 — — falképek II. 17.
 — — Szent Miklós faszobra II. 48.
 JURGÓ, *fatemplom* I. 7.
 KAKAS-LOMNICZ, I. Nagy-Lomnicz.
 KAPI (Sáros m.), *templom*, Úrmutató III. 37.
 KÁPOSZTAFALU, *templom* I. 61.
 — — szárnyasoltárok I. 61.
 — — Szilassy-kehely I. 61. III. 86.
 — — szárnyas főoltár II. 81.
 — — Szent Anna szárnyasoltár II. 91.
 — — rézciborium III. 20.
 KASSA, *muzeum*, menyasszonyi láda III. 55.
 — *ref. templom*, ezüstpohár III. 75.
 KAYNÁR JÁNOS, ötvös III. 83.
 KECSKEMÉTI V. PÉTER, ötvös III. 75.
 KERESZTFALU, *templom* I. 57.
 — — sekrestyeajtó I. 57.
 — — bronzfüstölő I. 57., III. 14.
 KÉSMÁRK, *plébániatemplom* I. 43.
 — — szentséggház I. 43.
 — — déli kapuzat I. 43.
 — — északi előcsarnok I. 43.
 — — helyreállítása I. 43.
 — — szárnyasoltárok I. 43.
 — — sírkövek I. 44.
 — — Mária koronázása, doubormű I. 45., II. 60.

- KÉSMÁRK, *plébániatemplom*, szöszék mennyezete I. 45., III. 45.
 — — keresztelődmedence 1476-ból I. 45., III. 11.
 — — stallumors 1518-ból I. 45., III. 41.
 — — epítáfium I. 45.
 — — Szent Anna oltár I. 45.
 — — csillár I. 45.
 — — vasgyertyatartó I. 45., III. 14.
 — — vértanú szüzek szárnyasoltára II. 38.
 — — apostolok oszlásának szárnyasoltára II. 38.
 — — szárnyas főoltár II. 65.
 — — Thököly Sebestyén né kőkoporsója II. 110.
 — — Warkócz Kristóf siremléke II. 110.
 — — csonka emléktábla III. 54.
 — — feszület elefántcsont Krisztussal III. 86.
 — — Szilassy-kehely, III. 86.
 — — *egykori apáczakolostor* I. 6.
 — — *erődítmények* I. 21.
 — — *városháza* I. 66.
 — — dombormű I. 67.
 — — Thököly-várkastély I. 75.
 — — *kápolna*, templomi szék 1544-ből III. 42.
 — — *harangtorony* I. 79.
 — — *ág. ev. fatemplom* I. 82.
 — — helyreállítása I. 83.
 — — epítáfiumok III. 54.
 — — *magánbázis* I. 79.
 — — *tőt (pálos) templom*, széksor 1469-ből III. 41.
 — — Szilassy kehely III. 86.
 — — *ág. ev. templom*, Úrvacsora-kendők III. 70.
 — — ostyatartó doboz 1686-ból III. 75.
 — — ötvösművek III. 75.
 — — fedeles kancsó 1773-ból III. 75.
 — — fedeles kancsó 1774-ből III. 83.
 KÉSMÁRKI GERGELY, asztalos III. 42.
 KÉSMÁRKI SIMON, asztalos III. 41.
 KIS-LOMNICZ, *templom* I. 58.
 — — miseruha I. 58.
 — — szárnyképek I. 58.
 — — Úrmutató I. 58.
 — — Szűz Mária szárnyas oltár II. 44.
 — — Szent Kereszt oltár III. 54.
 — — miseruhák III. 61., 66.
 KIS-SZALÓK, *templom*, főoltár domborműve III. 54.
 KIS-SZEBEN (Sáros m.), *plébániatemplom*, Szilassy-Úrmutató III. 85.
 KLURNÓ, *templom*, Szilassy-kehely III. 86.
 — — Úrmutató III. 86.
 — — ciborium III. 86.
 — — oltárkereszt III. 86.
 — — ereklyetartó kereszt III. 86.
 KOLMETZ KRISTÓF, asztalos-képfaragó III. 45., 47.
 KÖRTVÉLYES, *templom* I. 61.
 — — rézciborium I. 61., III. 19.
 KÖRTVÉLYES, *templom*, oltárkereszt I. 61., III. 24.
 — — határában Milajfa templomának tornya II. 3.
 KRAKKÓ (Galiczia), *posztócsarnok* I. 69.
 — — *Mária-templom*, szárnyas főoltár Veit Stosstól II. 55.
 — — *Nemzeti Múzeum*, feszület Wisniczről (Podolinról?) II. 65.
 KREICHEL BERNÁT, ötvös III. 83.
 KREICHEL JÓB FRIGYES, ötvös III. 83.
 KRIGH, *templom* I. 7., I. 50.
 — — famennyezet I. 50.
 — — oltár I. 50.
 KROMPACH, *templom* I. 47.
 — — Úrmutató 1694-ből, III. 76.
 — — ciborium III. 78.
 — — Szilassy-kehely III. 86.
 — — Szilassy-kehely III. 86.
 KUBACH, *templom*, bemeszelt fülképek (?) II. 17.
 KUN CZ, építőmester I. 67.
 KURIMJÁN, *templom* I. 61.
 — — keresztút I. 61.
 — — főoltár I. 61.
 LÁNDOK, *templom* I. 58.
 — — keresztelődmedence I. 58.
 — — szárnyas főoltár I. 58.
 — — Szilassy-ciborium I. 58., III. 86.
 — — Szilassy kehely I. 58.
 — — diadalív faragott gerendája II. 65.
 — — *keresztesek egykori temploma* I. 20.
 LANG ILLÉS, ötvös III. 83.
 — — JÁNOS, asztalos III. 42., 44.
 — — KRISTÓF, asztalos III. 42., 44.
 LAPIS REFUGII I. Látókő.
 LÁTÓKŐ, *karthausi kolostor- és templomromok* I. 19.
 21., II. 99.
 LECHNIZ, *Vörösklastrum* I. Vörösklastrum.
 LEIBICZ, *Szűz Mária-templom* I. 56.
 — — oltártöredékek I. 57.
 — — keresztelődmedence 1463-ból I. 57., III. 12.
 — — stallumok I. 57., III. 39.
 — — epítáfiumok I. 57., III. 54.
 — — vaskonzol I. 57.
 — — Joni Tóbiás epítáfiuma 1658-ból III. 51.
 — — nagyharang 1475-ből III. 12.
 — — Madonna faszobor II. 49.
 — — Szent Miklós faszobra II. 48.
 — — *Szentlélek-templom* I. 57.
 — — szárnyasoltárok I. 57.
 — — *ág. ev. templom*, ónkancsó III. 15.
 — — réztál III. 21.
 — — hímezések, csipkék III. 70.
 LERCH JÁNOS, szobrász I. 83.
 LÉTHÁNFALVA, *templom*, ciborium III. 74.
 — — Szilassy-Úrmutató III. 87.
 LŐCSE, *Szent Jakab plébániatemplom* eredete I. 22.

- LŐCSE, *Szent Jakab plébániatemplom*, története I. 23., 36.
 — — mai alakja I. 24.
 — — déli kapu I. 26.
 — — északi kapu I. 26.
 — — orgonakarzat I. 28., III. 47.
 — — könyvtárhelyiség I. 28
 — — szentély falképei II. 23.
 — — falképek Szent Dorottya legendájával I. 29., II. 25.
 — — falképek főbűnök és irgalmasság cselekedeteivel I. 29., II. 26.
 — — szentségház I. 29.
 — — szárnyas főoltár Lőcsei Páltól I. 29., II. 74.
 — — szárnyasoltárok I. 29.
 — — Csáky-oltár I. 29.
 — — Krisztus születése, szoborcsoportozat II. 70.
 — — Szent János szárnyasoltár I. 65., II. 92.
 — — Szent Anna szárnyasoltár I. 65., II. 91.
 — — Szent Erzsébet szárnyasoltár, Lőcsei Miklóstól II. 37.
 — — Szent Magdolna faszobra II. 40.
 — — Szent Katalin szárnyasoltár II. 49.
 — — Szent Jakab szárnyasoltár II. 49.
 — — Vir dolorum szárnyasoltár II. 60.
 — — Mária hó szárnyasoltár II. 75.
 — — Mária halála szárnyképe II. 58.
 — — Szent Miklós szárnyasoltár 1507-ből II. 76.
 — — Szent Péter és Pál szárnyasoltár II. 76.
 — — Thurzók síremlékei II. 99., 105.
 — — Thurzó Elek síremléke II. 106.
 — — id. Thurzó János síremlékének (?) domborművei II. 107.
 — — ifj. Thurzó János síremléke II. 108.
 — — ifj. Thurzó Elek síremléke II. 108.
 — — Thurzó Kristóf síremléke II. 109.
 — — Thurzó Szaniszló síremléke II. 109.
 — — keresztelõmedence I. 30., III. 10.
 — — provideáló edény III. 20.
 — — rézciborium I. 23., III. 20.
 — — sodronyománczos kehely III. 27.
 — — Szilassy-kehely III. 82.
 — — Szilassy-Úrmutató, III. 84.
 — — Szilassy-feszület III. 86.
 — — bútorok I. 30.
 — — hármassallum III. 38.
 — — föliratos hármassallum III. 39.
 — — széksor 1494-ből III. 39.
 — — hármassallum Gergely mestertől III. 42.
 — — kettõs stallum 1542-ből III. 43.
 — — szószék III. 45.
 — — orgonaház III. 47.
 — — Schusterchor III. 47.
 — — epítáfiumok I. 30., III. 49.
 — — epítáfium medveczímerrel III. 50.
 — — Thurzó Kristóf halotti czimere III. 50.
- LŐCSE, *Szent Jakab plébániatemplom*, Thurzó Szaniszló halotti czimere 1625-ből III. 50.
 — — Pobst Frigyes halotti czimere 1640-ből III. 50.
 — — Reichenberg Jovag halotti czimere III. 50.
 — — Buchwald György epítáfiuma 1602-ből III. 51.
 — — Greff Lőrinczné epítáfiuma (1609) III. 52.
 — — Hirschler Dániel epítáfiuma (1607) III. 52.
 — — Rombauer Mátyás epítáfiuma (1640) III. 52.
 — — Hain Gáspár epítáfiuma (1646) III. 52.
 — — Zabeler Jób epítáfiuma (1664) III. 52.
 — — Gosnovicerus-család epítáfiuma (1669) III. 53.
 — — Scheermanné epítáfiuma (1670) III. 53.
 — — Buchwald Zsuzsanna epítáfiuma III. 53.
 — — Gerschler Gergely epítáfiuma (1672) III. 53.
 — — gobelinkárpit III. 60.
 — — ajtó a Csáky-oltár mellett I. 29.
 — — *Szent-György-kápolna* I. 28.
 — — — falkép 1515-ből I. 28., II. 28.
 — — — ajtó I. 29., III. 14.
 — — — Szent György lovasszobra I. 29., II. 80.
 — — — három királyok predella I. 29., II. 81.
 — — Velbachi György síremléke II. 100.
 — — *északi elõcsarnok*, falképtöredékek I. 29., II. 25.
 — — — kálvária szoborcsoport II. 40.
 — — *déli elõcsarnok*, külsõ falán Urbanovitz emléktábla II, 68.
 — — oratoriuma korlátján kálvária szoborcsoportozat 80.
 — — *szekrestye*, lavabo fülke I. 27.
 — — — vízöntõkancsó III. 14.
 — — — szentségtartó fülke I. 29.
 — — — ajtó I. 29.
 — — — ajtófogó III. 14.
 — — — deszkakarzat I. 29.
 — — *kinestár* ajtókopogtató III. 14.
 — — *gimnáziumi (volt ferenczyendi) templom* I. 30.
 — — oltárok II. 97.
 — — faliszekrény III. 38.
 — — padok III. 45.
 — — oltárkendõ III. 58.
 — — miseruha III. 68.
 — — egyházi edények III. 85.
 — — Szilassy-kehely III. 85.
 — — Szilassy-Úrmutató III. 85.
 — — oltárkereszt III. 86.
 — — *gimnázium (volt ferenczyendi kolostor)* I. 20., 33.
 — — *Minorita-templom* I. 33.
 — — Szilassy-Úrmutató III. 84.
 — — *Keresztbegy lejtõjén* templomromok I. 5.
 — — erõdítmenyek I. 21.
 — — egykori kórházi templom I. 33.
 — — egykori karthausi kolostor I. 33.
 — — *Máriabegy*, kápolna I. 34.
 — — *városháza* I. 67.
 — — helyreállítása I. 68.

- LŐCSE, ú. n. *Thurzó-báz* I. 77.
 — ajtókeret 1530-ból I. 65.
 — *Hermann--Spillinberger-báz* I. 77.
 — *Bobst-Szicsák-báz* I. 78.
 — *magánházak* I. 78.
 — záradékrácsok I. 78., III. 14.
 — folyosórácsok III. 14.
 — renaissance-részletek I. 79.
 — *barangtorony* I. 81.
 — *Probstner-féle kert*, vaskalitka (pellengér) III. 14.
 — *ág. ev. templom*, oltárterítő III. 70.
 — — — *Úrvacsora-kendő* III. 70.
 — — — *ötvösművek* III. 76.
 — — — *kehely* III. 76.
 — — — *ostyatartó doboz* 1657-ből, III. 76.
 — — — *kehely* 1718-ból III. 76.
 — — — *fedeles kancsó* 1697-ből, III. 76.
 — — — *zománczos kehely* 1691-ből III. 79.
 — — — *fedeles kupa* III. 79.
 LŐCSEI MIKLÓS, festő II. 36.
 — PÁL, szobrász II. 69.
 LÖW PÁL, ötvös III. 83.
 Ifj. LÖW PÁL, ötvös III. 83.
 LUBLÓ, *vár* I. 21., 71.
 — *templom* I. 48.
 — — — *keresztkút* I. 48.
 — — — *Úrmutató* I. 48., III. 36.
 — — — *keresztelőtál* I. 48., III. 20.
 — — — *oltárok* I. 48.
 — — — *sírkő* I. 48., II. 111.
 — — — *faragványok* II. 97.
 — — — *miseruhák* III. 68., 70.
 — — — *kórházépület*, epitáfium II. 111.
 LUCSIVNA, *r. k. templom*, kehely III. 27.
 — *ág. ev. templom*, réztál 1635-ből, III. 21.
 — — — *Úrvacsora-kehely* III. 73.
 MALDUR, *templom* I. 51.
 — — — *régiségek* I. 51.
 — — — *torony* I. 80.
 — — — *stallumsorok* III. 42.
 MÁRKUSFALVA, *templom* I. 46.
 — — — *orgonakarzat följárója* I. 46.
 — — — *Máriássy-emléktáblák* I. 46.
 — — — *Máriássy István sírköve* (1517) I. 46., II. 104.
 — — — *várkastély* I. 72.
 MATERN ULRIK építőmester I. 81.
 MATHÉOCZ, *templom* I. 56.
 — — — *szárnyas főoltár* I. 56., II. 33.
 — — — *fafeszület* I. 56., II. 39.
 — — — *keresztelőmedence* I. 56.
 — — — *barangtorony* I. 81.
 MATTHIASCH HANUS, ötvös III. 36.
 MÁTYÁSFALU, *templom* I. 52.
 — — — *deszkamennyezet* I. 52.
 MÁTYÁSFALU, *Szilassy-Úrmutató* I. 52., III. 86.
 — — — *templom*, Szilassy-ciborium III. 87.
 MENHÁRD, *templom* I. 56.
 — — — *keresztelőmedence* 1483-ból I. 57., III. 12.
 — — — *vasgyertyatartó* III. 14.
 — — — *Szilassy-Úrmutató* III. 87.
 — — — *Szilassy-kehely* III. 87.
 — — — *Szilassy-oltárkereszt* III. 87.
 — — — *barangtorony* I. 81.
 MERÉNY, *templom* I. 47.
 MINDSZENT, *templom* I. 8.
 — — — *Csáky-kastély*, Szilassy-ékszerartó doboz III. 87.
 MÜHLENBACH, *templom* I. 56.
 — — — *szárnyasoltárok* I. 56.
 — — — *szövénektartó rudak* (Felső-Erdőfalváról) I. 56., III. 40.
 — — — *vasgyertyatartók* I. 56., III. 14.
 — — — *bronzfüstölő* I. 56., III. 14.
 — — — *Szűz Mária szárnyasoltár* II. 44.
 — — — *Szent Miklós szárnyasoltár* II. 48.
 — — — *szárnyas főoltár* II. 82.
 — — — *sekrestye-faliszekrény ajtaja* III. 41.
 — — — *miseruha* III. 61.
 — — — *Szilassy-kehely*, III. 86.
 MÜLLER MICHEL, ötvös III. 75.
 MÜTTERMANN, építész I. 83.
 NAGY-EÖR, *templom* I. 59.
 — — — *szárnykép* I. 59.
 — — — *Madonna faszobra* I. 59., II. 39.
 — — — *szárnyasoltárok* I. 59.
 — — — *Szűz Mária szárnyasoltár* II. 90.
 — — — *szövénektartó rudak* I. 59., III. 40.
 — — — *kegyúri pad* I. 59., III. 41.
 — — — *Kálvária-csoport* I. 59., II. 49.
 — — — *keresztkút* 1593-ból I. 59.
 — — — *várkastély* I. 59., 73.
 — — — *miniaturás kódex* II. 64.
 — — — *barangtorony* I. 81.
 NAGY-LOMNICZ, *templom* I. 56.
 — — — *keresztkút* I. 56.
 — — — *kapu vasrácsa* I. 56., III. 15.
 — — — *Mária oltára* 1474-ből II. 44.
 — — — *Szent Miklós szárnyasoltár* II. 48.
 NAGY-SZALÓK, *templom* I. 56.
 — — — *szárnyasoltárok* I. 56.
 — — — *Szent Miklós szárnyasoltár* II. 48.
 — — — *oltárkép* I. 56.
 — — — *kelyhek* III. 36.
 NEDECZ, *templom* I. 52.
 — — — *oltárképek* I. 52.
 — — — *Úrmutató* I. 53., III. 36.
 — — — *vár* I. 21., 72.
 — — — *kápolna*, faltöredékek II. 18.
 NYÁRS-ARDÓ (Sárosm.), *templ.* Szilassy-Úrmutató, III. 84.

- ODORIN, *templom* I. 61.
 ÓFALU, *templom* I. 58.
 — — keresztút I. 58.
 OLSAVICZA, *gör. kath. templom* I. 60.
 — — szentségfülke I. 60.
 — — falkerítés I. 60.
 PÁL (Gaál?) érczöntő III. 12.
 PODOLIN, *templom* I. 45.
 — — szárnyasoltárok I. Wisnicz.
 — — egykori ker. János oltár I. 46.
 — — keresztelõmedence I. 46., III. 10.
 — — barokkoltárok I. 46.
 — — Úrmutató 1699-bõl I. 46., III. 77.
 — — hímzések I. 46.
 — — faragványok, II. 97.
 — — kőepitáfium II. 111.
 — — aquamanile III. 14.
 — — erõdítmenyek I. 21.
 — — *harangtorony* I. 81.
 POLYANÓCZ, *templom*, ciborium 1657-bõl. III. 74.
 POPRÁD, *plébániatemplom* I. 56.
 — — falképek I. 56., II. 16.
 — — Madonna-kép Lõcsei Miklóstól II. 33.
 — — Szent Egyed-kehely I. 56, III. 29.
 — — Szent János-kehely III. 74.
 PORÁCS, *gör. kath. templom*, Szilassy-ciborium III. 85.
 — — Szilassy-kehely 1759-bõl, III. 85.
 POSEN (Poroszország), *városháza*, I. 69.
 PRZEMYSŁ (Galiczia), *Krasieczyn-kastély* I. 69.
 RAGYÓCZ, *templom* I. 60.
 — — Úrmutató I. 61.
 — — egykori torony I. 61.
 REMETE, *templom* I. 47.
 RICHWALD, *templom* III. 37.
 — — Úrmutató III. 37.
 RUSZKIN, *templom* I. 57.
 — — keresztelõmedence 1427-bõl I. 57., III. 10.
 — — Madonna-szobor I. 57.
 — — Úrmutató I. 57.
 SCHNEIDER, ötvös III. 25.
 SCHÖNAU FRIDRICH, ötvös III. 74.
 SCSAVNYIK, *egykori ciszterciála-kolostor* I. 19.
 — — *várkastély* I. 76.
 — — *templom*, sírkõ II. 100.
 SOPRON, *benczés-templom*, halotti czimer III. 50.
 STANZEL THEOFIL festõ I. Theophilus mester
 STEINHÜBEL GYÖRGY, könyvkötõ III. 47.
 STÓLA, *egykori benczés-klastrom* I. 19.
 STOSS VEIT, szobrász és festõ, II. 55., 73.
 STRÁZSA, *templom* I. 56.
 — — egyházi edények I. 56.
 — — keresztelõmedence I. 56., III. 10.
 — — oltárkereszt III. 32.
 — — kehely 1589-bõl III. 36.
 SÜMEG, *templom* I. 61.
 SVÁBÓCZ, *templom*, falképtöredékek II. 14.
 — — szárnyasoltár II. 76.
 — — nyomtatott vászon III. 60.
 SVEDLÉR, *templom* I. 47.
 — — keresztelõmedence III. 5., 9.
 — — Úrmutató, III. 87.
 SZAKMÁRY DÁNIEL, ötvös III. 83.
 SZENT-ANDRÁS, *templom*, Szent Miklós faszobra II. 48.
 SZEPESI VÁR I. 21., 70.
 SZEPES-BÉLA, *templom* I. 57.
 — — oltárképek I. 57., II. 88.
 — — szentségtartó-fülke I. 57.
 — — keresztelõmedence I. 57.
 — — kehely 1515-bõl I. 57., III. 30.
 — — oltárkereszt I. 57., III. 19., 32.
 — — miseruha I. 57. III. 61.
 — — Madonna-szobor I. 57.
 — — Kálvária-csoport II. 65.
 — — oltárkendõ III. 59.
 — — *harangtorony* I. 81.
 — — *egykori templom* I. 6.
 SZEPESHELY, *székesehyház*, alapítása I. 11.
 — — legrégebbi része I. 12.
 — — tornyai I. 13.
 — — kibõvítése I. 14.
 — — Zápolya-kápolna I. 16.
 — — oltárok I. 17.
 — — sírkövek I. 17.
 — — epitáfiumok I. 18.
 — — halotti zászlók I. 18.
 — — helyreállítása I. 18.
 — — falkép 1317-bõl II. 20.
 — — Szent István mellképe II. 34.
 — — Szent Mihály szárnyasoltár II. 34.
 — — Szent Márton lovasszobra II. 51.
 — — szárnyas fõoltár II. 51.
 — — szent királyok szárnyasoltára II. 54.
 — — Mária halála szárnyasoltár II. 54.
 — — Mária koronázása szárnyasoltár II. 59.
 — — Zápolya-síremlékek II. 99.
 — — Zápolya Imre síremléke II. 101.
 — — Zápolya István síremléke II. 101., 102.
 — — Váraljai Szaniszló síremléke II. 104.
 — — Hetesi Pethe Márton síremléke II. 104.
 — — Sigray síremléke II. 104.
 — — sodronyzománczos kehely III. 28.
 — — kelyhek III. 31.
 — — Hetesi Pethe Márton kelyhe II. 31.
 — — templomi padok 1630-bõl III. 45., 48.
 — — Rákóczi Pál halotti czimere (1636) III. 50.
 — — Thurzó Ádám halotti czimere (1635) III. 50.
 — — Csáky Ferencz halotti czimere (1670) III. 50.
 — — Csáky István halotti czimere (1699) III. 51.

- SZEPESHELY, *székesegyház*, Erdődy Ádám halotti czimere (1668) III. 51.
 — — keleti szőnyegek III. 60., III. 79.
 — — harang 1424-ből III. 10.
 — — rézciborium III. 19.
 — — pástorbot III. 24.
 — — egykori himzés III. 70.
 — — oszlophoz kötött Krisztus ezüstsobra III. 78.
 — — zománccos kelyhek III. 79.
 — — strucztojás-serleg III. 79.
 — — Berzeviczy-kehely III. 79.
 — — Szilassy-Úrmutató III. 86.
 — — Úrmutató III. 86.
 — — *püspöki kápolna rubatára*, miseruhák III. 65., 67., 68.
 — — *káptalan rubatára*, miseruhák III. 66.
 — *püspöki palota, ebédő*, Mária halála képe II. 58.
 — — *lomtár*, szobrok a székesegyházból II. 53.
 — *magtárépület*, Mária faszobra II. 49.
 — — Szent Rókus és Sebestyén-oltár II. 53.
 — — Órangyal-oltár II. 53.
 — «leo albus» I. 11.
 SZEPES-OLASZI, *plébániatemplom* I. 39.
 — — átmeneti stílus maradványok I. 18.
 — — helyreállítása I. 40.
 — — keresztelődemenccze 1497-ből I. 40., III. 12., 13.
 — — diadalkereszt I. 40., II. 64.
 — — csengetyűtartó I. 40., III. 15.
 — — szentségház része I. 40.
 — — falkép II. 6.
 — — olajtartóedény 1525-ből III. 20.
 — — Szilassy-kehely III. 86.
 — *pretorium* I. 40.
 SZEPES-SZOMBAT, *plébániatemplom* I. 56.
 — — szárnyasoltárok I. 56.
 — — Szűz Mária szárnyasoltár II. 46.
 — — Szent Miklós szárnyasoltár II. 48., 84.
 — — Szent Anna szárnyasoltár II. 84.
 — — Szent György szárnyas főoltár II. 85.
 — — Szent Antal szárnyasoltár II. 87.
 — — hordozható szárnyasoltár II. 90.
 — — husvéti gyertyatartó I. 56., III. 40.
 — — kelyhek I. 56., III. 31.
 — — oltárkereszt I. 56., III. 24.
 — — szentélykorlát I. 56., III. 53.
 — — Gross Pál epitáfiuma (1688) I. 56., III. 54.
 — — ajtókopogtató I. 56., III. 14.
 — — kálváriacsoport II. 65.
 — — orgona III. 54.
 — — epitáfiumok III. 54.
 — — antependiumok III. 62.
 — *Szent-József-kápolna*, Szilassy-ereklyemutató 1753-ból, III. 87.
 — *harangtorony* I. 81.
 SZEPES-SZOMBAT, *magánbázis*, renaissance-részletek I. 79.
 — — *rokokóbázis* vasrácsa III. 15.
 — — *sztojánfalvi templomrom* II. 3.
 SZEPESVÁRALJA, *plébániatemplom* I. 47.
 — — egykori főoltár I. 47.
 — — főoltár megmaradt szárnyképei II. 59.
 — — szárnyasoltár I. 47.
 — — keresztelődemenccze I. 47., III. 10.
 — *egykori ispotály* I. 20.
 — *magánbázis*, renaissance-részletek I. 79.
 SZILASSY GYÖRGY, ötvös III. 82.
 — JÁNOS, ötvös I. 43., 52., 57., 58., 61., III. 81.
 SZLATVIN, *templom*, elpusztult falképek II. 17.
 — — Madonna faszobra II. 39., 49.
 — — Szent Miklós faszobra II. 48.
 SZOMOLNOK, *templom* I. 47.
 SZTROPKÓ (Zemplén m.), *plébániatemplom*, miseruha III. 65.
 TEPLICZ, *templom*, harang 1481-ből III. 12.
 THEOPHILUS mester, festő II. 95.
 TOPORCZ, *templom* I. 50.
 — — famennyezet töredékei I. 51.
 — — szárnykép I. 51.
 — — kálváriaszobrok I. 51., II. 65.
 — — Görgey-család epitáfiumai I. 51.
 — — Görgey Illés és Márton síremléke I. 51., II. 111.
 — — Úrmutató I. 51.
 — — kelyhek I. 51., III. 30.
 — csipkelepedő népies munka III. 71.
 TORISZKA, Szilassy-kehely, I. Bártfa.
 TÓTHFALU, *templom* I. 58.
 — — főoltár I. 58.
 — — Madonna faszobra I. 58., II. 49.
 — — Svábovszky Bálint síremléke I. 58., II. 110.
 — — bronzfüstölő III. 14.
 TRIBS, *fateplom* 1567-ből, I. 6.
 — — falfestmények 1647-ből, I. 8.
 — — Úrmutató, I. 8., III. 36., 37.
 — — kehely I. 8.
 URBANOVITZ MÁRTON, szobrász II. 68.
 VELLBACH, *templom*, vasgyertyatartó III. 14.
 — — ciborium III. 74.
 VIBORNYA, *templom* I. 51.
 — — deszkamennyezet I. 52.
 — — karzat I. 52.
 — — keresztút I. 52.
 VIDERNIK, *templom* III. 60.
 — — nyomtatott vászon III. 60.
 — — Szilassy-kehely III. 86.
 VINCENTIUS, ércöntő III. 10.
 VITFALU, *templom* I. 61., II. 16.
 — — falképek II. 16.
 — — Úrmutató. III. 36.
 VÖRÖS KLÁSTRUM I. 20.

VÖRÖS KLASTROM, <i>ebédlő</i> , falképek (bemeszelve) II. 18.	ZSEGRA, <i>templom</i> I. 53.
WAGNER JÁNOS, ércöntő, III. 7., 12.	— — sírkő I. 54., II. 99.
WEIGL BERTALAN, ötvös III. 80.	— — belső felszerelés I. 54.
WIERSZ GYÖRGY, ércöntő III. 14.	— — falképek II. 6.
WISNICZ (Galiczia), szárnyasoltárok Podolinról II. 65.	— — kehely III. 27.
ZAVADKA, <i>gör. kath. templom</i> , bronzfüstölő III. 14.	— — miseruha III. 61.
-

